

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Pravopisná cvičení v didaktice ČJ na 2. stupni

Orthographical exercises in the didactics of Czech language in the second grade

Vypracovala: Bc. Lucie Bečková
Vedoucí práce: Mgr. Iva Mrkvičková, Ph.D.

České Budějovice 2014

ABSTRAKT

Tato diplomová práce analyzuje různé typy pravopisných cvičení na 2. stupni základní školy. V teoretické části se práce nejprve věnuje otázce pravopisu, dále jeho krátkému přehledu v českých dějinách nebo jeho rozdělení na lexikální, morfologický a syntaktický pravopis. Nalezneme zde krátký popis pravopisu a přehled pravopisných jevů ve výuce českého jazyka na základní škole či seznámení s pravopisnými příručkami. Cílem praktické části této diplomové práce je hlouběji popsat typologii těchto cvičení, zaměříme se především na typy, kterými jsou opisování, pravopisný rozbor, cvičení doplňovací, obměňovací a diktáty.

ABSTRACT

This dissertation analyses various kinds of the orthographical exercises in the second grade of the primary school. The dissertation focuses on the question of orthography in the theoretical part, after that it focuses on a short view of orthography in the Czech history or its division into lexical, morphological and syntactical orthography. We find here a short description of the orthography and a view of orthographical's effects in the teaching of Czech language in the primary school or meeting with orthographical guides. The goal of the practical part of this dissertation is a deeper typological description of these exercises, we will primarily focus on examples of rewriting, orthographical analysis, refilling and alternating exercises and dictations.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 30. dubna 2014

.....

Jméno a příjmení

PODĚKOVÁNÍ

Nejprve bych chtěla poděkovat pedagogům Jihočeské univerzity Pedagogické a Filozofické fakulty za jejich profesionální přístup a vědomosti mně předané. Především však děkuji paní Mgr. Ivě Mrkvičkové, Ph.D. Nebýt její trpělivosti, ochoty, rad, lidského a profesionálního přístupu, neměla bych možnost prezentovat svoji diplomovou práci. Poděkování patří též celé mé rodině za nekonečnou podporu.

OBSAH

1	Úvod.....	7
2	Pojetí pravopisu a jeho typy	8
2.1	Dějiny pravopisu v krátkém přehledu.....	12
2.2	Typy českého pravopisu	15
2.2.1	Pravopis lexikální	15
2.2.2	Pravopis morfologický	16
2.2.3	Pravopis syntaktický.....	16
3	Pravopis ve výuce českého jazyka	18
3.1	Pravopisné příručky.....	20
3.2	Přehled pravopisných jevů ve výuce českého jazyka na základní škole	21
3.2.1	Písmenkář pro 1. ročník základní školy.....	23
3.2.2	Slabikář pro 1. ročník základní školy	23
3.2.3	Český jazyk pro 2. ročník ZŠ	24
3.2.4	Český jazyk pro 3. ročník ZŠ	27
3.2.5	Český jazyk pro 4. ročník ZŠ	31
3.2.6	Český jazyk pro 5. ročník základní školy	34
3.2.7	Český jazyk pro 6. ročník ZŠ	38
3.2.8	Český jazyk pro 7. ročník ZŠ	42
3.2.9	Český jazyk pro 8. ročník ZŠ	45
3.2.10	Český jazyk pro 9. ročník ZŠ	48
4	Obecná typologie jazykových cvičení	52
4.1	Typy pravopisných cvičení.....	53
4.2	Pravopisné jevy a jejich druhy.....	53
5	Kategorie pravopisných cvičení	55
5.1	Diktáty	55
5.1.1	Pravopis lexikální v diktátech.....	56
5.1.2	Pravopis morfologický v diktátech.....	57
5.1.3	Pravopis syntaktický v diktátech.....	58
5.2	Opisování.....	58
5.2.1	Pravopis lexikální při opisování.....	59
5.2.2	Pravopis morfologický při opisování.....	61
5.2.3	Pravopis syntaktický při opisování.....	62
5.3	Pravopisný rozbor	64
5.3.1	Pravopis lexikální v pravopisných rozborech.....	66

5.3.2	Pravopis morfologický v pravopisných rozborech.....	67
5.3.3	Pravopis syntaktický v pravopisných rozborech.....	67
5.4	Cvičení doplňovací.....	68
5.4.1	Pravopis lexikální v doplňovacích cvičeních	68
5.4.2	Pravopis morfologický v doplňovacích cvičeních	69
5.4.3	Pravopis syntaktický v doplňovacích cvičeních.....	70
5.5	Cvičení obměňovací	70
5.5.1	Pravopis Lexikální v obměňovacích cvičeních	70
5.5.2	Pravopis morfologický v obměňovacích cvičeních	71
5.5.3	Pravopis syntaktický v obměňovacích cvičeních	72
5.6	Další typy pravopisných cvičení	72
5.7	Cvičení a práce s interaktivní tabulí	74
6	Závěr	77

1 Úvod

Každý žák základní školy se často setkává s pravopisem a s pravopisnými cvičeními. Ovládání pravopisu je tedy nezbytnou součástí kompetencí každého občana, proto bývá ortografii v rámci povinné školní docházky věnována velká pozornost, dostatek času a prostoru.

Cílem této diplomové práce je analyzovat otázky týkající se pravopisu a praktického využití pravopisných cvičení na 2. stupni základní školy, včetně jejich příkladů, a to za pomoci různých jazykových příruček a didaktických učebnic.

Než se v této práci zaměříme na rozборы jednotlivých pravopisných cvičení, objasníme si podrobněji pojem, který s tímto tématem úzce souvisí. Tímto důležitým pojmem je pravopis. Otázkou pravopisu se tedy budeme zabývat nejdříve. Následně se seznámíme s krátkým přehledem ortografie v českých dějinách a budeme pokračovat jeho rozdělením do tří oblastí, kterými jsou lexikální, morfologický a syntaktický pravopis.

Další neméně důležitou součástí této diplomové práce je seznámení s pravopisnými příručkami, které jsou nejen pro žáky základních škol důležitou pomůckou, měli by jich umět užívat především žáci vyšších ročníků. Dále následuje přehled konkrétních pravopisných jevů ve výuce českého jazyka na základní škole.

Své opodstatnění má také typologie pravopisných cvičení, která se zaměřuje především na opisování, pravopisný rozbor, doplňovací cvičení, obměňovací cvičení či diktáty. V této části samozřejmě nesmí chybět příklady jednotlivých cvičení a výpis jednotlivých pravopisných jevů, které na základě těchto úkolů procvičujeme.

Zaměříme se na tuto frekventovanou oblast jazykové výuky z hlediska tradic, které ve výuce českého jazyka tato pravopisná cvičení mají. Rovněž se pokusíme z hlediska jejich analýzy zjistit, zda je u těchto léta prověřených metod možné odhalit rezervy, které by nám umožnily jejich další rozvoj.

U každého tohoto typu cvičení nalezneme též jednotlivé pravopisné jevy spadající do pravopisu lexikálního, morfologického nebo syntaktického.

V souvislosti s jednotlivými cvičeními neopomeneme ani kreativitu a práci s moderní technikou při výuce. Ukážeme si některá cvičení, kterých můžeme využít v souvislosti s prací na interaktivní tabuli a zmíníme se o některých výhodách spojených s takto vedenou hodinou českého jazyka.

2 POJETÍ PRAVOPISU A JEHO TYPY

Co je vlastně pravopis neboli ortografie? Encyklopedický slovník češtiny říká, že pravopis je soubor pravidel o reprezentaci fonémů (a hlásek) v písmu. Dále uvádí, že většina jazyků užívá hláskové písmo, při kterém je možný pravopis fonetický, respektive fonologický (v něm jedné hlásce, respektive fonému odpovídá vždy jedno písmeno a naopak).¹

Pravopis není součástí vnitřní stavby jazyka, do určité míry je pouze věcí konvence a dohody o způsobu psaní.² Poslední kodifikace pravopisné normy je v Pravidlech českého pravopisu z roku 1993 a přinesla některé drobné úpravy pravopisné normy z roku 1957 a z pozdějších let.³ Některá pravidla pravopisu i jednotlivosti v něm je možné upravovat, nebo dokonce provést v pravopisu i zásadní změny, ale pro jednotnost psaného jazyka je pravopis důležitý.⁴

Abychom se mohli začít věnovat pojmům pravopis a pravopisná cvičení, musíme si nejprve něco říct o dvou důležitých pojmech, které spolu úzce souvisí – psací a mluvní soustavě. Tyto soustavy se v jazyce jako takovém setkávají při čtení a psaní. Účelem zapisování mluvního projevu je zpravidla zachovat a předat zprávu, tedy říct něco někomu za pomoci mluvních vyjadřovacích prostředků. Účelem čtení zapsaného mluvního projevu je z pravidla získat stejné informace, které obsahuje původní, nyní zapsaný mluvní projev.⁵

„Psací soustava má dva typy. Prvním typem je soustava volná. Příkladem této volné psací soustavy je kupříkladu dopis indiánského náčelníka americkému prezidentovi nebo dopravní značka „zúžení ulice zprava“. Podle těchto příkladů je jistě zcela patrné, že psací soustava českého jazyka je těsná, stejně jako u většiny moderních jazyků.“⁶

„Samotné odlišení těsné a volné psací soustavy se zakládá na myšlence těsnosti předělu mezi psací a mluvní soustavou, mezi kterými je vztah nejednoznačný. Porovnáváme-li mezi sebou přechody u psacích a mluvních výrazů v odlišných psacích soustavách i v rámci psací soustavy jedné, pak některé psací popřípadě mluvní výrazy jsou čteny či zapisovány stejně. Příkladem tohoto popisu je v českém jazyce hláska e,

---

¹ KARLÍK, Petr a kolektiv. *Encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 337. ISBN 80-7106-484-X.

² ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 2010, s. 171. ISBN 80-85937-47-6.

³ ČECHOVÁ, Marie a kolektiv. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 47. ISBN 80-85866-57-9.

⁴ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 2010, s. 171. ISBN 80-85937-47-6.

⁵ STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, s. 13. ISSN 0567-8269.

⁶ Tamtéž, s. 27.

která je zapsána a vždy přečtena jako *e*. V některých případech tomu tak ale není. Jednomu mluvnímu výrazu může odpovídat více výrazů psacích. V češtině lze například hlásku *f* zapsat jako *v* nebo *f*, hlásku *i* jako *i* nebo *y*, *mě* jako *mě* nebo *mně*, *u*: jako *ú* či *ů* a tak dále. Podobně jeden prostředek psací soustavy můžeme číst různě. Příkladem by bylo české *v*, které můžeme číst jako *f* nebo *v*, hlásku *z* jako *z* nebo *s*.⁷

„Psací, respektive mluvní výrazy, které jsou čteny či zapisovány jednoznačně, mohou být ke svému mluvnímu či psacímu protějšku vázány s různou mírou těsnosti. Zdrojem netěsnosti je to, že každá ze soustav disponuje svými vlastními prostředky, které nemají přímý protějšek v soustavě druhé, tedy to, že každá ze soustav rozlišuje distinkce, tedy odlišnosti, které předěl mezi soustavami nepropustí.“⁸

„V českém jazyce, jakožto soustavě těsné, lze mluvní, respektive psací projev zapsat a přečíst v konečné instanci (s rozhodujícím činitelem) jediným a vždy stejným způsobem. Stranou přitom necháváme mluvní, potažmo psací diference, které mají povahu volné variace a nejsou předělem mezi psací a mluvní soustavou propuštěny, a ty rysy mluvního nebo psacího výrazu, jejichž vazba na psací, respektive mluvní rysy nemá povahu nutnosti. Toto zúžení zájmu je motivováno tím, že psací soustavy moderních evropských jazyků, tedy i češtiny, jsou právě soustavami těsnými.“⁹

„Mezi psací a mluvní soustavou je, i přes jejich těsnost, asymetrie. Jejím zdrojem je nepropustnost vůči všem vlastnostem psacích i mluvních výrazů. Důsledkem této nepropustnosti jsou například nejednoznačnosti v přechodech mezi psacími a mluvními výrazy, které i těsné psací soustavy obsahují. Mluvní a psací soustavy disponují vlastními vyjadřovacími prostředky, které nemají přímý protějšek v soustavě druhé.“¹⁰

„Jelikož je česká psací soustava soustavou těsnou, přechody v ní provedené jsou v poslední instanci jednoznačné. Její další výstavba není tudíž lineárním procesem. Existuje celá škála sekundárně neredukovatelných přechodů, tedy přechodů, ve kterých je původní nejednoznačnost redukována. Sekundárně neredukované přechody odkazují ke komplexnějším výrazům a liší se mezi sebou v tom, k výrazům jakého rozsahu odkazují. Spektrum těchto výrazů se v české psací soustavě rozpíná od hláskové kombinace přes morfém až k lexikálním jednotkám. Tento fakt a to, že přechod mezi psacími a mluvními výrazy se při použití těchto přechodů jako přechodů dále neodvozených jeví jako přehlednější, vede k tomu, že uživatelé české psací soustavy s nimi zacházejí jako s přechody základní roviny. Konkrétně se jedná o: *t', d', ň + e → t, d, n + ě* (*tělo, dělo, něco*), *h, ch, k, r, d, t, n + y* (*hyne, chyba, kyne, ryba, schody, tykev, nyní*),

---

⁷ STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, s. 27. ISSN 0567-8269.

⁸ Tamtéž, s. 28.

⁹ Tamtéž, s. 35.

¹⁰ Tamtéž, s. 35.

*c, č, š, ž, ř, j, d, t, ň + i → c, č, š, ž, ř, j, d, t, n + i (cizí, činka, šidí, žije, v keři, jiný, div, tiká, nikdo).*¹¹

„Způsob zápisu mluvní jednotky, konkrétně hlásky nebo hláskové kombinace někdy závisí na morfému (formálně-významové jednotce), jehož je zapisovaná jednotka součástí. Při rozhodování o zápisu takové jednotky si pak zapisovatel musí uvědomit, jakého morfému je jednotka částí. V tomto smyslu se odvolává k morfému, opírá se o morfologickou informaci. Morfologická informace se využívá při psaní slov, jakými jsou například *být/bít, mít/mýt* atd. Česká psací soustava nepřenáší rovněž systémovou asimilaci znělosti do soustavy psací (odlišuje *dup/dub, duch/duh,...*). Tendencí ke stabilitě psacího obrazu i dalších morfémů je zdvojení písmene *n* ve slovech *telefonní, ranní* atd., popřípadě psaní *objet/oběd* apod. O odkaz morfému jako celku se opírá i kanonizace zápisu přípon – *ismus, -iv*, atd., psaní *i, i:* ve flexivních koncůvkách *psi/psy, motýli/motýly* nebo *kozy, poli, synovi* atd. Podobné je také spojování určitého významového rysu se slovesnou předponou *s-* a jiného významového rysu s předponou *z-*, a to i bez zřejmé korelace se skutečnou mluvní podobou jistého slovesa, např. *sbít/zbít, sbrousit/zbrousit* atd., je projevem stejného postupu spojovat způsob zápisu mluvní jednotky s morfémem, kterého je jednotka součástí, jako s celkem. Předponu „*s*“ používáme zejména tam, kde si můžeme pomoci těmito významovými frázemi: směřování dohromady, shora dolů, z povrchu pryč a naopak předponu „*z*“ tam, kde je sloveso ve zdokonavující podobě či dochází ke změně stavu. S lexikální jednotkou jako celkem je nutno spojovat způsob psaní slovesné předpony „*s*“ či „*z*“ v mnoha dalších případech. U slovesa *skončit* by bylo při zachování identity zdokonavujícího prefixu *z-* psáno jako *zkončit*, ortografická podoba je však *skončit*. Rozdíl *správa/zpráva* je spojitelný zase jen s příslušnými slovy jako celky, podobně jako psaní *zpěv* se *z-* a *sdělovat* se *s-*. Rozlišení *mně/mě* se opírá o lexikální informaci v tom smyslu, že morfémy v obou těchto výrazech jsou neoddělitelně spojovány v jeden slovní celek.“¹²

„Posláním psací soustavy je zpravidla zprostředkovat bezkonfliktní konstituování (ustanovení) mluvního, potažmo psacího ekvivalentu psacímu či mluvnímu projevu, kdykoliv si toho žádá potřeba uživatelů jazyka. Konflikt se při tom může zakládat na jazykové nevěrohodnosti nebo na logické rozpornosti pravidel psací soustavy, může také spočívat například ve sporech kolem sociální přijatelnosti pravidel této soustavy. V tomto smyslu se lze na podmínky bezkonfliktních přechodů mezi psacími a mluvními výrazy dívat jako na podmínky úspěšnosti psacích soustav. Je-li cílem procesu utváření psací soustavy konstituovat psací soustavu tak, aby své poslání byla s to bezkonfliktně plnit, pak podmínky úspěšnosti psací soustavy jsou tím, co by mělo být respektováno.“¹³

---

¹¹ STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, s. 64-65. ISSN 0567-8269.

¹² Tamtéž, s. 65-67.

¹³ Tamtéž, s. 99-100.

Jak již bylo zmíněno, český pravopis se řídí pravidly, jejichž současná podoba platí od roku 1993. Některé pravopisné zvyklosti mají dávný původ, např. označování počátku textových úseků velkými písmeny, oddělení výpovědí členími znaménky, nebo psaní otazníku a vykřičníku. Jiné zvyklosti se teprve postupně ujímaly a jejich užívání není dosud ustáleno. To se týká například psaní velkých písmen ve víceslovných vlastních jménech u druhého a dalšího slova, psaní spojovníku a pomlčky, nebo závorek a uvozovek v některých sděleních, psaní cizích slov či zápisu slov se dvěma stejnými souhláskami po sobě.¹⁴

„Základní ideály dnes platné české psací soustavy se jako principy této soustavy utvářely v 1. polovině 19. století a nabyly více méně definitivní podoby do poloviny 19. století. Nicméně po poměrně krátké době, zhruba po dalších sto letech naráží česká psací soustava na jevy, které s touto soustavou nejsou slučitelné. Česká psací soustava byla totiž opřena o strukturní jevy, které byly v době jejího zakládání ve značném vývojovém pohybu, tudíž nebyly vzhledem k obvyklým představám o stabilitě písma dostatečně stabilní. Možnost, že jazykový vývoj se za této situace hne v dalším svém vývoji směrem, jehož výsledkem bude takový stav jazykové struktury, který již nebude poskytovat principům psací soustavy přiměřenou oporu, je za této situace značná a neprozřetelnost důvěry v prospektivnost takto založené psací soustavy zřejmá.“¹⁵

„Český pravopis je založen na fonologickém principu – zaznamenáváme hlásky, které tvoří slovo a které ho odlišují od jiného slova. Tento princip je doplněn principem historickým. To znamená, že v grafice zachováváme značky i pro zvuky, které již ztratily výslovnostní rozdíl – např. *i* a *y*, aby bylo jasné, že *musíme se dobře mít* znamená „užívat si života“, ne „umývat se“. Třetím principem českého pravopisu je princip etymologický – psaná podoba zachovává stejnou podobu kořene slova bez ohledu na výslovnostní obměny (slovo *dub* sice vyslovujeme jako [*dup*], ale protože existují tvary *dubu*, *dubem* apod., zachováváme ve všech tvarech psaní *s b*).“¹⁶

„Za funkční neúplností české psací soustavy stojí to, že oblast struktury češtiny, o níž se tato soustava opírá, není dostatečně odolná vůči vývojovým změnám. V tomto smyslu český pravopis nesplňuje podmínku odolnosti vůči vývojovým změnám struktury jazyka. Zajímavé přitom je, že tím, co relevantního se z hlediska psací soustavy na češtině za poslední více než století změnilo, nejsou vlastně strukturní data, (tedy tvary, které jsou dnes místy selhávání českého pravopisu, i přesto, že dříve v době ustavování tohoto pravopisu se v češtině běžně vyskytovaly), ale sociální hodnocení. Tvary postupně přestaly být považovány za projevy „špatné“ češtiny a stávaly se přijatelnými v širších kulturních kontextech. Stejně jako funkční neúplnost psací soustavy může být výsledkem

---

¹⁴ ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005, s. 145. ISBN 80-7360-288-1.

¹⁵ STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, s. 103. ISSN 0567-8269.

¹⁶ Tamtéž, s. 145.

vývoje struktury jazyka, může se z druhé strany funkčně neúplná psací soustava stát faktorem ovlivňujícím vývoj struktury jazyka. Možnost písemného záznamu jazykových projevů a psané komunikace je v našem civilizačním okruhu hodnotou zcela ústřední a nespornou. Zřejmé je to nejen z toho, kde všude písma užívá, a ze sociální prestiže spojované s psanými projevy, ale i z toho, jak možnost a schopnost psaní mění způsob zpracování informace sociálními tělesy i jednotlivci. Strukturní rysy jazyka, které se protíví přijaté psací soustavě, jsou tak díky omezení své použitelnosti v některých, nicméně civilizačně důležitých oblastech, značně handicapovány. Je jen přirozeným důsledkem, že nevyužitelnost těchto rysů v psaných projevech, které tyto rysy obsahují, potenciálně limituje šance těchto rysů stát se jádrovými, obecně užívanými strukturními variantami. Platný český pravopis je v tomto smyslu již bezmála jeden a půl století faktorem znevýhodňujícím například obecně české tvary (obecnou češtinu) proti tvarům spisovným. Některé běžné, nicméně nespisovné tvary (obecně české mezi nimi) se totiž, jak jsme ukázali, přičítají základní představě, na níž je český pravopis postaven, jmenovitě představě shody jako gramatického a izotropního jevu, do té míry, že plodí nenapsatelné výrazy.¹⁷

„Nejhladší cesta k funkčnímu zúplnění českého pravopisu by pochopitelně vedla přes konzervativní rozšíření pravidel stávajících, tedy rozšíření, které by psaní dnes pravidly pokrytých případů neměnilo, jen by je doplnilo tak, aby byly vztažitelné na instance nové. Z hlediska reformních úvah o české psací soustavě považujeme v současné době za relevantní především tyto podmínky úspěšnosti: vkořeněnost pravidel této soustavy v jazykové zkušenosti jejích uživatelů, odolnost jazykových jevů, o něž se pravidla psací soustavy opírají, vůči vývojovým změnám, a konečně nerozpornost psacích pravidel a otázky funkční úplnosti.“¹⁸

Pravopis musí splňovat i zásadu snadné osvojitelnosti. Osvojitelností se myslí kupříkladu jevy, jakými je koncovka *-on* u slov přejatých. Tato slova píšeme většinou krátce, ale Pravidla českého pravopisu dovolují psát také variantu dlouhou, například *balon/balón*. Neméně důležitým jevem je také psaní slov, která jsou přejata z cizího jazyka, konkrétně z řečtiny. K těmto slovům patří například slova jako *metoda* nebo *teologie*, v řečtině psaná jako *methoda* a *theologie*.¹⁹

2.1 DĚJINY PRAVOPISU V KRÁTKÉM PŘEHLEDU

Český jazyk jako takový patří do rodiny slovanských jazyků. Vznikl z jazyka jednoho ze západoslovanských kmenů, kmene českého. Náš národní jazyk prošel dlouhým historickým vývojem, trvajícím více než tisíc let, a vyvíjí se dál. Jeho počátky

---

¹⁷ STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992, s. 104-106. ISSN 0567-8269.

¹⁸ Tamtéž, s. 135, 139, 140.

¹⁹ Tamtéž, s. 146.

však nemohou být doloženy v písemných památkách. Teprve od 11. století se vyskytovala v latinských textech jednotlivá česká slova, krátké přípisky a později i věty. Od konce 13. století vznikala souvislá literární díla. Písemné památky svědčí o tom, že se jazyk postupně měnil ve slovní zásobě i v mluvnické stavbě. Čeština se neobyčejně rozvinula ve 14. století, obzvláště za vlády Karla IV. Dalším důležitým mezníkem pro samotný vývoj jazyka byla ve 14. století významná působnost Jana Husa. V tomtéž století nastal také první velký rozkvět spisovného jazyka. Z té doby máme mnoho jazykových a literárních památek. Čeština začala pronikat do oblastí, kde se dříve užívala jen latina (např. do úředních listin) a některá díla byla napsána s hojnými lidovými prvky.²⁰

Za období tzv. staré češtiny považujeme časové rozmezí 12. – 15. století. Ve vývoji českého pravopisu hraje tato etapa důležitou roli, neboť v sobě zahrnuje jak nejstarší písemné pokusy o zachycení češtiny a poté její první pravopisné systémy, tak ranou fázi diakritického pravopisu, o jejímž významu pro češtinu nikdo nepochybuje. První dílo, které věnovalo jistou pozornost české grafice v průběhu vývoje češtiny, je dílo *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* z roku 1792 od Josefa Dobrovského. Staročeské grafice je největší pozornost věnována od 10. století do roku 1310. Od roku 1310 až do roku 1520 totiž převládal mladší pravopis spřežkový.²¹

První systematická zkoumání této problematiky jsou spojena se jménem Jana Gebauera. Přes dílčí nepřesnosti se autorovi podařilo postihnout základní vývoj českého pravopisu a stanovit jeho periodizaci. Rozsáhlé období 9. – 18. století rozdělil do pěti „dob“ podle toho, jak je řešen rozpor mezi větším počtem českých hlásek a menším počtem latinských písmen. Brzy ale Gebauer postřehl nespolehlivost dosavadní materiálové základny a začal vybízet k jejímu zkvalitnění.²²

Nový pohled na vývoj českého pravopisu přinesl B. Havránek ve svém díle *Vývoj spisovného jazyka českého*. Havránek představuje v časové posloupnosti nystematickou grafiku 11. – 13. století a dále skutečné pravopisné systémy, a to pro staročeské období pravopis spřežkový a diakritický. Jako první vydělil na základě různých způsobů zápisu dvojic c-č, s-š, z-ž první pravopisný systém spřežkový, který se uplatnil v některých písemných památkách na počátku 14. století, a druhý pravopisný systém spřežkový, jenž se prosadil v průběhu 14. století a od 15. století. Ten koexistoval s pravopisným systémem diakritickým, jehož autorství připsal Husovi.²³

Na konci 19. století edice staročeských památek výrazně zkvalitňují, někdy dokonce bývají provázeny zasvěcenou kapitolou s detailním popisem užití grafiky. Výzkum pravopisu pokračuje i v dalších letech, vychází z prací Gebauera a Havránka a

---

²⁰ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2014, s. 7, 13. ISBN 978-80-7235-481-8.

²¹ ČOMEJOVÁ, Michaela a kolektiv. *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Praha: Host - vydavatelství, 2010, s. 17-18. ISBN 978-80-7294-508-5.

²² Tamtéž, s. 18–19.

²³ Tamtéž, s. 19.

směřuje v souvislosti s prohlubujícím se zkoumáním staré češtiny a zpřístupňováním jejích pramenů k detailnímu studiu jednotlivých vývojových období. Období nejstarší grafiky nazval Jan Gebauer pravopisem jednoduchým a vymezil jeho působnost od 10. do 13. století. Téměř všechny dosavadní práce, které pojednávají o jednoduchém pravopise, mají společné to, že poukazují na jeho nesystematičnost a nejednoznačnost, neboť jeden foném mohl být označován různými grafémy a zase naopak jeden grafém mohl označovat více fonémů.²⁴

„První, kdo se soustředil v rámci výzkumu nejstarší grafiky pouze na jeden druh nesouvislých písemných památek, byl František Bergmann. Ten ve svých statích o grafice a hláskosloví bohemik doložených v listinách 11. – 13. století upozornil na vysokou výpovědní hodnotu nejstarších proprií, na jejich význam pro poznání češtiny a její grafiky v době, z níž nemáme doloženy souvislé české texty. Teprve na konci 20. století nastala vhodná situace ke zkoumání nejstarších českých proprií i jejich grafiky. Jako první začala systematicky zkoumat bohemika J. Pleskalová. Srovnání záznamů propriálních bohemik se zápisem soudobých apelativních bohemik, glos, přípisků a souvislých textů jasně ukázalo, že primitivní pravopis existoval ve dvou podobách: a) v případě apelativ, glos, přípisků a souvislých textů je sice jednoznačný, ale většinou dost stereotypní, b) při zápisu vlastních jmen je rovněž jednoznačný, ale pro zachycení jednotlivých hlásek disponuje širokou škálou možností, včetně spřežek. Ve 12. - 13. století vzrostl počet různých kombinací liter a zvýšila se míra jejich výskytu. Prudký vzestup užívání spřežek, stále ještě nejednoznačných, začal v 80. letech 12. století a trval až do konce století 13.“²⁵

„11. – 13. století mělo úlohu fáze přípravné a sehrálo důležitou roli při formování mladšího spřežkového pravopisu. Starší spřežkový pravopis známe podrobněji především zásluhou Cejnarovy publikace *Nejstarší české veršované legendy*, v níž představil tyto vzácné rukopisné památky v jejich transliterované a transkribované podobě a doprovodil je zevrubnou charakteristikou užitého pravopisu. Starší spřežkový pravopis byl omezen právě jen na několik nejstarších zlomků literárních památek z let 1300 – 1340. Ostatní české písemnosti té doby byly nadále psány nejednoznačnou grafikou vycházející z primitivního pravopisu, ale již méně pestrou a do jisté míry ustálenou, která představovala mezistupeň mezi primitivním a mladším pravopisem spřežkovým. Je tedy velmi pravděpodobné, že nejstarší spřežkový pravopis byl dílem jednoho člověka nebo úzkého okruhu lidí a měl omezené pole působnosti. Časové rozmezí 1300 – 1340 nelze považovat jen za období staršího spřežkového pravopisu. Jednotlivá vývojová období staročeské grafiky nejsou od sebe ostře odlišena. Jednotlivé

---

²⁴ ČOMEJOVÁ, Michaela a kolektiv. *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Praha: Host - vydavatelství, 2010, s. 19-20. ISBN 978-80-7294-508-5.

²⁵ Tamtéž, s. 20-21.

typy grafiky se prolínají a společně tvoří první etapu vývoje českého pravopisu (12. – 15. stol).“²⁶

2.2 TYPY ČESKÉHO PRAVOPISU

Grafické zásady bývají podávány jako pravidla předpisující způsob psaní odlišný od formy zvukové²⁷, v českém jazyce máme proto tři typy pravopisu - lexikální, morfologický (slovotvorný a tvaroslovný) a syntaktický.

2.2.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

Lexikální pravopis je psaní jednotlivých slov. V českém lexikálním pravopise dominuje princip fonologický, označovaný také jako fonetický, díky kterému poznáme celkem jednoznačně znění slov.

V psaní jednotlivých slov se vedle fonologického principu uplatňuje též princip historický, ten vede k tomu, že v grafice se zachovávají značky i pro zvuky, které již ztratily fonologickou funkci. V češtině mluvíme o psaní *y, ý* v kořenech slov i koncokách, dva grafémy pro označení dlouhého *u* (*ú* a *ů*), ale i psaní *z* ve slovech jako *zpěv, ztráta, zkouška* nebo *ž* ve slově *už*. Historický princip odlišuje frekventované homofony: *být-bít, býlí-bílí-bílý, mýt-mít*. Můžeme říct, že historickým je i princip etymologický - psaná podoba zachovává jednotu morfému bez ohledu na znělostní obměny. Proto píšeme v 1. pádě *dub* podle [*dubu*], [*dubem*], *tužka* podle [*tužek*], *vítězství* podle stavby slova *vítěz+stv+í*, a to i tam, kde již není stavba slova zřetelná: *vše* podle *veškerý*. Jiné alternace jsou v písmu obsaženy například u slov *vozit – vožený; zasadit – zasazený; rána – ran*.²⁸

Pravopisu se věnuje ve školní výuce mnoho pozornosti. Problém činí v českých slovech zejména psaní *y, ý* nebo *i, í* po souhláskách *b, f, l, m, p, s, v, z*.²⁹

„Vedle znalosti „vybraných slov“ (vyjmenovaných) je totiž pro bezchybné psaní potřebná i elementární schopnost vnímat slovotvorné souvislosti, se slovem *sýr* např. souvisí *sýrárna* a *syřidlo*, nikoli však *síření* jako způsob likvidace plísní; se slovem *mlýn* souvisí přímo *mlýnář* a *mlýnice*; *pysk* nesouvisí s *pískáním*, ve slově *visutý* není předpona *vy-* a tak dále. Podobně je tomu s volbou *ú* a *ů* pro záznam dlouhého /*ú*/: *ú* je na počátku slova nebo po předponě a ve složených slovech: *účast* a *zúčastnit se, ústav* a *celoustavní*, a také v přejatých slovech a citoslovcích (*pedikúra, bú*), jinde je *ů*, které často v tvarech slova alternuje s *o* (*půl – polovina, sůl – soli*). Odrazem stavby slova je také rozdíl *ě* a *je*,

---

²⁶ ČOMEJOVÁ, Michaela a kolektiv. *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Praha: Host - vydavatelství, 2010, s. 22-23. ISBN 978-80-7294-508-5.

²⁷ ČECHOVÁ, Marie a kolektiv. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 48. ISBN 80-85866-57-9.

²⁸ GREPL, Miroslav a kolektiv. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 62. ISBN 978-80-7106-980-5.

²⁹ Tamtéž, s. 62.

mě a mně (objetí (objímat), obětí (obětovat)) nebo rozdíl předpon *s-* a *z-* (*sběh lidí*, ale *vojenský zběh*; *sbít prkna*, ale *zbít psa*).³⁰

Problémem je pro píší také volba velkého písmene. To je totiž (kromě začátku věty) signálem vlastního jména. Psaní jmen osob, názvů obcí, měst, států, jmen institucí nebo uměleckých děl je ustáleno a většinou nečiní potíže. U víceslovných názvů se v češtině na rozdíl od jiných jazyků píše velké jen první písmeno (*Česká televize*, *Ministerstvo školství*), výjimku tvoří pouze případy, kdy je součástí vlastního jména jiné vlastní jméno (*Univerzita Karlova*). Ve jménech obcí se píše velkým písmenem vše kromě předložky (*Nové Město nad Metují*), zatímco u zeměpisných jmen včetně názvů ulic se obecné jméno za součást názvu nepokládá (*mys Dobré naděje*, *náměstí Svobody*). U složených názvů ulic či restaurací píšeme velkým písmenem i slovo po předložce (*ulice Na Rozhraní*, *hostinec U Pípy*). Při hodnocení lexikálního pravopisu je nutné být u velkých písmen tolerantní, protože se někdy (např. u zájmen v dopisech) užívají i pro vyjádření úcty nebo je některá instituce a její složka pokládána pisatelem za (místně) významnou, a proto pro ni volí velké písmeno bez ohledu na názor čtenáře.³¹

2.2.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ

Pravopis morfologický se týká psaní koncovek ohebných slovních druhů. Potíže vznikají po „obojetných“ souhláskách *b, f, l, m, p, s, v, z* a cizím *x* především v maskulinu, kde se některé koncovky vzorů liší jen psaním *-i* a *-y* (*s pány – s muži*). V případech, kde je vzor skloňování jednoznačný, je situace celkem bez problémů: *holubi* podle *páni*, *holuby* podle *pány*. Aplikace tohoto jednoduchého pravidla ovšem předpokládá znalost standardních koncovek. V praxi vznikají pravopisné potíže u skloňování substantiv, kde není příslušnost ke vzoru jednoznačná (kolísají např. substantiva *chrchel* nebo *kotel*), a také tam, kde je v nespisovném úzu odlišné skloňování (např. moravské substandardní *do pytla*), které vede k nesprávnému přiřazení slova ke vzoru a v důsledku toho k pravopisné chybě.³²

2.2.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ

Pravopis syntaktický spočívá ve vztazích mezi slovy v rámci výpovědi i přes její hranice (např. při shodě). Pravidla užívání interpunkčních znamének, tedy jevů, které odrážejí vztahy ve větě a souvětí, (*, . ! ? ; : ... -*) oproti tomu souvisejí s pochopením významových vztahů ve výpovědi a zachytí i některé funkce komunikace (otázku, zvolání, rozkaz). Umístění interpunkčních znamének je věcí významového členění promluvy a nemusí odpovídat pauzám nebo intonémům skutečné výslovnosti: např. ve větě *Vím, co*

---

³⁰ GREPL, Miroslav a kolektiv. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 62. ISBN 978-80-7106-980-5.

³¹ Tamtéž, s. 62-63.

³² Tamtéž, s. 63.

chceš. velmi pravděpodobně nebude po prvním slově polokadence, ale interpunkční znaménko, neboť jde o konec první části souvětí.³³ Typem tohoto pravopisu je také shoda přísudku s podmětem.

---

³³GREPL, Miroslav a kolektiv. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 63-64. ISBN 978-80-7106-980-5.

3 PRAVOPIS VE VÝUCE ČESKÉHO JAZYKA

„Užívání jazyka v písemné podobě má své osobité zákonitosti a jistou autonomii ve vztahu k formě ústní, přitom však podobu zvukovou pocítujeme jako základní, původní. Jistě též proto, že se s podobou písemnou setkáváme později, když už mluvení bezpečně ovládáme. Učit se psát znamená vlastně učit se převádět jazyk zvukový na jazyk písemný.“³⁴

Domnívám se, že umět číst a psát je jednou z nejdůležitějších a nejzákladnějších dovedností člověka. Pro žáky základní školy je učení se pravopisu velmi důležité a stěžejní pro jejich budoucí vzdělávání. Právě pro tuto věkovou skupinu je ovšem učení se pravopisu velice nezábavným a mnohdy i obtížným tématem. Toto učivo, které se po etapách vyučuje bezmála celou základní školu, je stavebním materiálem pro další zdokonalování se v mnoha četných oborech, nejen v českém jazyce. Co se týče tendence sbližování spisovného a mluveného jazyka, přijímá dnešní žák tento fakt velmi pozitivně. Především žákům nižších tříd je dnešní mluva bližší a zřetelnější. Nemluvíme pouze o škole, ale týká se to také mnoha pořadů na televizní obrazovce nebo článků v novinách a časopisech.

„U nás však není třeba důležitost pravopisu zvlášť připomínat, v naší společnosti se naopak význam pravopisu ve srovnání s ostatními složkami jazykové kultury spíše přeceňuje. Veřejnost nejvíce kritizuje právě chyby pravopisné, stupeň ovládnutí jazyka, vzdělanosti, a dokonce i inteligence člověka jí často splývá se schopností psát bez chyb. S tím pak souvisí, že se i ve školní praxi u nás tradičně projevovala nesprávná tendence podřít celou jazykovou vyučování potřebám pravopisného výcviku. Ve srovnání s někdejšími pojetím ve výuce už dnes výrazně nepřevažuje zřetel k projevům psaným nad zřetelem k projevům mluveným. V současné době je třeba věnovat velkou pozornost též zvukové stránce jazyka a mluvenému slovu vůbec. Do popředí zájmu a pozornosti se v dnešní době zaslouženě dostal rozvoj komunikačních schopností žáků. V jazykovém vyučování se stále sledují především možnosti využít probírané jazykové prostředky ve vlastní řečové praxi žáků, při tvorbě mluvených a psaných jazykových projevů. Ve slohu, který má být skutečným vyvrcholením jazykového vyučování, se žáci cvičí v invenci, kompozici a stylizaci a na základě rozboru předností i nedostatků jazykových projevů neustále vytvářejí a zdokonalují své schopnosti vyjadřovat se slovem i písmem v souvislých celcích s náležitými kvalitami jazykovými a slohovými a přirozeně i obsahovými. Na nejvyšší místo v hierarchii hodnot jazykového projevu tedy stavíme vyjadřovací schopnosti a dovednosti žáka v projevech psaných i mluvených, a to v souvislosti s jejich hodnotou obsahovou, a celkovou jazykovou kulturou.“³⁵

---

³⁴ SVOBODA, Karel a kolektiv. *Český jazyk pro III. ročník gymnázií*. Praha: SPN, 1981, s. 63.

³⁵ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 2010, s. 171-172. ISBN 80-85937-47-6.

„Pravopis ale není jazyk. Pravopis bychom mohli mít zcela jiný, aniž by se náš jazyk v nejmenším změnil. Kdybychom nebyli kulturním národem s tisíciletým písemnictvím, kdyby se pravopis pro náš jazyk teprve ustaloval, neměli bychom dvě písmena pro samohlásku [i] (i a y), pro samohlásku [í] (í a ý), pro samohlásku [ú] (ú a ů) a jistě i v jiných jevech bychom měli pravopis jednodušší. Ale proto zase nemůžeme usuzovat, že na pravopisné stránce písemného projevu vlastně příliš nezáleží.“³⁶

V jazykovém vyučování je třeba zachovávat vhodnou míru mezi přeceňováním a podceňováním významu ortografie. Záměrně je nyní omezena nadměrná pozornost věnovaná dříve i pravopisným jevům málo frekventovaným a zcela okrajovým. Spolehlivé ovládnutí pravopisu bude přirozeně vyžadováno zejména u žáků studijního typu a u absolventů středních škol. Především od nich veřejnost právem očekává, že jejich písemné projevy budou mít náležitou úroveň i po stránce pravopisné. Tito žáci jsou obvykle schopni dobře ovládnout pravopis bez zvláštního úsilí a nadměrného množství vyučovacího času.³⁷

„S přeceňováním pravopisu souvisí např. klasifikace kontrolní slohové práce v podstatě podle počtu pravopisných chyb, neúměrně přísná klasifikace diktátů obsahujících značné množství málo frekventovaných a i zcela okrajových pravopisných jevů, kdy učitel někdy dokonce snižuje známku za každou chybu a to o stupeň až dva bez ohledu na ročník. O přeceňování významu pravopisu svědčí stále se ozývající požadavky, aby byla přesně stanovena tabulka pro klasifikaci diktátů, tj. určení, za kolik chyb má učitel dát jistou známku. Diktáty či jiná pravopisná cvičení se liší svou náročností na žáky, mají různý počet obtížnějších a méně obtížných jevů, z nichž některé vznikají nedodržením pravidla jasného, jednoduchého, jiné porušují pravidlo složité, některé jsou velmi frekventované a jiné zcela řídké. Většinou učitel přihlíží k celkovým výsledkům ve třídě a k tomu, jak třídu k písemné zkoušce připravil, zda některé typy jevů neopomenul.“³⁸

Dosáhnout v hodinách českého jazyka vynikajících výsledků v oblasti pravopisu je mnohdy velice obtížné a záleží na faktorech, jakými jsou například vyučující, žáci a materiál nápomocný k výuce. Příčina, která často vede k neuspokojivým výsledkům u žáků, tkívá také v nedostacích mluvnické přípravy žáků, neznalosti pouček a výjimek, nebo v neznalosti existence jazykových příruček, nemluvě o Pravidlech českého

---

³⁶ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 2010, s. 172. ISBN 80-85937-47-6.

³⁷ Tamtéž, s. 172.

³⁸ Tamtéž, s. 172–173.

pravopisu.³⁹ V dnešní moderní době nesmíme opomenout ani populární Internetovou jazykovou příručku.⁴⁰

3.1 PRAVOPISNÉ PŘÍRUČKY

Při psaní pravopisných cvičení nebo při řešení pravopisných nejasností mohou nejen žáci využít některé jim nápomocné zdroje.

V dnešní době je hojně využívaná Internetová jazyková příručka, která je výsledkem projektu Jazyková poradna na internetu. Na jejím vzniku se podíleli pracovníci Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a pracovníci Centra zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity. Jde o první jazykovou pomůcku svého druhu. Příručka má dvě části: slovníkovou a výkladovou. Slovníková část obsahuje přes 60 000 slovníkových hesel. Vychází z hesláře školního vydání Pravidel českého pravopisu, Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost, výběrově jsou do ní včleněna i hesla z Nového akademického slovníku cizích slov, ze slovníků neologismů Nová slova v češtině 1, 2 a výrazy z poradenské databáze. K jednotlivým heslům byly zařazeny především údaje, na něž se tazatelé v jazykové poradně opakovaně ptají. Na rozdíl od tištěných příruček jsou zde tabulky tvarů. Slovníková část je pomocí hypertextových odkazů propojena s výkladovou částí. Do výkladové části byly zařazeny především jevy, na které se uživatelé češtiny v jazykové poradně ptají opakovaně. Nejedná se tedy o komplexní popis současného systému češtiny. Východiskem pro jednotlivé výklady byla Pravidla českého pravopisu a současné mluvnice. Na rozdíl od nich jsou některé výklady v internetové příručce podrobnější, ucelenější a zpřesňující. Některé informace jsou v této části čerpány ze speciálních jazykových příruček, z odborných časopiseckých studií, z českých státních norem či z databáze jazykové poradny. Výhodou internetové jazykové příručky je, že může být aktuálně doplňována o nové výrazy, zejména pokud jde o výrazy cizího původu, popř. mohou být jednotlivé údaje zpřesňovány.⁴¹

Z tištěných publikací jmenujme například Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice⁴², která vyšla v roce 2005 v Ottově nakladatelství v Praze. Další pravopisnou příručku je kupříkladu Příruční mluvnice češtiny⁴³ vydaná kolektivem autorů v Brně v Nakladatelství Lidových novin roku 2008. A za zmínku také zcela jistě stojí Slovník cizích

---

³⁹ ŠAUR, V. *Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005. ISBN 80-7360-288-1.

⁴⁰ INTERNETOVÁ A JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA. *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.* [online]. ©2008-2014 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about.

⁴¹ INTERNETOVÁ A JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA. *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.* [online]. ©2008-2014 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about.

⁴² ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005, s. 145. ISBN 80-7360-288-1.

⁴³ GREPL, Miroslav a kolektiv. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5.

slov A – Ž⁴⁴ od autorského kolektivu pod vedením Jiřího Krause, který byl vydán v Praze v roce 2009.

3.2 PŘEHLED PRAVOPISNÝCH JEVŮ VE VÝUCE ČESKÉHO JAZYKA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Díky tak zvanému učebnímu plánu je možné rozvrhnout časovou dotaci výuky vybraných vyučovacích předmětů ve školním vzdělávacím programu. Tento učební plán si škola přizpůsobí tak, aby vyhovoval jejím podmínkám a zaměření. Školní vzdělávací program tedy obsahuje rozložení konkrétních jevů ve výuce, škola od školy se v jeho obsahu může lišit. Rozdílnou může být rovněž hloubka, do které jsou jednotlivé jevy probírány.

Stejně jako rozdíly ve školních učebních plánech mohou být odlišnosti také v řadách učebnic. Tyto odlišnosti však nejsou nikterak zásadní, neboť učivo, obsah, jeho hloubka zpracování a způsoby jeho výkladu a nácvičku se od sebe příliš neliší. Uvedme si nyní příklad.

V učebnici Českého jazyka pro 7. ročník ZŠ⁴⁵ z nakladatelství SPN je téměř každá kapitola uvedena opakováním dosud probraného a následně rozšířena o novou látku, která je poté procvičována v několika typech cvičení. Jako příklad z této učebnice si uvedeme kapitolu věnovanou zájmenům. Nejprve tedy v knize nalezneme procvičování zájmen, jejich druhů, určování pádů a pravopis s nimi spojený (např. *pro ni – k ní*). Následně přichází na řadu nová látka o skloňování a užívání vztažných zájmen, konkrétně skloňování zájmena *jenž*. Po objasnění nové látky následuje procvičování. V prvním cvičení doplňujeme do vět náležitě tvary zájmena *jenž*, v dalším cvičení doplňujeme vhodná vztažná zájmena a ve třetím cvičení opět doplňujeme, tentokrát pouze tvary zájmena *jenž*. Další cvičení obsahuje řadu přísloví, ve kterých chybí zájmena a úkolem je doplnit a vysvětlit význam celého rčení. Dále se v učebnici nachází čtvrtý slovní druh a tím jsou číslovky.

Autoři se nejprve zaměřili na procvičování již probraného učiva, kterým jsou druhy číslovek a úkoly postavené na jejich procvičení. Na druhé straně máme učebnici z nakladatelství Fraus, je jí Český jazyk 7 pro základní školy a víceletá gymnázia.⁴⁶ V této učebnici se stejně jako v té předchozí zaměříme na učivo o zájmenech. Zde na rozdíl od předešlé učebnice není pravidlem, že se nejprve zopakuje a poté probírá nová látka. Proto tato kapitola nezačíná pouze opakováním již probraného učiva o zájmenech, ale souhrnným opakováním probraných slovních druhů (doplňování *y/ý, i/í* u podstatných

---

⁴⁴ KRAUS, Jiří a kolektiv. *Nový akademický slovník cizích slov A – Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1351-4.

⁴⁵ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-391-0.

⁴⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-320-5.

jmen, přídavných jmen, sloves; určování druhů zájmen nebo číslovek). Teprve nyní přichází na řadu skloňování zájmena *jenž*, které je uvedeno čtyřmi obrázky a čtyřmi větami, jež mají žáci za úkol přetransformovat a použít právě ono zájmeno. Nyní následuje přehled vyskloňovaného zájmena a procvičovací úlohy. V prvním cvičení je řada slov, která by žáci měli dát do správného tvaru a užít ve větách se vztažným zájmenem *jenž*. Další cvičení se týká opět tohoto zájmena, kterým máme nahradit zájmeno *který*. Posledním cvičením vztahujícím se k této problematice je doplňování správných tvarů zájmena *jenž*. Na rozdíl od předchozí učebnice se dále žáci nebudou učit o číslovkách, nýbrž o tom, co vše už znají o slovesech a později se seznámí se zcela novým učivem, týkající se tohoto slovního druhu.

Na základě tohoto porovnání obsahu a hloubky zpracování jednotlivých pravopisných témat jsme se nyní přesvědčili, že se učebnice obou řad prakticky neliší. V každé totiž máme obdobný výklad i cvičení.

Při zpracovávání následujícího přehledu pravopisných jevů na základní škole budeme postupovat podle novější řady učebnic z nakladatelství SPN (Český jazyk pro 2. ročník ZŠ⁴⁷, Český jazyk pro 3. ročník ZŠ⁴⁸, Český jazyk pro 4. ročník ZŠ⁴⁹, Český jazyk pro 5. ročník ZŠ⁵⁰, Český jazyk pro 6. ročník ZŠ⁵¹, Český jazyk pro 7. ročník ZŠ⁵², Český jazyk pro 8. ročník ZŠ⁵³, Český jazyk pro 9. ročník ZŠ⁵⁴), neboť nakladatelství SPN má dlouhou tradici ve vydávání učebnic. Tato nověji vydaná řada učebnic přišla na pulty knihkupectví teprve po roce 2000, tudíž školy s těmito novými výtisky teprve začínají.

Domnívám se, že učebnice řady SPN patří mezi nejrozšířenější a nejreprezentativnější, což dokazuje i fakt, že nakladatelství svoji tradici odvozuje od novátorských činů Marie Terezie, která na podporu zavedení povinné školní docházky, založila na místě, kde dnes SPN sídlí, první nakladatelství školních knih - odtud letopočet 1775 v logu nakladatelství.⁵⁵

V této kapitole se tedy zaměříme na jednotlivé pravopisné jevy a do jednotlivých tříd základní školy je z hlediska vyučovacích hodin českého jazyka zařadíme.

---

⁴⁷ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 2. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2006. ISBN 80-7235-329-2.

⁴⁸ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 3. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁴⁹ DVOŘÁKOVÁ, Zdeňka a kolektiv. *Český jazyk pro 4. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-68-9.

⁵⁰ STYBLÍK, Vlastimil a kolektiv. *Český jazyk pro 5. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2003. ISBN 80-7235-156-7.

⁵¹ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 6. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2006. ISBN 80-7235-331-4.

⁵² HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-391-0.

⁵³ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 8. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2009. ISBN 978-80-7235-425-2.

⁵⁴ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-481-8.

⁵⁵ SPN. Profil nakladatelství a info pro školy. *SPN.cz* [online]. ©2014 [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.spn.cz/stranky/kontakty.php>.

V 1. třídě základní školy žáky poprvé seznamujeme s českým jazykem a proto je učíme jednotlivá písmena a členit slova na slabiky.

3.2.1 PÍSMENKÁŘ PRO 1. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Jak již bylo řečeno, v 1. třídě základní školy žáky nejprve seznamujeme s učivem českého jazyka a poté je učíme psát jednotlivá písmena – malá, velká, tiskací a psací. Dále je učíme délce samohlásek, opisu a přepisu slov i vět.⁵⁶

Prvními učebnicemi českého jazyka, se kterými žák přijde do styku, jsou písmenkář a slabikář. Písmenkář je učebnice, ve které se nachází mnoho obrázků, krátké básničky nebo říkadla a pokyny pro žáky. Vizuální stránka dle mého názoru má žáky upoutat. První stránky této učebnice jsou založeny pouze na obrázkové grafice, kde se pravděpodobně počítá s tím, že žáci budou jednotlivé obrázky ústně popisovat a tím se cvičit v jazykové kultuře mluveného projevu.

Domnívám se, že Písmenkář pro 1. ročník základní školy je vytvořen právě pro učení se mluvenému projevu a pro rané začátky učení se a psaní písmen. V úvodu této učebnice jsou obrázky z pohádky, kterou jistě děti znají, O perníkové chaloupce. Úkolem žáků je pohádku vyprávět. Tento úkol může posloužit i k dalším spontánním úkolům, například děti mohou zavzpomínat nad jinými pohádkami a převyprávět je, či jednotlivé obrázky vymalovat. Právě vymalovávání a práce s pastelkami dětem pomůže uvolnit zápěstí a tím jim později půjde snáze psát. V podobném duchu jsou koncipována i další obrázková cvičení, ve kterých mají děti vyhledávat v řadě obrázků dva stejné nebo obrázky pojmenovávat a rozdělovat je na slabiky, což je důležitá dovednost pro učení se číst a psát.

V druhé části učebnice nemáme pouze obrázky, nýbrž také písmena a později slabiky a slova. Jednotlivé výjevy na obrázkách se žáci učí napsat a dělit na slabiky. Všechna cvičení této části jsou pojata velmi hravě, aby žáky bavila.

3.2.2 SLABIKÁŘ PRO 1. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Slabikář pro 1. ročník základní školy působí na první pohled stejným dojmem jako Písmenkář. Je také plný obrázků, ovšem nyní již s více slovy a texty. V úvodu nalezneme slova a obrázky, s jejichž pomocí žák tvoří jednoduché věty. Po vytvoření vět si za odměnu může obrázky vymalovat. Slabikář je strukturován tak, že každá dvojstrana je vyhrazena jednomu písmenu, konkrétně jeho psací i tiskací verzi, krátké básničky, která je zde také v podobě obrázku.

---

⁵⁶ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Posledních zhruba 20 stran je věnováno souvislým textům, ve kterých již figurují všechny hlásky. Nenajdeme zde však pouze texty, ale také obrázky a vybraná cvičení. Co se jednotlivých textů týče, nejsou všechny psány pouze tiskacím písmem, nýbrž také psacím. V některých větách jsou slova zaměněna za obrázky, domnívám se, že z důvodu zapojení fantazie a dovednosti daný jev pojmenovat. Dále zde máme hojně zastoupení říkanek, hádanek nebo různých doplňovacích cvičení, ve kterých je kladen důraz na přemýšlení žáků.

Podle učebních osnov základní školy vydaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy je důležité žáky 1. třídy v oblasti jazykové výchovy vést k tomu, aby dokázali komunikovat a jejich mluvený projev byl srozumitelný a souvislý. Důležitým bodem je také rozlišování zvukové a grafické podoby slova, žáky tedy učíme rozlišovat slovo, slabiku, hlásku. V další fázi je nutné, aby se jednotlivé hlásky, slabiky a slova naučili ovládat nejen zvukově, ale také graficky. Žáky upozorňujeme na rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek, interpunkci ve větě (zatím pouze na tečku), malá, velká, tiskací a psací písmena. Aby těchto cílů dosáhli, je potřeba s žáky dané jevy procvičovat. Mluvenou podobu jazyka procvičíme např. dialogy na základě obrazového materiálu, tím dosáhneme toho, že žáci budou vyprávět. Musíme dbát především na to, aby vyslovovali a později i psali správné tvary podstatných jmen, přídavných jmen a sloves.⁵⁷

Ve 2. třídě žáky seznámíme zejména s pravopisem lexikálním, mimo jiné například s hláskou *i* a *ú* a jejich dvěma způsoby realizace a zápisu. Také je učíme párovým souhláskám a psaní velkých písmen u vlastních jmen, zatím ovšem pouze u jednoslovných jmen. Žákům také objasníme pojem interpunkční znaménka, která řadíme do pravopisu syntaktického a rovněž je s těmito jevy seznámíme.

3.2.3 ČESKÝ JAZYK PRO 2. ROČNÍK ZŠ

Český jazyk pro 2. ročník základní školy z nakladatelství SPN je zpracován v souladu s požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. V úplném úvodu učebnice jsou vypsány veškeré klíčové kompetence žáka, které si díky této publikaci osvojí. V úvodu učebnice si žáci zopakují to, čemu se učili v prvním ročníku, tedy čtení, psaní a vyprávění podle obrázku. Tyto dovednosti žáci trénují v mnoha cvičeních. Uplatní zde také vědomosti získané z jiných předmětů, například z vlastivědy. Ve cvičení, kde je úkolem doplnit věty typu: *Jaký je náš mateřský jazyk?* nebo *Juraj je Slovak a já jsem...* a podobně. V této části učebnice žáci pracují především s texty, orientaci v nich a trénují čtení.

---

⁵⁷ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Prvními stěžejními kapitolami a tedy i novým učivem z oblasti lexikálního pravopisu je pro žáky rozeznávání skupin *di – dy, ti – ty, ni – ny* a *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě*. Cvičení k této problematice je takové, že žáci mají za úkol přečíst krátkou říkanku a poté podtrhnout skupiny slabik (*di – dy, ti – ty, ni – ny*), přičemž měkké slabiky si označí červeně, tvrdé modře. Úkol, ve kterém měkké a tvrdé slabiky žáci přepisují, pomáhá nejen v ujasnění problému, ale též v trénování psaní. Takových cvičení v podobném duchu je zde několik. Podle mého názoru jsou tato cvičení postavena na induktivním principu, tudíž za pomoci těchto cvičení žáci sami objeví a zautomatizují si danou problematiku.

Jak jsme se již zmiňovali, v tomto ročníku učíme žáky z hlediska lexikálního pravopisu také psaní velkých písmen u vlastních jmen, zatím ovšem pouze u jednoslovných jmen osob a zvířat (např. *motýl Emanuel, maxipes Fík nebo pejsek Škubánek*). Vzhledem k tomu, že tato učebnice pochází z roku 2006, jména mnohých pohádkových a filmových postaviček jsou moderní a pro žáky známá. Většina cvičení k pravopisné problematice se vždy na konci kapitoly procvičí na známé ukázce či obrázku a žáci si poté své nově nabyté poznatky mohou zkontrolovat v malém testíku.

Další neméně důležitou látkou je problematika věty. Žákům objasníme pojem interpunkční znaménka, vysvětlíme jim rozdíly mezi psaním věty s tečkou, otazníkem a vykřičníkem a seznámíme je s typy vět. Žáci si rozšíří své znalosti v oblasti syntaktického pravopisu. Samozřejmě je upozorníme, že každá věta začíná velkým písmenem. Tato učebnice má z mého pohledu přehledně postavenou každou kapitolu. V úvodu se nachází cvičení, k nim jednoduché úkoly, ze kterých se později objasní daná problematika. Pod tímto cvičením jsou zvýrazněny nové poznatky a následuje řada dalších cvičení zabývajících se tímto problémem.

Dalším nezbytným učivem z oblasti pravopisných jevů je otázka slabiky, kterou stejně jako v době, kdy jsem sama byla na základní škole, dle autorů nejlépe vysvětlíme za pomoci vytleskávání. Ve druhém ročníku se žáci rovněž seznámí s pojmem hláska, souhláska a samohláska. Stěžejní v této kapitole je pravopis lexikální, konkrétně rozdílné použití a pravopis hlásek *i* a *ú* a jejich dva způsoby realizace a zápisu. Autoři nejprve vysvětlují délku samohlásek, tedy rozdíly mezi *a, e, i/y, o, u* a *á, é, í/ý, ó, ú/ů*. K této problematice mají čtyři cvičení. V prvním cvičení jsou dvojice slov (např. *dráha - drahá*) a žáci mají za úkol objasnit jejich význam, utvořit věty a tím si ověřit, že délka opravdu zásadně mění význam slov. V dalším cvičení na procvičení samohlásek mají žáci za úkol doplnit vokály k souhláskám tak, aby vznikla slova (např. *dr - h -*). V tomto cvičení podle mého názoru žáci procvičí nejen veškeré samohlásky, ale rovněž svou slovní zásobu a fantazii. Tu zapojí také v dalším cvičení, kde je na první pohled nesmyslně utvořená věta. Úkolem je doplnit vokály na patřičná místa a tím dát smysl této větě. Poslední úkoly k procvičení těchto gramatických jevů jsou založeny na správné výslovnosti a smyslu slov. Důležité je podle autorů i mě samotné osvětlit žákům především rozdíl mezi psaním *i/y, í/ý* a *ú/ů*. Co se rozdílu mezi *i/y* týče, zatím je nezmíněn, pouze v souvislosti s délkou, tedy *i/y* versus *í/ý*. Oproti tomu problematika samohlásek *ú/ů* je zmíněna již nyní. Žáci se tak naučí, že na začátku slova píšeme *ú* a uprostřed a na konci slova *ů*. Výjimky, které

se týkají například slova *trojúhelník*, se v tomto ročníku ještě nezmiňují, stejně tak psaní *ú* po předponách. Zde se naučí zatím pouze nejdůležitější rozdíl mezi těmito dvěma hláskami a to je jejich používání.

Dále se žáci dozvědí, co je dvojhláska, jaké druhy dvojhlásek máme a naučí se je označovat. Cílem této látky je naučit žáky rozpoznávat diftongy od slabik. Proto je většina cvičení tvořena řadou slov a úkolem je slova rozdělit na slabiky a poznat dvojhlásky.

Nyní se dostáváme k jednomu ze stěžejních jevů lexikálního pravopisu, k učivu psaní *y – ý* a *i – í*. Žáci se naučí, po kterých souhláskách se píše *ypsilon* a po kterých měkké *i*. K těmto gramatickým jevům autoři učebnice vybrali nejprve krátké texty, ze kterých mají žáci vybrat slova s *y – ý* nebo *i – í*, dalšími cvičeními jsou například doplňovačky, tedy cvičení, ve kterých jednotlivá slova postrádají hlásku a úkolem žáků je tuto hlásku doplnit. Na tento pravopisný jev navazuje další, který je uveden krátkým textem, k němuž se váže úkol vypsát všechna slova s *y – ý* a *i – í*. Žákům se na základě toho cvičení vysvětlí, že po některých hláskách se píše jak měkké *i, í*, tak tvrdé *y, ý*. Tyto hlásky jim označíme jako obojetné souhlásky. Ve druhé třídě to z hlediska pravopisu *i/y, í/ý* je vše, řady vyjmenovaných slov a jiných pravopisných výjimek se vyučují zpravidla ve třetí třídě základní školy.

Další kapitola je určena opět pravopisu lexikálnímu, jedná se o vlastní jména, tentokrát ovšem měst, obcí, hor a řek. Kapitola začíná opět textem, ve kterém chybí hlásky *y – ý* a *i – í*, tyto hlásky žáci doplní a poté si s textu vypíšou do tří sloupců jednotlivá jména měst a obcí, jména hor a jména řek. Z tohoto cvičení si vyvodí závěr, že tato jména píšeme s velkým písmenem. Cvičení, která následují dále, jsou velmi obdobná, žáci pracují s mapkou České republiky a čtou si názvy měst, hor a řek.

Písmeno *ě*, skupiny *dě, tě, ně, bě, pě, vě* a *mě* jsou názvem kapitol spadajících do lexikálního pravopisu, které žáky 2. třídy dále čekají. Nejprve se seznámí s hláskou *ě* a z textu si vyhledají písmena, po kterých se této hlásky užívá. Poté na základě dalších cvičení, která jsou řešena formou doplňovaček či vyhledávání slov s těmito jevy, si žáci osvojí, kdy píšeme a užíváme tyto skupiny, a jak je vyslovujeme. Za všechna cvičení bych zmínila například takové, ve kterém máme text písničky, přičemž některá slova jsou nahrazena obrázky a úkolem žáků je tedy obrázky nahradit slovy, doplnit a přečíst.

Neméně důležitým učivem jsou také souhlásky na konci slova, jedná se o konsonanty *p/b, t/d, t'/d', f/v, s/z, š/ž* a *ch/h*. K této látce autoři sepsali přehlednou tabulku, ze které vyplývá, že správnou koncovku slova poznáme díky jiného tvaru tohoto slova nebo slova příbuzného. Na procvičení tohoto učiva zde nalezneme řadu cvičení. Přes mnoho textů či doplňovacích cvičení zde nalezneme také úryvek z pohádky *O ošklivém káčátku* a obrázky, které žáci mají za úkol přiřadit k větným celkům. Toto cvičení je také obohaceno o literární úkol, o zjištění, kdo je autorem pohádky.

Poslední učivo 2. ročníku je z oblasti syntaktického pravopisu, jedná se o větu jednoduchou a souvětí. Toto učivo autoři učebnice vysvětlují na textu, ve kterém barevně vyznačili veškeré věty – modře věty jednoduché a červeně souvětí. Na základě tohoto zvýraznění si žáci uvědomí, že jedna věta se rovná větě jednoduché a dvěma a

více větami označujeme souvětí. V souvislosti s těmito poučkami se žáci také naučí, že před spojkami se obvykle píše čárka, ale jako výjimku jim uvedeme spojku *a*. Mimo cvičení, ve kterých se procvičuje určování vět jednoduchých a souvětí, si zde žáci osvojí i jiné spojky (*protože, ale, že, když*) a seznámí se s funkcí čárky ve větě. Tyto jevy jsou trénovány na mnohých textech a dílčích cvičeních.

V úplném závěru učebnice se nachází opakování veškerého učiva řadou cvičení z tohoto ročníku. Poslední stránka učebnice je věnovaná seznamu látky, které se v tomto ročníku žáci naučili.

Na závěr si shrneme, co by žáci na základě probrané látky pravopisných jevů z druhé třídy základní školy měli z hodin českého jazyka ovládat. Měli by mít již osvojené učivo týkající se slov a jejich členění do slabik. Již od první třídy se žáci učí číst, psát a nyní také psát pravopisně správně. Proto by po absolvování druhé třídy měli umět správně napsat i vyslovovat předložky, z hlediska lexikálního pravopisu umět aplikovat pravidla psaní *u, ů, ú* a *i/y* po tvrdých a měkkých souhláskách či znát *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě* a dokázat tento pravopis zdůvodnit. Žáci by už měli rovněž znát psaní velkých písmen na počátku vět a u vlastních jmen osob a zvířat. Ovládat by stejně tak měli i interpunkci ve větě podle komunikačního záměru mluvčího.⁵⁸

Všechny tyto poznatky, vypsané v doporučených osnovách pro základní školy, učebnice splňuje a žáky s nimi seznámila.

Ve 3. třídě se výuka českého jazyka zaměřuje především na pravopis lexikální, čili na psaní hlásek *i/y* u obojetných souhlásek uvnitř slova, tedy na slova vyjmenovaná. Také se rozšiřuje učivo o psaní velkých písmen u vlastních jmen, tentokrát i u víceslovných pojmenování. A co se týče pravopisu morfologického, naučíme žáky, že v koncovkách přítomných tvarů u sloves se vždy píše *i/í*.

3.2.4 ČESKÝ JAZYK PRO 3. ROČNÍK ZŠ

Ve 3. třídě základní školy si žáci nejprve zopakují učivo z předchozího 2. ročníku, které je shrnuto na zhruba 20 stránkách této učebnice. Z hlediska pravopisných jevů si žáci zopakují takové jevy, jakými jsou například slabika, hlásky, psaní *i, í* a *y, ý*, psaní vlastních jmen u osob, zvířat, měst, obcí, hor a řek, procvičí si psaní skupin *bě, pě, vě, mě*. A v neposlední řadě si pomocí doplňovacích cvičení znovu zopakují psaní souhlásek na konci slov (*p/b, t/d, ě/d', f/v, s/z, š/ž* a *ch/h*) a vše ohledně věty jednoduché a souvětí.

Zcela novým učivem je následující kapitola, ve které se žáci naučí tvary slov a tvořit jim slova příbuzná. V souvislosti s tím se také poučí o spisovnosti a nespisovnosti.

---

⁵⁸ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. MŠMT.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporučene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Důležité je žákům sdělit a ukázat, že při vyučování by měli mluvit a psát spisovně. Naopak se svými kamarády a přáteli mohou používat i češtinu nespisovnou. O dalších pravidlech a užívání spisovného českého jazyka se žáci dozvědí později.

Souhlásky uvnitř slova, které řadíme do pravopisu lexikálního, úzce souvisí s učivem již probraným. Nyní se žáci seznámí s párovými souhláskami, zopakují si, že se tyto konsonanty vyskytují na konci některých slov, a nově se tedy naučí, že i uprostřed slov. Cvičení k tomuto pravopisnému jevu jsou pojata zábavnou formou, ve které žáci zapojí svou fantazii. V prvním cvičení doplňují do textu slova, která jsou pod textem ve formě obrázku, jiné cvičení obsahuje text s podtrženými slovy, která mají žáci číst nahlas a tvořit k nim slova příbuzná, tím si sami přijdou na to, jak si pomoci, aby doplnili do slova správnou souhlásku. Jmenujme ještě jedno stěžejní cvičení – cvičení, ve kterém mají žáci daná slova pojmenovat slovy malými a poté doplnit do vět ve správném tvaru. Tato kapitola je rozdělena na podkapitoly, ve kterých se každá dvojice souhlásek (*p/b, t/d, t'/d', f/v, s/z, š/ž a ch/h*) zvlášť procvičuje. Jedná se o cvičení typu doplňovaček, kdy některým slovům v textu chybí právě procvičovaný konsonant, nebo o opravu špatně napsaného textu, případně o tajenku, po jejímž správném vyluštění žáci odhalí odpověď na otázku.

Další důležitá látka lexikálního pravopisu je jednou ze stěžejních, co se pravopisných cvičení týče, tato kapitola se týká obojetných souhlásek, tedy slov vyjmenovaných a jim příbuzných. Žáci si nejprve zopakují, že po písmenech *b, f, l, m, p, s, v, z* následuje měkké *i, í* nebo tvrdé *y, ý*. O tomto faktu se přesvědčí v textu, ve kterém si vyhledají všechna slova, která s touto poučkou souvisí.

A nyní nastává čas naučit se řady vyjmenovaných slov nazpaměť. Jako první v pořadí se žáci učí vyjmenovaná slova po *b*. V této učebnici je řada následující: *být – bydlet – obyvatel – byt; příbytek – nábytek – dobytek; obyčej – bystrý – bylina; kobyla – býk; Přibyslav*. Jako doplňující učivo se žáci v této kapitole také naučí, že tvary slovesa *být* a *bývat* jsou psána vždy s tvrdým *y, ý* (*byl, býval, abychom,...*). Rovněž se naučí, že význam sloves *být* a *bít* je odlišný, proto máme dva typy zápisu.

Vyjmenovaná slova po *l* jsou v tomto pořadí: *slyšet – mlýn – blýskat se; polykat – plýtvat; vzlykat – lysý – lýtko; lýko – lyže – pelyněk; plyš*. V souvislosti se slovem *mlýn* se žáci naučí, že *mlynář* jako slovo příbuzné se píše také s tvrdým *y*, ale sloveso *mlít*, i přesto, že nese podobný význam, se píše s měkkým *í*. Po této lekci následuje opakovací část, kde si žáci procvičí vyjmenovaná slova, která se doposud naučili.

My – mýt – myslet – mýlit se; hmyz – myš – hlemýžď; mýto – mýtit – zamykat – smýkat; dmýchat – chmýří – nachomýtnout se; Litomyšl neboli vyjmenovaná slova po *l*, která dělají žákům problémy především ve slovech *my, mi, mýt* a *mít*.

Vyjmenovaná slova po *p* jsou *pýcha – pytel – pysk; netopýr – slepýš – pyl; kopyto – klopýtat – třpytit se; zpytovat – pykat – pýr; pýřit se – čepýřit se*. V tomto případě se žáci musí naučit rozpoznávat významy pouze u slov *pil* a *pyl, slepýš* a *slepiš* a u slov *opylují* a *opilují*. Stejně jako po předchozích dvou obojetných souhláskách i nyní sem autoři vložili krátké opakování dosud probraných vyjmenovaných slov.

Vyňatá slova po *s*, tedy slova *syn – sytý – sýr; syrový – sychravý – usychat; sýkora – sýček – sysel; syčet – sypat* jsou jedinými slovy, u kterých nenajdeme žádná „zákeřná“ slova činící žákům větší potíže. Předposledními slovy, která se žáci musí naučit zpaměti, jsou slova po obojetné souhlásce *v*, tedy slova *vy – vysoký – výt; výskat – zvykat – žvýkat; vydra – výr – vyžle; povyk – výheň* a slova s předponou *vy-*, *vý-*. Zde nesmíme opomenout výjimky, jakými jsou např. *výr a vír, výt, vít a Vít* nebo *výška a vížka*. Poslední slova vyňatá jsou po hlásce *z*, tedy *brzy – jazyk – nazývat; Ruzyně*. Problematická slova, která si žáci často mylně spojují s těmito vyjmenovanými slovy, se učí později (např. *brzičko*).

Cvičení, která jsou zde k procvičení vyjmenovaných slov, jsou zastoupena většinou formou doplňovacích cvičení, vyhledávání těchto slov v textu či hravější formou pomocí obrázků a tajenek. Grafické znázorňování budí v žácích větší zájem o práci s učebnicí.

Když jsem navštěvovala základní školu a učila se vyjmenovaná slova po *b*, měli jsme řadu obohacenou ještě o slova *zbytek* a *babyka* a tvar slovesa *bydlet* jsem se učila a dodnes mám ustálený jako *bydlit*. U vyjmenovaných slov po *l* jsme měli řadu stejnou, pouze nyní ubylo slovo *plynout* a *vzlykat*. Řadu slov, kterou jsem se učila já, nalezneme dnes pouze u učebnic dříve vydaných.

Další větší kapitolou, která bude během dalších let neustále obohacována, jsou slovní druhy. První slovní druh, se kterým se žáci seznámí, jsou podstatná jména, jejich definice a vyhledávání a rozpoznání v textu. Následují slovesa, jejich definice a určování v textu. Stejným způsobem jsou v učebnici řešena i přídavná jména, příslovce, číslovky, zájmena, předložky, spojky, částice a citoslovce. Zatím se jedná o rozpoznávání všech slovních druhů, podrobnější určování, jednotlivé druhy a příklady se žáci naučí později.

Dále se autoři učebnice znovu vrací k substantivům, tentokrát podrobněji. Na základě textu si žáci uvědomí, že se podstatná jména vyskytují v různých tvarech, jsou tedy ohebným slovním druhem, mají číslo jednotné a množné, tři rody a že u nich rozlišujeme sedm pádů, které se samozřejmě musí žáci naučit nazpaměť.

Další pro nás důležitou kapitolou jsou slovesa. Nejprve si žáci zopakují vše, co znají o slovesech, pokusí se je vyhledat v textu a poté se seznámí se slovesy, která stojí se zájmeny *si* a *se*. Dále přijdou na řadu slovesné kategorie. Žáci se dozvědí o slovesných tvarech jednoduchých a složených, ukážou si příklady a poté se na základě cvičení seznámí s časem přítomným, minulým a budoucím. Cvičení k této látce jsou vesměs taková, že žáci mají za úkol v textu vyhledávat celé tvary sloves a rozpoznávat jejich časy a tvary. Osobu a číslo u sloves učebnice vysvětluje pomocí komiksových obrázků, ve kterých je patrná osoba i počet osob. Tento gramatický jev žáci procvičují ve cvičení, ve kterém mají řadu sloves v různých tvarech a jejich úkolem je určit osobu a číslo, další cvičení je obdobné. Žáci mají k dispozici text a jejich úkolem je v textu najít slovesa v požadovaných tvarech. Další cvičení jsou postavena na podobném principu.

Po učivu osob a čísla se učebnice zaměřuje na problematiku slovesných tvarů v přítomném čase. Na úvod tohoto učiva autoři zařadili tabulku, ve které jsou vyčasovaná čtyři slovesa (číst, kupovat, prosit a dělat), z této tabulky by si žáci měli odnést poznatek, že v koncovkách slovesných tvarů v přítomném čase se píše vždy

měkké *i, í*. Tímto se žáci seznámí s dalším pravopisným jevem pravopisu morfologického. Aby si tento jev zautomatizovali, nachází se tu mnoho cvičení, ve kterých si tuto skutečnost osvojí. V krátkém textu je úkolem žáků vyhledat slovesa a časovat je v přítomném čase. V dalším cvičení si procvičí nejen pravopis morfologický v koncovkách sloves, ale také pravopis lexikální, zopakují si tedy rovněž problematiku vyjmenovaných slov. Jelikož sloveso *být* je vůči ostatním slovesům značně atypické, kolektiv autorů zde uvádí veškeré tvary tohoto slovesa v přítomném čase.

Poté přichází na řadu učení se tvarům sloves v budoucím čase, ze kterého si žáci odnesou poznatky o tom, že některá slovesa vyjadřují budoucí čas jednoduchými tvary, jiná tvary složenými. Důležité je také to, že složené tvary jsou tvořeny pomocným slovesem a infinitivem. V tento moment bychom žákům měli rovněž vysvětlit, že infinitiv nevyjadřuje osobu, číslo, ani čas.

Slovesné tvary v minulém čase jsou zde vysvětleny názorně, pomocí tabulky, ve které je vyčasováno sloveso *běhat* ve všech třech rodech a v obou číslech. Dvě nejdůležitější informace, které žákům podáme, jsou následující: tvary minulého času tvoříme z příčestí činného a tvarů pomocného slovesa *být* a příčestím činným nazýváme slovesný tvar zakončen na *-l, -la, -lo, -li, -ly, -la*. Po těchto náročnějších gramatických jevech začíná učivo o stavbě věty jednoduché, kde se mimo jiné žáci naučí pojmu základní skladební dvojice, ve větách je budou vyhledávat a postupně se přiučí také ostatním skladebním dvojicím. Žáci se také seznámí se stavbou souvětí a funkcí spojek ve větách.

A jako v loňském ročníku i letos je v samotném závěru učebnice připraveno opakování veškerého učiva 3. ročníku.

Mimo nové gramatiky týkající se pravopisu se žáci přiučí odůvodňování a psaní *i/y* po obojetných souhláskách ve vyjmenovaných slovech, správnému psaní vlastních jmen vybraných států, ulic, zeměpisných názvů, také rozeznávání slov ohebných od neohebných, či spojování krátkých vět do souvětí za pomoci vhodných spojovacích výrazů.⁵⁹

K probíranému učivu pro žáky 4. třídy z oblasti lexikálního pravopisu patří správné psaní předložek a předpon. Důraz klademe také na pravopis slov vyjmenovaných a jim příbuzným. Žáci se učí i vzorům podstatných jmen a správnému pravopisu jejich koncovek, který řadíme k pravopisu morfologickému. V tomto ročníku s žáky rovněž dokončujeme učivo o interpunkčních znaménkách z oblasti syntaktického pravopisu.

---

⁵⁹ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z:

3.2.5 ČESKÝ JAZYK PRO 4. ROČNÍK ZŠ

V učebnici na začátku 4. třídy si žáci zopakují stěžejní učivo 3. ročníku, především vyjmenovaná slova a gramatické kategorie dosud probrané u substantiv a sloves. Poté se teprve začíná s novou látkou, kterou je stavba slova. Zde je důležité, aby žáci u slov dokázali poznat předponu, kořen a příponu. Na základě tohoto poznatku se přechází k další kapitole a tou je učivo o předponách, předložkách a jejich pravopise. Toto učivo řadíme do kategorie pravopisu lexikálního. Jako první informaci, kterou zde autoři zmiňují, je, že předložka je samostatné slovo a píše se zvlášť, oproti tomu předpona je část slova, která se píše dohromady se slovem. Předložek máme v českém jazyce mnoho, proto autoři učebnice vybrali předložky nejčastěji používané a nejproblematictější. Nejprve vytvořili seznam předložek a předpon, které končí na hlásku *d* (*od, nad, pod, před; od-, nad-, pod-, před-*), poté se slova s těmito předponami a předložkami procvičují na cvičeních. V prvním cvičení máme řadu slov, která mají v závorce uvedené předložky/předpony. Úkolem žáků je rozhodnout, zda se slova píší dohromady (slova s předponou), či zvlášť (slova s předložkou). Další cvičení jsou koncipována v podobném duchu. Slova, jakými jsou *oddělit, oddech* nebo např. *poddolovat* jsou pro žáky neznámá, přesto důležitá, aby si dávali pozor na jejich pravopis.

Dalšími předponami, které v publikaci autoři zmiňují, jsou *bez-* a *roz-* a předložka *bez*. Žáci jsou upozorněni, že se tato slova píší na konci s hláskou „z“ a pro zapamatování jsou uvedena slova: *bezstarostný, bezzubý, bezzásadový, rozsvítit, rozzářit se, rozzlobit se, bezúčelný a bezútešný*. Ve cvičeních, která dále následují, se tato slova často procvičují. Předponami, dále zmíněnými, jsou *ob-* a *v-* a předložkou *v*. Tyto jevy sami o sobě nečiní větší potíže, problém nastává v momentě, kdy se nám objeví například tato slova: *oběd, oběť, oběh, vědět, všeset* nebo *věřit*, či slova typu *objetí, objev, objem, vjet* nebo *vjezd*. Proto je důležité vědět, že skupiny hlásek vyslovované [*bje*] a [*vje*] píšeme většinou jako *bě, vě*. Naopak skupinu *bje, vje* napíšeme tam, kde se setkává předpona *ob-* nebo *v-* s kořenem slova, který začíná na *je-*. V druhém případě si můžeme pomoci také jiným tvarem onoho slova (např. *objetí – objímat* nebo *objetí - objet*). Jakmile se žáci seznámí s tímto novým učivem, jsou na řadě cvičení. Většina těchto úkolů je založena na vyhledávání v textu, nebo na rozlišování významu jednotlivých výrazů, což je důležité při určování, zda se jedná o předložky nebo předpony.

Za touto kapitolou se nachází opakování učiva z 3. ročníku, konkrétně jde o vyjmenovaná slova a jim příbuzná, dále o opakování slovních druhů.

Jelikož v učebnici pro 3. ročník se žáci učí již podrobněji podstatným jménům, zopakují si pád, číslo a rod. A jako nové se naučí skloňování podstatných jmen rodu středního a vzory tohoto rodu. Pro navození tématu autoři vybrali text, ze kterého mají žáci za úkol vybrat substantiva středního rodu. Dále už na řadu přichází vysvětlení nové látky, tedy vyjmenování vzorů (*město, moře, kuře, stavení*). Ve dvou krátkých cvičeních si žáci procvičí pád a vzor jmen středního rodu. Podle tabulky, ve které mají skloňované všechny vzory, včetně jednotného i množného čísla, se žáci učí určovat jednotlivá jména středního rodu. Na takovéto procvičování je v učebnici mnoho cvičení. Důraz je kladen především na pravopis *i, í* a *y, ý* u koncovek středního rodu. Jakmile se žáci více obeznámí

s touto látkou, čekají je cvičení trochu složitější, například určování správného tvaru, kdy mají dané slovo v 1. pádě sg. a jejich úkolem je toho slovo převést do požadovaného tvaru pádu a čísla, samozřejmě také určit vzor.

K další neméně důležité skupině podstatných jmen patří rod ženský, k jehož skloňování se dostáváme právě nyní. Stejně jako tomu bylo u rodu středního, i v tomto případě, žáci v textu nejprve zkusí vyhledat veškerá jména rodu ženského a hned poté je čeká tabulka s jednotlivými vzory (*žena, růže, píseň, kost*). Vzory jsou opět vyskloňovány ve všech pádech i obou číslech, poté se jim věnuje celá řada cvičení. Mezi ta nejdůležitější a zároveň nejobtížnější patří pravopisná cvičení, ve kterých je potřeba doplnit koncovky ženského rodu, jedná se tedy o to, aby žáci dokázali k jednotlivým jménům správně přiřadit vzor a doplnit měkké *i, í* nebo tvrdé *y, ý*.

Posledním typem skloňování podstatných jmen je rod mužský. Vzory tohoto rodu jsou nejobtížnější, protože u nich navíc určujeme životnost a neživotnost. Autoři učebnice v úvodu této kapitoly právě onu otázku životnosti vysvětlují. Píší, že pokud jsou substantiva mužského rodu zakončená na souhlásku a mají v 1. a 4. pádě singuláru nebo plurálu různý tvar, jsou životná. Pokud ovšem mají v těchto pádech stejný tvar, jsou neživotná.

Než se žáci seznámí s jednotlivými vzory rodu mužského, jsou v učebnici jednoduchá cvičení na procvičení životnosti a neživotnosti podstatných jmen tohoto rodu. Po nich následuje seznámení s jednotlivými vzory. Formou přehledné tabulky jsou rozděleny jednotlivé vzory (*pán, hrad, muž, stroj, předseda, soudce*) podle zakončení v 1. pádě a podle životnosti. Stejně jako u předchozích rodů ani u rodu mužského nechybí tabulka s veškerými vzory a jejich vyskloňovanými tvary. Důležitá informace pro žáky je ta, že v koncovkách *-ích* a *-ovi* substantiv rodu mužského se u všech vzorů píše měkké *i, í*. Po objasnění této problematiky morfologického pravopisu následuje celá řada procvičovací cvičení. Jedná se o texty a vyhledávání požadovaných slov, či určování rodu, vzoru, životnosti a podobně. Poté se procvičují veškeré rody a jejich vzory.

Dalším učivem, které žáky v tomto ročníku čeká, je pokračování ve slovesných kategoriích. Než přijde řada na probírání nové látky, kterou je slovesný způsob, znovu si žáci připomenou, co vyjadřují slovesa a jaké kategorie se doposud naučili. Tyto znalosti si samozřejmě procvičí v několika opakovacích cvičeních.

Následuje slovesný způsob. Na základě tří ukázkových vět se žáci dozvědí, že v českém jazyce máme způsob oznamovací, rozkazovací a podmiňovací. Také se naučí, že se způsob oznamovací jako jediný může vyskytovat ve všech třech časech, tedy v přítomném, minulém i budoucím. Následně se učebnice začne podrobněji věnovat všem způsobům, nejprve způsobu rozkazovacímu. Začíná se tímto způsobem, protože je z hlediska ostatních způsobů nejjednodušší. Jednou z příčin je fakt, že existují pouze ve třech osobách (2. os. sg., 1. a 2. os. pl.). Autoři učebnice zde každý tvar rozkazovacího způsobu podrobně vysvětlují, ukazují příklady a typické koncovky pro dané osoby. Pro zapamatování je barevně upozorněno na některá slovesa a jejich tvary rozkazovacího způsobu pro 2. osobu jednotného čísla. Autoři vybrali slovesa *napít se, přikrýt se, nekazit,*

uhasit a pověsit. V prvních dvou případech zde upozorňují na změnu délky u rozkazu a v ostatních případech upozorňují na správnou koncovku (na podobu znělosti).

K procvičení rozkazovacího způsobu je zde mnoho cvičení, která se týkají vytvoření správného tvaru, určování osoby ve tvaru rozkazu či doplňování správných hlásek uvnitř nebo na konci slov.

Podmiňovací způsob je vysvětlen na základě vyčásovaného slovesa „řít“ v tomto způsobu a čísle jednotném i množném. Největší zádrhel zde způsobuje tvar způsobu, kdy máme tvar slovesa složený z přičestí minulého a ze zvláštních tvarů slovesa být. Právě tyto tvary (*bych, bys, by, bychom, byste, by*) činí žákům největší potíže. K tomu se nám ještě u zvrtných sloves připojuje zakončení -s pomocného tvaru *bys* k zájmenu *se, si: ses, sis*. A poslední těžkosti, které žáky často pletou, jsou spojky *aby* a *kdyby*, které se v podmiňovacím způsobu spojují s pomocným slovesem *bych, bys,...*: *abych, kdybych,...* Na procvičení těchto jevů je v učebnici mnoho cvičení.

Co se oznamovacího způsobu týče, učebnice ho samostatně neprobírá, pouze v rámci shrnujících cvičení, týkajících se opakování slovesného způsobu. Tento způsob je vysvětlen na příkladech v úplném úvodu kapitoly.

Další větší kapitolou je stavba věty. Nejprve si žáci zopakují učivo z minulého roku, tedy co je věta jednoduchá, co je souvětí a skladební dvojice. Nově se naučí, jakou roli ve větě má člen řídicí a člen závislý. O několik procvičovacích úkolů později se žáci poprvé setkají s pojmy podmět a přísudek, naučí se, že tyto dva prvky ve větě tvoří základní skladební dvojici. Své znalosti rozšíří o pojmy podmět a přísudek rozvitý a o podmět holý a přísudek holý. Po řádném nacvičení těchto gramatických dovedností přichází kapitola, kde se žáci seznámí s nevyjádřeným podmětem a několikanásobným podmětem. Celá tato kapitola obsahuje dostatek cvičení na procvičení každého probraného pojmu. Jedná se zejména o texty, ve kterých žáci hledají a určují probírané učivo.

Po seznámení se s podmětem a přísudkem přichází na řadu učivo o shodě přísudku s podmětem, tedy látka patřící do pravopisu syntaktického. Téma je rozděleno do menších podkapitol, kterými jsou podmět středního rodu, podmět ženského rodu a podmět mužského rodu. V první podkapitolce se naučí, že v případě, mají-li podmět ve středním rodu a množném čísle, přičestí minulé má koncovku -a. Ve druhé podkapitolce se přiučí, že pokud mají podmět ve větě ženského rodu množného čísla, píšou vždy v koncovce sloves v minulém přičestí hlásku -y. A ve třetí podkapitolce se dozvědí, že pokud je podmět v množném čísle a rodu mužském životném, píšeme v koncovce přičestí minulého vždy -i, ale naopak, pokud je podmět rodu mužského, avšak neživotného, píšeme v koncovce přičestí minulého -y.

Tato, pro mnoho žáků po dlouhou dobu, obtížná látka je předposlední kapitolou v učebnici z oblasti jazykové části. Vzhledem k obtížnosti tohoto učiva je kapitola zakončena mnoha procvičovacími úkoly. Poslední kapitolou je souvětí a jeho stavba. Zde se žáci přiučí spojovacím výrazům, mluvenému a psanému projevu, ale také přímé a nepřímé řeči. Důraz je v tomto učivu kladen rovněž na interpunkci. Na úplný závěr,

stejně jako u předchozích publikací, zde najdeme kapitolu věnovanou shrnutí učiva v tomto ročníku.

Stěžejním učivem tohoto ročníku z jazykové výchovy je správně používat slova, jejich význam, zvládat pravopis a umět členění slov na předponu, kořen i příponu. Žáci na konci tohoto ročníku umí vyhledat ve dvojčlenné větě základní skladební dvojici a psát správně *i/y* ve vyjmenovaných slovech, slovech s nimi příbuzných, v koncovkách podstatných jmen podle vzorů a ve shodě přísudku s podmětem.⁶⁰

V 5. ročníku je pro žáky novým učivem lexikálního pravopisu psaní slov s příponami *-ný, -ní, -ský* a psaní předložek *s* a *z*. Ve 4. třídě jsme žáky ohledně pravopisu morfologického naučili vzory podstatných jmen a správný pravopis jejich koncovek. Tuto znalost nyní rozšíříme o přídavná jména tvrdá, měkká a jejich vzory. Učivem syntaktického pravopisu je tentokrát shoda podmětu s přísudkem a určování koncovek *i/y* v přičestí u rodu činného a trpného.

3.2.6 ČESKÝ JAZYK PRO 5. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Učebnice českého jazyka pro 5. ročník základní školy od Vlastimila Styblíka a dalších autorů nás na prvních stránkách nejprve uvede k opakování již probraného učiva ze 4. třídy. Žáci si procvičí stavbu slova, jeho slabiky a hlásky (souhlásky a samohlásky), dále zopakují psaní *i, í, y, ý* u vyjmenovaných slov i slov jim příbuzným, párové souhlásky a jejich pravopis u vybraných slov, procvičí podstatná jména, jejich pády, čísla, rody a vzory, slovesa, určování dosud probraných kategorií a v neposlední řadě také shodu přísudku s podmětem.

Prvním novým učivem pátého ročníku je stavba slova. Zde si žáci zopakují rozdělení slova a k tomu se přiučí dělit slova nejen na předponovou část, kořen a příponovou část, ale také na koncovky. Seznámí se se dvěma typy koncovek, pádovými a osobními, naučí se novému pojmu – slovotvornému základu. Cvičení, která následují za touto kapitolou, jsou vesměs pouze o určování zmíněných pojmů a rozboru slov. Poté se učebnice věnuje opakování již probraných předpon (*od-, nad-, pod-, před-, bez-, roz-*) a nově také předponám *s-, z-, vz-*. Tato látka je obtížnějšího charakteru a často dělá problém i studentům na středních školách, nemluvě o žácích mladších. Žáci si v první řadě musí osvojit poučky o používání těchto předpon: „Slova s předponou *vz-* vyjadřují

---

⁶⁰ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

pohyb směrem vzhůru. Slova s předponou *s-* vyjadřují pohyb shora dolů, nebo z povrchu pryč, anebo směřování dohromady. Předpona *z-* se píše v ostatních případech.“⁶¹

Dále se učebnice věnuje předponám *ob-* a *v-*, které jsou pro žáky již opakovaním. Z oblasti lexikálního pravopisu přípony *-ný* a *-ní* jsou naopak věcí novou. Důležité je žákům objasnit, že pokud tvoříme přídavné jméno od podstatného jména, jehož kořen končí na *-n*, stavíme vedle sebe dvě *n* (např. *vinný*, *ranní*). Toto ale v žádném případě neplatí u přídavných jmen utvořených od jmen zvířat. Zde přidáváme pouze koncovku *-í* (např. *krocení*, *vraní*). Ovšem u podstatných jmen před příponou *-ík* a *-ice* píšeme vždy pouze jedno *n* (např. *deník*, *vinice*). Do této kapitoly zařadili autoři také přípony *-ský* a *-ští*. Toto učivo je častou nástrahou pro školáky a to dlouhá léta. Žáci by si měli zapamatovat, že přídavná jména odvozená od jmen končících na *-s* mají zakončení *-ský*, přičemž v pravopise obě *s* splývají v jedno (*Ruský*, *Brandýský*). Naopak pokud jména končí na *-š* nebo *-ž*, vyslovujeme i píšeme obě souhlásky (*Dobříšský*, *Kroměřížský*). K procvičení těchto jevů se v učebnici bohužel nenachází mnoho cvičení, možná proto, že neexistuje tolik příkladů na procvičení. Tento pravopisný jev není nijak zálučný, pokud se žáci naučí pravidla, dle kterých se řídí tento pravopis.

Další kapitolou v učebnici je opakování vyjmenovaných a jim příbuzných slov. Cvičení na procvičení této problematiky je v učebnici celá řada, cvičení jsou koncipována často formou doplňovacích úkolů.

Nyní následuje opakování tvarosloví, slovních druhů, především podstatných jmen, jejich gramatických kategorií, pádů, čísla, rodů a vzorů. Po této kapitole přichází na řadu nové učivo, přídavná jména a jejich druhy. Žáci se naučí, co adjektiva vyjadřují, že se s podstatnými jmény shodují v pádě, čísle a rodě a že máme přídavná jména tvrdá, měkká a přivlastňovací. Každý z těchto druhů má svůj vzor. Ve cvičeních, která se nacházejí v této kapitole, si žáci procvičí, zda v textu dokážou najít a určit všechna přídavná jména. Dále si ověří, zda umí vytvořit správné tvary adjektiv a podobně. Poté na řadu přichází kapitola, ve které je nejdůležitější, aby si žáci zapamatovali, že vzor tvrdých přídavných jmen je *mladý*. A protože autoři toto adjektivum vyskloňovali ve všech pádech i obou číslech, naučí se žáci dle této tabulky jednotlivé tvary, které budou často potřebovat. K procvičování připravili autoři řadu doplňovacích cvičení. V dalších úkolech opět procvičí pravopis, správné utvoření vět, pády, čísla a vzory podstatných jmen. Jako doplňující pravopisný jev je v rámci této kapitoly vysvětlena problematika změny souhlásek před koncovkou *-í*. Jedná se o taková slova, jakými jsou např. *ubohý – ubozí*, *hluchý – hluší*, *bystrý – bystrí*, *maličký – maličci*,...

Dále se žáci naučí skloňování přídavných jmen měkkých podle vzoru *jarní* a stejně jako v předchozím případě si nové učivo procvičí na mnoha úkolech.

---

⁶¹ STYBLÍK, Vlastimil a kolektiv. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. Praha: SPN, 2003, s. 29. ISBN 80-7235-156-7.

Přídavná jména přivlastňovací se podrobně neprobírají. Zatím postačí, pokud žáci dokážou tento druh přídavných jmen rozpoznat od tvrdých a měkkých.

Po přídavných jménech máme v učebnici další slovní druh, kterým jsou zájmena a jejich klasifikace. Žáci se naučí, jakou funkci ve větě zájmena mají a jaké druhy v českém jazyce máme. Jednotlivé skupiny a zájmena, která do nich patří, se žáci musí naučit nazpaměť. To ověří cvičení, která jsou pod objasněnou gramatikou. Dále tato kapitola o zájmenech obsahuje pozastavení se nad každou skupinou zájmen. První skupinou jsou osobní zájmena. Zde je důležité, aby si žáci uvědomili a naučili se tvary osobního zájmena *já* ve 2., 3., 4. a 6. pádu. Buď si musí zapamatovat, že ve 2. a 4. pádě je vždy tvar *mě* a ve 3. a 6. *mně* nebo si můžou pomoci tvary osobního zájmena *ty* (např. 2. pád: *tě* → *mě*, 3. pád: *tobě* → *mně*). Tato pomůcka je vhodná i v případě, kdy se musíme rozhodnout, zda napsat *sebou* nebo *s sebou*, do věty vložíme opět tvar zájmena *ty* (např. *Vezmi mě tam s sebou.* → *Půjdu tam s tebou.*). Důležité je dávat pozor také na zájmena *my* a *vy*, která se v 7. pádě ve tvarech *námi*, *vámi* píšou s měkkým *i*. Pozor musíme dávat i na slova *my* (1. osoba čísla množného) a *mi* (mně), která jsou od odlišných osob. K rozlišení nám pomůže také kontext výpovědi.

Číslovky a jejich druhy jsou dalším slovním druhem, který se žáci v tomto ročníku naučí. Na úvod kapitoly autoři zvolili článek, ve kterém vyznačili veškeré číslovky, žáci si pročtením těchto slov ujasní, jakými způsoby můžou být číslovky vyjádřeny, tudíž, že nemusí vždy nutně vyjadřovat přesný počet. Jednotlivé druhy číslovek by se měli žáci naučit nazpaměť a dokázat pak číslovky od sebe rozeznat a přiřadit je do jednotlivých skupin. Číslovkami *dva* a *oba* se učebnice zabývá podrobněji, protože na rozdíl od jiných číslovek se tyto dvě skloňují obtížněji a žáci v nich často chybují. Jsou zde vyskloňovány rovněž číslovky *tři*, *čtyři* a *pět*. Mnoho cvičení, která jsou určena k procvičení číslovek, se zaměřují na jejich skloňování a správné doplňování tvarů.

O slovesech, až na drobné výjimky, se žáci nic nového nedozvědí, pouze si zopakují, co vše se již naučili. Procvičí si tedy tvary, ve kterých se můžou vyskytovat (složené tvary, zvrtná slovesa apod.). Zopakují jednotlivé časy, způsoby, ke každému probranému učivu si vypracují cvičení, kterých je zde mnoho a poté si ještě z kapitoly věnované především pravopisu, doplní některý z textů na vyjmenovaná slova a slova jim příbuzná.

Závěr jazykové části této učebnice patří opakování skladby. Nejprve si s žáky zopakujeme skladební dvojice, otázku souvětí, některé spojky, které mají v souvětích významnou roli, dále podmět, přísudek, několikanásobný podmět i podmět nevyjádřený. Seznámíme žáky s přísudkem slovesným a přísudkem jmenným se sponou. Důležité je žákům předně vysvětlit, co je vlastně spona a čím je tvořena. Autoři zde zdůrazňují, že spona jako taková nemá plný význam (jedná se např. o sloveso *být*), spojuje podstatné jméno nebo přídavné jméno s podmětem. Dalším opakovacím tématem pravopisu syntaktického je shoda přísudku s podmětem, kde klademe důraz především na to, abychom žákům důkladně vštěpili znalost o spojení podmětu určitého rodu a přísudku v příčestí minulém. Neopomeneme ani jejich správný pravopis. Všechny tyto pravopisné jevy jsou k procvičení v mnoha cvičeních.

Nyní jsme si ukázali, co vše se žák naučí během 5. třídy v oblasti jazyka a pravopisu. Rámcový vzdělávací program počítá v tomto ročníku s dílčími výstupy, ve kterých se žáci naučí nejen rozdělit slovo na předponu, kořen a příponu, ale také na část příponovou a koncovku. Žáci své poznatky obohatí o psaní správných koncovek a určování pádu, čísla, vzoru a rodu u podstatných jmen, dále o určování mluvnických kategorií u sloves (zatím pouze osobu, číslo, způsob, čas) a o vyhledávání jejich tvarů. U přídavných jmen se naučí určovat jejich druhy a vzory. Důležité je pro žáky rovněž zvládnout správné psaní předložek a předpon s/z. Stěžejním učivem je také umět označit základ podmětu a přísudku dvojčlenné věty. Žáci se mimo jiné naučí poznat souvětí, spojovat věty, oddělovat věty v souvětí čárkou nebo vhodným spojovacím výrazem a psát správně i/y v koncovkách přičestí minulého (činného) ve shodě přísudku s podmětem v základních případech.⁶²

V dokumentu RVP se k prvnímu stupni základní školy z hlediska jazykové výchovy píše, že by žák měl rozlišovat zvukovou a grafickou podobu slova, členit slova na hlásky, odlišovat dlouhé a krátké samohlásky, umět porovnat a vysvětlit významy slov zvláště u slov opačného významu a u slov významem souřadná, nadřazená a podřazená. Žák by se měl stejně tak umět orientovat v textu, vyhledávat slova příbuzná a rozlišovat slovní druhy v základním tvaru. Co se týká mluveného projevu, naučí se užívat správné gramatické tvary podstatných jmen, přídavných jmen a sloves. Pomocí spojovacích výrazů bude umět spojovat věty do jednodušších souvětí vhodnými spojkami. Dále se naučí správně odůvodňovat a psát i/y po tvrdých a měkkých souhláskách i po obojetných souhláskách ve vyjmenovaných slovech, naučí se také lexikálnímu pravopisu velkých písmen na začátku věty a u typických případů vlastních jmen osob, zvířat a místních pojmenování. Žáci se taktéž naučí porovnávat významy slov, rozlišovat ve slově kořen, část příponovou, předponovou a koncovku, určovat slovní druhy plnovýznamových slov a využívat je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu. Budou umět rozlišovat slova spisovná a jejich nespisovné tvary, vyhledávat základní skladební dvojici. Později zvládnou odlišování vět jednoduchých a souvětí, popřípadě změnu větu jednoduchou v souvětí. V souvislosti s větami se naučí užívat vhodné spojovací výrazy a podle potřeby projevu je obměňovat. Žák se také naučí zvládat i/y v základních příkladech syntaktického pravopisu.⁶³

Učivo, které je uvedeno v RVP a žáci by měli být tedy s ním obeznámeni, je plně zastoupeno v řadě těchto učebnic SPN. Tudíž zastávám názor, že naprosto vyhovuje pro vzdělání žáků základních škol.

---

⁶² UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

⁶³ RVP PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ. *nuv.cz* [online]. ©2011-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/133>.

V 6. třídě je důležitým učivem morfologického pravopisu tvoření tvarů přídavných jmen a jejich pravopis. Jako nové učivo vyučujeme skloňování pomnožných jmen místních a přídavných jmen tvrdých, měkkých i přivlastňovacích. Ze syntaktického pravopisu probíráme s žáky shodu přísudku s podmětem několikanásobným. Tato látka navazuje na učivo z předchozího ročníku.

3.2.7 ČESKÝ JAZYK PRO 6. ROČNÍK ZŠ

Učebnice Český jazyk pro 6. ročník ZŠ byla vydána v roce 2006 a je oproti učebnicím 4. a 5. ročníku více barevná, s více obrázky a svým moderním vzhledem je i přehlednější a pro děti přitažlivější. Novinkou je také to, že na konci každé probrané kapitoly je test, kde si žáci mohou vyzkoušet, jak zvládli tuto látku. Jednotlivé otázky jsou obodovány a žák si tak snadno zjistí, v čem má mezery a v čem naopak vyniká. V úvodu každé kapitoly je vypsán seznam základních pojmů, které žáka v následujících hodinách čekají. Učebnice je také rozdělena do šesti částí, které jsou od sebe odděleny barevně (zelená, oranžová, hnědá, tmavě zelená, modrá a červená). Toto rozdělení značí, že co barva, to jiná disciplína českého jazyka. Kupříkladu nauku o slově máme označenou hnědou barvou, tvarosloví zelenou a například skladbu zastupuje barva modrá.

V úvodu této knihy se žáci seznámí s jazykem jako takovým, nářečím, spisovnou formou českého jazyka a seznámí se s některými jazykovědnými příručkami. Do následující kapitoly autoři zařadili učivo o zvukové stránce jazyka, opakování hlásek, samohlásek, souhlásek, párových souhlásek a zcela nové učivo týkající se slovního přízvuku, větné melodie, větného důrazu, tempa a pauz.

Další kapitola se zabývá naukou o slově. Sem tedy autoři zařadili pojmy, jakými jsou odvozování, základové slovo, slovotvorný základ, slovotvorný rozbor a opakování již probraných pojmů, kterými jsou předpona, přípona, kořen a slova příbuzná.

Téma střídání samohlásek je pro žáky také novým učivem, stěžejní je, aby si všímali takových změn, jako jsou dloužení (*dar - dárek*), krácení (*král - kralovat*) a střídání s jinou samohláskou (*dvůr - dvorek*). Střídání souhlásek je novou látkou, kde by se žáci měli naučit dvojice souhlásek, souhlásku výchozí a souhlásku vzniklou odvozením (např. *ruka – ručka* nebo *ucho - ušní*). Na stejném principu funguje i odvozování přídavných jmen příponou *-ský* (pražský, valašský, brandýský) nebo *-cký* (mělnický, lovecký), popřípadě *-ští* (brandýští). K této gramatice se v učebnici nachází dostatek cvičení na procvičení. Jsou koncipována formou doplňování chybějících souhlásek, napsáním odvozeného slova k daným slovům, či přetransformováním výrazu nebo celé věty.

Učivem lexikálního pravopisu, který je pro žáky zčásti opakováním a zčásti novou látkou, jsou zdvojené souhlásky, skupiny *bě – bje, pě, vě – vje, mě – mně*, předpony *s-/se-, z-/ze-, vz-/vze-*, předložky *s/se, z/ze* a vyjmenovaná slova. Kapitola o zdvojených souhláskách začíná nejprve opakovacím cvičením, ve kterém mají žáci za úkol vysvětlit pravopis daných slov a poté rozdělit na předponu, slovotvorný základ a předponu. Dále se procvičuje pravopis přídavných jmen od názvů zvířat a žáci si tyto vědomosti rozšíří o nové poznatky, například o slova, jejichž pravopis by si měli zapamatovat (*raný, vraný, viník, vinice* a podobně). U pravopisu skupin *bě – bje, pě, vě – vje, mě – mně* si žáci

v úvodu nejprve zopakují již získané poznatky a poté si tuto látku obohatí o nové informace. Těmito informacemi je například řada slov, ve kterých se vždy píše skupina *mně* (*zapomněl, připomněl, vzpomněl, domněnka, pomněnka,...*). Dále už se v rámci této kapitoly pouze opakují již nabyté znalosti. Autoři žákům připravili mnoho cvičení na zopakování už zmíněných jevů. Mnoho úkolů se týká kreativity a schopnosti výmluvnosti žáka, cílem některých cvičení je například objasnit dané výrazy a vysvětlit pravopis. Při opakování vyjmenovaných slov a jim příbuzných se však často jedná o úkoly doplňovacího rázu.

Tvarosloví je další rozsáhlou kapitolou v této učebnici. Nejprve si žáci zopakují probrané učivo, kterým jsou slovní druhy. Některé slovní druhy jsou více, jiné méně probrány, o všech by měli mít žáci naučené základní informace. Pro případ, že by tápali, autoři vytvořili přehlednou tabulku, ve které se nachází stěžejní informace o všech druzích. Mimo jiné je zde vytvořen přehled mluvnických kategorií, které určujeme u podstatných jmen a sloves. U sloves je zmíněn rod a vid, ale o těch se žáci budou učit později, stejně tak o některých slovních druzích.

První slovní druh, který si žáci zopakují a rozšíří o některé informace, jsou podstatná jména. Na základě krátkého úvodního textu, ve kterém si žáci vyhledají veškerá substantiva, se naučí jednotlivá podstatná jména dělit na dva druhy – konkrétní a abstraktní. Na jiném textu se naučí, co jsou to podstatná jména pomnožná, hromadná a látková a v jakých tvarech se vyskytují, tedy, že substantiva pomnožná jsou vždy v množném čísle a substantiva hromadná a látková v jednotném čísle. Ve cvičeních, která se vztahují k této problematice, si žáci procvičí zařazování do těchto skupin a vyhledávání konkrétních příkladů. Zopakují si také psaní *i/í, y/ý* a vzory podstatných jmen. U psaní některých podstatných jmen je také důležité umět rozlišit a správně pravopisně napsat, zda se jedná o substantiva obecná nebo vlastní. Dozvedí se, co označují jména vlastní a obecná, a především s jakým počátečním písmenem je píšeme. Na tuto látku navážeme procvičováním tvarů a pravopisem podstatných jmen. Zopakujeme veškeré mluvnické kategorie a k tomu přidáme některé tvary odchýlené od vzorů. Jedná se o tvary rodu mužského zakončené na *-h, -ch, -g, -k* a *-ček* v 6. pádě množného čísla (*pstruh – pstruzích, povrch – površích* a podobně) a o tvary rodu mužského zakončené na *-ita, -ista*, které mají v 5. pádě množného čísla koncovku *-é* a *-í* (*husité/husiti, fotbalisté/fotbalisti*). V tomto druhém případě se žáci dozvedí, že v méně oficiálních či hovorových projevech používáme spíše tvary s koncovkou *-i*. U podstatných jmen rodu středního zakončených na koncovky *-ko, -cho* v 6. pádě množného čísla vkládáme koncovku *-ách* či *-ích* (*kolečko – kolečkách, středisko – střediskách/střediscích*). Tyto jevy žáci v mnoha cvičeních procvičují, mimo jiné si zopakují veškeré rody substantiv a jejich vzory.

Po podstatných jménech přichází na řadu jména přídavná. Po krátkém shrnutí a opakování je žákům vysvětlena problematika některých přídavných jmen přivlastňovacích odvozených od jmen rodu ženského (*matka – matčin, Věra – Věřin, Helga – Helžin*). Žákům je též vysvětleno, že v případě přídavných jmen přivlastňovacích utvořených od vlastních jmen osobních nebo jmen zvířat, píšeme počáteční písmeno

vždy s velkým písmenem. Další adjektiva utvořená od vlastních jmen píšeme s malým počátečním písmenem (*čapkovské fejetony,...*). Autoři objasňují také rozdíly mezi třemi slovními spojeními, kterými jsou *matčina láska, mateřská láska a láska matky*. Vysvětlují, že pokud přivlastňujeme jedné osobě, používáme první tvar. Pokud se ovšem jedná o osobu určitou, používáme druhý či třetí tvar. Dále učebnice obsahuje opakování skloňování přídavných jmen. Žáci si zopakují, že adjektiva máme v českém jazyce tvrdá, měkká, přivlastňovací a vzory mladý, jarní, otcův a matčin. Všechny tyto vzory jsou zde vyskloňovány a poté na jejich procvičení vytvořena řada cvičení. Novou látkou je právě vyskloňovaný vzor *otcův a matčin*, kterému se učebnice podrobně věnuje a procvičuje ho.

Zcela novou látkou je stupňování přídavných jmen. Autoři zde vysvětlují, že v češtině máme tři stupně, které nám určují intenzitu, vysvětlují jejich tvoření a mimo typické tvary tvořené podle jistých pravidel nás autoři seznamují i s nepravidelnými tvary (např. *dobrý – lepší, zlý – horší* apod.). V textech, které následují, doplňujeme buď nejvhodnější tvary podle významu, vybíráme z více možností, na daná slova vymýšlíme věty nebo doplňujeme chybějící hlásky (např. *nejjižnější, nejpříjemnější, stinné*).

Dalším probíraným slovním druhem jsou zájmena. Nejprve je tento slovní druh zopakován, je znovu připomenuta jeho funkce ve větě, jaké slovní druhy nejčastěji zastupuje, a poté jsou jednotlivé druhy zájmen vyjmenovány a procvičovány. Každý druh zájmen se procvičuje zvlášť, poté jsou ve cvičeních zahrnuta všechna. Dále se učebnice věnuje skloňování zájmen. Jako první je v učebnici vyskloňováno zájmeno *já*. Důležité je, aby si žáci mimo jiné uvědomili, že ve 2. a 4. pádě jsou tvary *mě* i *mne*. Tvary zájmen *ten, náš* a *váš* jsou dalšími vyskloňovanými zájmeny. U těchto zájmen je důležité, aby si žáci uvědomili rozdíl mezi psaním *i* a *í* v případech, jakými jsou např. *tu naši ulici* a *té naší ulici* (případně *tou naší ulicí*). Stěžejní je pro žáky také dokázat vyskloňovat osobní zájmena *on, ona, ono* a přivlastňovací zájmena *můj, tvůj a svůj*, která se žáci naučí skloňovat podle vzoru *mladý*. Veškeré tyto informace jsou řádně procvičovány na následujících stránkách učebnice.

Po tomto procvičování zájmen následuje čtvrtý slovní druh, číslovky, které se žáci naučí nejprve rozdělovat na určité a neurčité, poté podle druhů, což je pro ně nové učivo. Novinkou je pro ně rovněž psaní jednotlivých číselných výrazů dohromady (dvacet dva,...), či psaní tečky u řadových číslovek a nepoužívání tečky v případě letopočtu a datem psaným formou zlomku. Tato kapitola obsahuje velké množství cvičení, ve kterých si žáci důkladně procvičí veškeré druhy číslovek, jejich psaní a správný tvar v mluvené podobě.

Slovesa, aneb další kapitola v učebnici 6. ročníku, žákům nejprve připomene informace, které se již dříve učili. Těmito poznatky se myslí funkce a význam sloves a některé jejich mluvnické kategorie (osoba, číslo, způsob, čas). O mluvnických významech slovesného rodu a vidu se žáci budou učit v 7. ročníku. Mluvnické kategorie již probrané si žáci procvičí v sedmi cvičeních, která zahrnují vyhledávání sloves v textu a určení způsobu. V dalším cvičení je hlavním cílem tvoření vět na požadovanou osobu, číslo,

způsob i čas. A dále je tu řada vět, ze kterých je potřeba vyhledat slovesné tvary a určit jejich kategorie. Ostatní cvičení jsou postavena na podobné bázi.

Další větší kapitolou je skladba. Stejně jako v předchozích kapitolách i zde nejprve opakujeme známé učivo. Autoři kompletně zopakují přísudek i podmět, na několika příkladech a cvičeních tyto větné členy procvičí. Žáci se dále setkávají s pravopisem syntaktickým, se shodou přísudku s podmětem. Podle přehledné tabulky si znovu připomenou koncovky u slovesného přičestí v minulém čase, pravidla, kterými se řídí určování těchto koncovek a posléze se tato gramatika procvičuje na řadě cvičení. Ovšem v tomto případě se nejedná o doplňovací cvičení, ale o věty, které je potřeba přetransformovat podle zadání (především do minulého času).

Shoda přísudku s několikanásobným podmětem je pro žáky zcela novým učivem. Stejně jako u předchozí kapitoly i zde máme pěkně a přehledně vypracovanou tabulku, ve které se nachází rozpis všech možností, které mohou tvořit několikanásobný podmět. Na základě této tabulky žáci doplňují ve cvičení koncovky u sloves v přísudku.

Další zcela novou látkou jsou rozvíjející větné členy. Prvním takovým je předmět. Na základě vzorových vět se žáci naučí, jakou funkci ve větě tento člen zastává, jaké členy rozvíjí, jak se na něj ptáme a jakými větnými druhy bývá nejčastěji vyjádřen. Po objasnění problematiky se s ním žáci více seznámí v několika cvičeních, ve většině případů hledají tento člen ve větě, či rozhodují, zda se vůbec jedná o předmět.

Příslovečné určení je dalším větným členem, který žáci ještě neznají. Stejně jako u předmětu i v tomto případě, se žáci nejprve dozvědí, že rozvíjí sloveso, blíže určuje okolnosti, proto má více druhů, že se na něj ptáme různými příslovci a že bývá vyjádřen příslovci, podstatnými jmény nebo zájmeny. Po tomto krátkém objasnění se žáci seznámí s jednotlivými druhy příslovečného určení, s příslovečným určením místa, času a způsobu. Poté si jednotlivé druhy procvičí.

Přívlastku shodnému a neshodnému se žáci také přiučí. Opět se v učebnici dočtou, na kterém slovním druhu závisí, jak se na něj ptáme, kde se ve větě zpravidla vyskytuje a jakými slovními druhy bývá vyjádřen.

Již na prvním stupni základní školy se žáci seznámili s větou jednoduchou a souvětím. Tentokrát se této látce věnuje více pozornosti. Mimo opakování základní problematiky se žáci více seznámí se spojovacími výrazy tvořenými spojkami, vztažnými zájmeny nebo příslovci a se psaním čárek v souvětí.

Posledním učivem jazykové části učebnice je tvoření vět. Na základě mnoha cvičení si žáci zopakují všechny větné členy a slovní druhy, které se doposud naučili, zopakují si veškeré nabyté vědomosti z oblasti gramatických kategorií podstatných jmen a sloves. V této kapitole je náležitě procvičí. Mimoto procvičí také přímou řeč.

Z 6. třídy základní školy si žáci odnesou poznatky o samostatné a efektivní práci s jazykovými příručkami. Naučí se určovat druhy všech slov v souvislém textu, správně tvořit tvary méně obtížných zájmen a číslovek, určovat druhy a vzory přídavných jmen (tvrdá, měkká, přívlastňovací), druhy zájmen, číslovek nebo slovesný rod. Žáci již také umí určit slovesný a jmenný přísudek nebo správně psát i/y ve shodě přísudku

s několikanásobným podmětem. I v tomto ročníku se žáci zdokonalí ve všech druzích pravopisu, jak lexikálním, morfologickém, tak i syntaktickém.⁶⁴

Co se pravopisu lexikálního a morfologického týče, v 7. ročníku pouze opakujeme látku předchozích let. Ovšem v pravopise syntaktickém klademe důraz na interpunkci v podřadném souvětí. Na toto učivo navazujeme a rozšiřujeme jej o vkládání interpunkčního znaménka, čárky, do různých typů souvětí i jednoduchých vět. Žáci se učí také vkládání čárek u přívlastku postupně rozvíjejícího a u dalších rozvitých větných členů.

3.2.8 ČESKÝ JAZYK PRO 7. ROČNÍK ZŠ

A nyní se dostáváme do 7. ročníku a pokračujeme v dalším učivu, které zahajuje jazyková část učebnice a s ní kapitola tvarosloví, podstatná jména. Jak již nadpis prozrazuje, žáci si nejprve procvičí probrané učivo. To znamená, že začínáme jednoduchými cvičeními, ve kterých procvičujeme mluvnické kategorie substantiv (pád, číslo, rod a vzor) a to formou doplňovacích cvičení, nebo jistým předěláváním vět či slov. Na základě opakování vzorů si žáci procvičí problematiku psaní *i, í* a *y, ý*, tudíž lexikální pravopis.

Novým učivem je skloňování vlastních jmen, názvů osob a názvů zeměpisných. Nejprve se žáci naučí skloňovat vlastní jména osobní rodu mužského. Seznámí se s různými podobami jmen. U jmen zakončených na *-o*, že se skloňují podle vzoru *pán* (např. *Ivo Stýblo*). Oproti tomu jména zakončená na *-e* se skloňují podle vzoru *soudce* (např. *Kubice, Purkyně*). Jména, jakými jsou např. *Dítě* nebo *Kníže* se skloňují podle vzoru *kuře* nebo podle vzoru *soudce*. Naopak jména zakončená na *-i, -y* se skloňují pomocí koncovek *-ho, -mu, -m* (např. *Aškenázy, Filipi*). V neposlední řadě jména zakončená na *-ů* zůstávají většinou nesklonná (např. *Petrů, Janů*). Důležité je nejen pro pravopisné účely, ale i pro správné vyjadřování ve společnosti, aby žáci uměli ve spisovných projevech oslovovat, tudíž aby volili tvary 5. pádu (např. *pane Svobodo, pane Holube*). Co se týká zeměpisných názvů, zde se žáci naučí, v jakém rodu se jména převážně vyskytují a k jakým číslům je zařazujeme. Žáci si tedy zároveň zopakují pomnožné a hromadné číslo.

Za řadou cvičení, ve kterých se vyskytovaly úkoly týkající se vlastních jmen, názvů osob a zeměpisných názvů, se nachází nové učivo, ve kterém se žáci naučí tvary některých podstatných jmen označujících části těla. Konkrétně se jedná o podstatná jména *oko, ucho, ruka* a *noha*. Stěžejní je u těchto substantiv si uvědomit, že pokud vyskloňujeme některé z těchto slov špatně, změním význam (např. *Punčocha má velká*

---

⁶⁴ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. MŠMT.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z:

oka. X Lukáš má hnědé oči.). Především z tohoto důvodu si musí dávat žáci pozor na jednotlivé tvary, proto je autoři učebnice přehledně vložili do tabulky, ke které doplnili i krátký komentář, ve kterém je nejdůležitějším poznatkem koncovka *-ma*. Toto zakončení substantiv v 7. pádě množného čísla se však týká pouze částí lidského nebo zvířecího těla (např. *mrká očima, bolí ho za ušima*). Po vyřešení několika cvičných úkolů se učebnice věnuje psaní víceslovných vlastních názvů, která jsou podrobně probrána a následně procvičována.

V další kapitole si žáci procvičí přídavná jména a na toto opakování navážou novou látkou, ve které se seznámí se jmennými tvary přídavných jmen. Stěžejním bodem je správný pravopis těchto tvarů. Následuje procvičování zájmen, jejich druhů, určování pádů a pravopis s nimi spojený (např. *pro ni – k ní* apod.). Poté si téma zájmen obohatíme o skloňování a užívání vztažných zájmen. V úvodu této kapitoly nalezneme tabulku s vyskloňovaným zájmenem *jenž* (*jež, jež*). Toto zájmeno činí žákům značné potíže, proto je důležité, aby se jeho tvary naučili. S tím jim pomůžou i cvičení postavená právě na jejich procvičení. V prvním cvičení mají žáci za úkol doplnit do vět náležité tvary tohoto zájmena, v dalším cvičení doplňují vhodná vztažná zájmena, ve třetím cvičení opět doplňují pouze tvary zájmena *jenž* a další cvičení obsahuje řadu přísloví, ve kterých chybí zájmena, žáci je mají doplnit a poté vysvětlit význam celého rčení.

Nyní se v učebnici nachází další slovní druh a tím jsou číslovky. Opět se autoři nejprve zaměřili na procvičování již probraného učiva, kterým jsou především druhy číslovek a úkoly postavené na jejich procvičení, za všechny jmenujme například úkoly, ve kterých mají žáci doplnit chybějící tečky za číslovkami, pokud je to nutné, nebo úkoly, ve kterých doplňují správné číslovky či číslovky v textu vyhledávají a poté určují.

Pátý slovní druh je nejprve opakován, poté obohacen o nové poznatky. Žáci se seznámí s přítomnými tvary u sloves *krýt, kupovat, psát, dokázat a plakat*. Poté u sloves *prosit, trpět, sázet* žáci zjistí, jak v jejich případě vypadá přítomný tvar 3. osoby v množném čísle a tvary rozkazovacího způsobu. Následuje ukázka příčestí trpného u sloves *tisknout, minout, začít (zajmout)* a infinitiv u sloves *péci a moci*. Ke každému tomuto typu sloves je připraveno jedno až dvě cvičení na zopakování a zjištění, zda žáci novou látku pochopili.

Zcela novým učivem a další mluvnickou kategorií je slovesný rod činný a trpný. Nejprve autoři vysvětlují významy obou rodů, poté předkládají vzorové věty a upozorňují na slovesa, u kterých se příčestí trpné netvoří (např. *žít, křičet, letět* apod.), nebo na trpný rod vyjádřený zvrtnou podobou slovesa (např. *vysílá se, vyráběly se* apod.).

Po procvičovacích cvičeních přichází na řadu příslovce. O příslovcích vědí žáci pouze základní informace, proto si tyto poznatky zopakují v krátkém přehledu. Nově se je naučí rozlišovat a zkusí si ve cvičení všechna příslovce vyhledat a určit, zda se jedná o příslovce místa, času, způsobu, míry nebo příčiny. Dále se žáci dozvědí, jak se příslovce tvoří a jak se stupňují. Veškeré tyto nové poznatky si procvičí na úkolech, které pro ně autoři připravili. Jedná se o cvičení, ve kterých žáci mají za úkol doplnit *-ě* nebo *-ně* a určit, ze kterého přídavného jména jsou jednotlivá příslovce odvozena (např. *soukromě*

- soukromý). Dále mají daná příslovce použít ve větách, nahradit je synonymy, doplnit podle smyslu do věty nebo v požadovaném stupni.

Zhruba v polovině této učebnice žáky čeká opakování lexikálního pravopisu, konkrétně psaní *i/í, y/ý*, předpon *s-, z-*, psaní souhláskových skupin a podobně.

Dalším větším tématem je nauka o slově. Žáci si zopakují pojem slovo a seznámí se s věcným významem slov, souslovím a rčením, poté se naučí, co jsou slova jednoznačná a mnohoznačná, synonyma, antonyma a homonyma a dozvědí se, co si přestavit pod pojmem odborný název.

Na tuto látku navazuje téma slovní zásoba a způsoby jejího obohacování, zde se žáci naučí, že nová slova v českém jazyce vznikají buď odvozováním, skládáním, zkracováním nebo přejímáním slov z cizích jazyků. Každý z těchto typů je následně podrobně probrán a procvičován.

Poslední velkou částí učebnice je skladba, která nás nejprve seznámí s větami s podmětem a větami bez podmětu, větnými ekvivalenty, jejich druhy a po mnoha cvičeních na procvičení nové látky nás zavede ke kapitole slovesného přísudku, přísudku jmenného se sponou a bez spony.

O těchto typech přísudků se žáci naučí hlavní fakta, především jejich tvary a pro ně typická slovesa. Dalším novým učivem je vedlejší věta přísudková, podmět vyjádřený, nevyjádřený, všeobecný a vedlejší věta podmětná. Následujícím učivem je shoda přísudku s podmětem, ve kterém si žáci zopakují pravopis, především v koncovech přičestí minulého. Zopakují si též učivo o předmětu a naváží na něj vedlejšími větami předmětnými. Stejně tak si žáci zopakují příslovečné určení (místa, času, způsobu, míry) a pokračují novou látkou - vedlejšími větami příslovečnými místními, časovými, způsobovými a měrovými. K typům příslovečného určení autoři nyní zařadili i nové, se kterými se žáci setkají poprvé, jedná se o příslovečné určení prostředku, původce děje, určení zřetele, příčiny, účelu, podmínky a přípustky. A stejně jako předtím i teď pokračujeme novými druhy vedlejších vět a to příslovečnými zřetelovými, příčinnými, účelovými, podmínkovými a přípustkovými. Ke každému tomuto typu autoři vypsali spojky pro ně typické a úkoly na zopakování.

Novou látkou je také otázka přívlastku. Již z dřívějších žáci znají přívlastek shodný a neshodný, ten tedy pro ně bude pouze opakováním, ovšem úplně novým poznatkem bude přívlastek postupně rozvíjející a několikanásobný. Z oblasti pravopisu je pro nás důležité, aby si žáci uvědomili, že u postupně rozvíjejících přívlastků nemůžeme vložit žádnou spojku, ani čárku. Naopak mezi členy přívlastku několikanásobného mohou stát spojky i čárky. Po tomto obtížnějším učivu přichází na řadu vedlejší věty přívlastkové a přívlastek volný a těsný. V tomto případě si musíme opět dávat pozor na vkládání čárek. To znamená, že přívlastek těsný neoddělujeme čárkami, ale naopak přívlastek volný oddělujeme čárkami z obou stran. Na všechny tyto typy nalezneme v učebnici mnoho cvičení v podobě textů, ve kterých je hlavním úkolem vyhledávat typy přívlastků a doplňovat čárky, pokud je to nutné. Posledním větným členem je doplněk a právě ten se žáci naučí ve větě poznat nyní. Stejně jako u předchozích členů se žáci přiučí o tom, k jakému slovnímu druhu se doplněk vztahuje, co vyjadřuje a jak je vyjádřen. Následně

jsou v učebnici vypsána cvičení, která mají procvičit doplněk. Po úkolech následuje vedlejší věta doplňková a s ní spojené úkoly.

S učivem větných členů souvisí také několikanásobné větné členy. A posledním učivem týkající se skladby je opakování stavby větné. Zde si žáci znovu zopakují a procvičí rozbor věty, větné členy i slovní druhy a to v mnoha cvičeních. V úplném závěru učebnice je téma slohu a komunikace.

Na konci 7. třídy žáci již v rámci pravopisu tedy správně tvoří tvary obtížnějších zájmen a číslovek. Naučí se vhodně užívat druhy příslovcí v základní i stupňované podobě, rozlišit příslovečnou spřežku, správně ji napsat, rozlišit také spojky souřadící a podřadící a správně jich užit při tvorbě vět a souvětí. Zvládnou již určit rozvíjející větné členy (včetně několikanásobných), vyjádří větný člen vedlejší větou a obráceně, seznámí se s přívlastkem předmětem a příslovečným určením. Také by již měli správně psát velká písmena, hláskové skupiny se znělostní spodobou v českých slovech a čárku v souvětí podřadném.⁶⁵

Stěžejní látkou českého jazyka v 8. ročníku základní školy je z hlediska pravopisu lexikálního a morfologického naučit žáky psát přejatá slova, například je seznámit se skloňováním slov *idea* či *muzeum*. Také jim mimo jiné vštípíme správný pravopis zájmena *mě/mně*.

3.2.9 ČESKÝ JAZYK PRO 8. ROČNÍK ZŠ

Nyní se dostáváme k učebnici 8. třídy základní školy. V úvodu této učebnice si žáci zopakují stěžejní informace o českém jazyce a slovanských jazycích. Dozvědí se tedy, že čeština patří mezi slovanské jazyky a rozdělí si tuto skupinu na tři podskupiny (západoslovanské, východoslovanské a jihoslovanské). Také se přiučí něco málo o historii jazyka.

Dalším učivem je opakování slovní zásoby a tvoření slov, tedy odvozování, skládání, zkracování a přejímání slov cizího původu. Toto již probrané učivo žáci procvičují na některých cvičeních.

Další částí v učebnici je tvarosloví. Opět jako v každém ročníku, i nyní nejprve procvičíme podstatná jména v několika cvičeních. V prvním cvičení mají žáci za úkol vyhledat všechna substantiva a určit u nich pád, číslo, rod a vzor, následně říct, zda se jedná o podstatná jména konkrétní nebo abstraktní. Ve druhém cvičení si žáci zopakují lexikální a morfologický pravopis a vyhledají z textu substantiva pomnožná, hromadná a látková. V dalším cvičení utvoří správný tvar místních jmen. Ve čtvrtém úkolu si žáci

---

⁶⁵ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporučene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

procvičí lexikální pravopis psaní velkých a malých písmen a nakonec spisovné tvary podstatných jmen.

První novou látkou v oblasti tvarosloví je skloňování obecných jmen přejatých a jmen latinského a řeckého původu. Zde je pro žáky důležité, aby věděli, že se ke vzorům přiřazují stejně jako jména domácí a stejně tak se i skloňují. Toto pravidlo, ale bohužel není vždy platné, právě u jmen latinských a řeckých dochází mnohdy k odlišnostem. Takovým případem je například slovo *organismus*, u kterého se při skloňování odsouvá koncovka *-us* (*organismu*). Obdobné je to u slov *rytmus* nebo *kosmos*. Pokud ovšem máme například slovo *virus*, můžeme koncovku odebrat, či ji ponechat, možné jsou dva tvary (*viru* i *virusu*). Těmto a dalším slovům (např. *génius*, *muzeum*, *akvárium*, *angažmá*, *idea* atd.) se žáci naučí, především jejich skloňování.

Po této látce žáky čeká procvičování přídavných jmen, doplňování jejich koncovek ve cvičeních, převádění adjektiv do množného čísla a stupňování. Novou látkou jsou přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin. Autoři vysvětlují pravopis a tvary některých jmen a příjmení.

Ze zájmen nyní procvičujeme jejich druhy, lexikální pravopis a tvary některých osobních zájmen. Novým učivem je skloňování zájmena *týž/tentýž* a jeho následné procvičování.

Tvary číslovek *oba/obě*, *dva/dvě*, *tři* a *čtyři* opakujeme v rámci kapitoly, zabývající se právě tímto slovním druhem. Procvičujeme také jejich druhy a určování pádů.

V kapitole, která se týká verb, procvičujeme slovesa, opakujeme slovesné kategorie, pravopis minulých příčestí, tvoříme rozkazovací způsob a minulý čas u vybraných sloves, či procvičujeme slovesné rody. V rámci nové látky se žáci učí novým skutečnostem o slovesech *být*, *jít*, *vědět*, konkrétně o slovesech, která jsou od nich odvozená a některé jejich tvary. Naučí se rovněž slovesnému vidu a slovesům dokonavým a nedokonavým. Oba tyto pojmy jsou vysvětleny a k nim přiřazena některá slovesa.

Všechny tyto nové poznatky jsou procvičovány na více než osmi cvičeních. Nově se žáci také učí užití různých slovesných tvarů. Je zde zahrnuto a objasněno téma tykání a vykání a opakování slovesných způsobů. Dále je žákům věnována celá kapitola o pravopisu koncovek jmen a sloves.

O příslovcích, jejich druzích a stupňování je nadcházející kapitola. Další se týká předložek, autoři znovu připomínají, že jsou neohebnými slovními druhy, samostatně nenesou žádný význam a pojí se s 2. a 7. pádem, v ustálených tvarech také se 4. pádem. Po cvičeních, připravených na toto téma, se žáci více seznámí s osmým slovním druhem, se spojky. Mimo jiné se dozvědí, že spojky máme souřadící a podřadící. Devátým slovním druhem jsou částice, žáky seznámíme s typickými částicemi a vysvětlíme jim jejich význam a funkci ve větě. A nakonec, tedy posledním desátým slovním druhem jsou citoslovce, o nich se žáci dozvědí například to, že vyjadřují nálady, city a ve větě mohou nahradit i větný člen, především přísudek.

Další oblastí českého jazyka je skladba, ve které si žáci nejprve zopakují věty s podmětem, poté věty bez podmětu a nakonec větné ekvivalenty. Zcela nové učivo je

zápor a to větný a členský. Žáci si také znovu zopakují základní větné členy, rozvíjející větné členy, několikanásobné větné členy a významové poměry mezi složkami v několikanásobném větném členu. Těmito poměry jsou slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací a důsledkový. Důležité je, aby se žáci naučili spojky typické těmto poměrům. Po této látce následuje další nová látka, kterou jsou větné členy v přístavkovém vztahu. Autoři učebnice neopomněli ani učivo o grafickém znázornění stavby jednoduchých vět. Poté se učebnice zabývá souvětím podřadným a souřadným i jejich typy vedlejších vět. Předposlední kapitolou je tvoření vět, ve které si žáci zopakují větné členy, jednotlivé poměry mezi větami a podobně. A nakonec se učebnice zabývá souřadným souvětím a významovými poměry mezi hlavními větami (poměr slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, příčinný, vysvětlovací a důsledkový). Součástí této kapitoly je i pravopis syntaktický, tedy psaní čárek v souvětí.

Na závěr opakujeme veškeré učivo skladby. A poté v učebnici následuje část slohová a komunikační.

Osmá třída je poslední třídou na základní škole, kde se v jazykové oblasti českého jazyka žáci seznámí s větším množstvím nových informací, ať už z oblasti gramatiky nebo pravopisu, jelikož 9. třída je převážně opakovací. Nicméně z tohoto ročníku si žáci odnášejí poznatky o českém jazyce, jeho zařazení do slovanských jazyků, umí již vysvětlit pojmy obecná čeština, interdialekt a nářečí, zdůvodní, kdy je vhodné používat prostředků těchto útvarů národního jazyka a ovládají správný pravopis lexikální i morfologický. Žáci se také naučí odlišovat větu dvoučlennou, jednočlennou a větný ekvivalent. Dokážou již určit druh podmětu i přísudku, příslovečné určení. Rozhodnou, zda je rozvitý přívlastek připojen k členu řídicímu pevně, nebo volně, to znamená, že už také poznají přívlastek postupně rozvíjející, rozliší souvětí souřadné a podřadné a určí poměr mezi souřadně spojenými větnými členy a větami. Z hlediska pravopisu syntaktického žáci umí vkládat interpunkci do souvětí i věty jednoduché, dokážou aplikovat své znalosti o přívlastku postupně rozvíjejícím a rozvitých větných členech. Mimo jiné žáci také znají způsoby obohacování slovní zásoby.⁶⁶

---

⁶⁶ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

9. třída základní školy se zaměřuje především na opakování ve všech typech pravopisu. Nové látky je v tomto ročníku minimum.

3.2.10 ČESKÝ JAZYK PRO 9. ROČNÍK ZŠ

Poslední učebnicí je Český jazyk pro 9. ročník. Stejně jako v předchozích ročnících i tato začíná kapitolou, ve které se žáci opět blíže seznámí s vývojem českého jazyka. Tentokrát se žáci dozvědí o Dalimilově kronice, Mistru Janu Husovi, Viktorinu Kornelu ze Všehrd, Václavu Hájkovi z Libočan, Mikuláši Dačickém z Heslova, Janu Amosu Komenském a Josefu Jungmannovi. A také si přiblíží nejdůležitější etapy v historii našeho jazyka.

Dále si žáci znovu zopakují spisovnou výslovnost samohlásek, souhlásek a souhláskových skupin. Rovněž si zopakují učivo o stavbě a tvoření slov (předponu, kořen, příponu, koncovky a slovtvorný základ). V souvislosti s tím si procvičí odvozování a skládání.

Další kapitola je pro nás více důležitá, poněvadž se v ní mimo jiné jedná o psaní *i/í* a *y/ý*. Lexikální pravopis pro tento typ pravopisného jevu je znovu krátce objasněn a zopakován. Autoři do přehledu tohoto učiva uvedli, že v kořeni slov píšeme většinou *i, í*, výjimka se týká samozřejmě vyjmenovaných slov a jim příbuzných. V předponách *vy-*, *vý-* píšeme vždy tvrdé *y, ý*. V příponách píšeme měkké *i, í* (*červivý*), pouze ve dvou slovech uváděných mezi vyjmenovanými píšeme tvrdé *y, ý* (*brzy, slepýš*). Co se koncovek týče, píšeme *i/y, í/ý* podle toho, ke kterému slovnímu druhu slovo patří a v jakém je tvaru. V koncovkách podstatných a přídavných jmen píšeme *i/y, í/ý* podle vzoru, ke kterému slovo patří. Dále autoři upozorňují, že v koncovkách přídavných jmen přivlastňovacích se píše měkké *i* pouze v 1. a 5. pádě množného čísla rodu mužského životného (*bratrovi spolužáci*). Do tohoto přehledu zařadili také vzory všech rodů a roztřídili je do skupin měkkých a tvrdých vzorů. V koncovkách sloves v přítomném času a v rozkazovacím způsobu píšeme vždy měkké *i, í* (*mluvím, žehlíte, vymysli!, vezmi!*). A u koncovek slovesného přičestí činného v přísudku píšeme *i/y* podle rodu jména v podmětu (*Lékaři se radili. Staré domy pomalu chátraly. Hvězdy celou noc jasně svítily.*)⁶⁷

Po několika doplňovacích cvičeních si žáci zopakují další pravopisné učivo z oblasti lexikálního pravopisu, kterým jsou předpony *s-*, *z-*, *vz-*. Opět učebnice krátce vysvětlí důležitá fakta této látky a následně formou doplňovacích cvičení procvičí. Další důležitou látkou týkající se pravopisu jsou souhláskové skupiny a jejich psaní skupin *bě – bje, pě, vě – vje, mě – mně*. Tato gramatika je procvičena rovněž řadou doplňovacích cvičení.

---

⁶⁷ HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-481-8.

Žáci si zopakují význam slov nadřazených, podřazených a souřadných, dále slova jednoznačná a mnohoznačná, seznámí se s pojmy metafora a metonymie a v neposlední řadě zopakují synonyma, antonyma a homonyma. Po vyřešení úkolů na toto opakování se žáci seznámí s některými odbornými názvy, termíny a souslovími.

Z oblasti tvarosloví žáci deváté třídy nejprve zopakují vybrané slovní druhy. U podstatných jmen zopakují veškeré mluvnické kategorie, problematické tvary substantiv (např. *obě ruce, dvě uši*), které mají žáci uvést ve správném tvaru podle smyslu věty a podobně. Tato cvičení jsou postavena na bázi doplňovacích cvičení nebo orientaci v textu. Žáci si procvičí také skloňování cizích vlastních jmen, či zeměpisných názvů. K těmto pravopisným jevům, týkajících se převážně pravopisu morfologického, jsou zařazena taková cvičení, kdy máme v každé větě v závorce uvedený výraz a úkolem je tento výraz uvést v náležitém tvaru. Na dalších dvou stránkách v učebnici máme shrnutá pravidla lexikálního pravopisu a to psaní velkých písmen ve vlastních jménech a názvech. Na dalších dvou stranách nalezneme cvičení jim věnovaná.

U přídavných jmen opakujeme stejně jako u substantiv všechny gramatické kategorie, psaní *i/í* a *y/ý* u adjektiv přivlastňovacích a jejich stupňování. Konkrétně mají žáci například z podstatných jmen utvořit přídavná jména v náležitých tvarech, vyhledat v textu adjektiva a určit u nich druh, pád, číslo a vzor, nebo uvést přídavná jména v požadovaných stupních.

U zájmen také pouze opakujeme a to druhy zájmen v uvedeném textu a tvary zájmen *ty, my, vy*. Doplňujeme do vět zájmena *mě* nebo *mně*, procvičujeme tvary zájmena *ona* a některá nahrazujeme podstatnými jmény, nakonec doplňujeme tvary zájmena *jenž* a *tentýž*.

Číslovky procvičujeme z hlediska jejich druhů v textu, v několika větách nahrazujeme číslovky napsané slovy, číslicemi a obráceně, nebo ve větách, které obsahují výrazy v závorkách, tyto závorky uvádíme ve spisovných tvarech.

Slovesům je věnován větší prostor, nejdříve vyhledáváme v textu slovesa, která převádíme do tvaru 3. osoby přítomného času a určujeme u nich čas a vid, v dalších cvičeních opakujeme rody sloves a poté přichází na řadu nové učivo o slovesech a tím je tvoření slovesných tvarů z kmene přítomného a minulého, tedy tvoření přechodníků.

Žáci se seznámí s přechodníkem přítomným a minulým, naučí se jejich tvoření a poté se ještě přiučí posledním dvěma gramatickým kategoriím u sloves a těmi jsou třídy a vzory, které jsou následně procvičovány společně s videm a způsoby sloves. Dále jsou na řadě pouze cvičení na přechodníky. Autoři žákům vypsali jednotlivé koncovky pro všechny rody. Ve všech časech podle tohoto přehledu dochází k procvičování. V prvním cvičení předěláváme přechodníky tak, aby smysl zůstal zachován, ale tvar slovesa byl vyjádřen jiným způsobem. V dalším cvičení hledáme v textu tvary přechodníků.

Po přechodnících se dostáváme k důležitému opakování a to k morfologickému pravopisu koncovek jmen a sloves. Ve všech osmi cvičeních opakujeme psaní *i/y, í/ý* formou doplňovacích cvičení.

Poslední pro nás důležitou částí v učebnici je skladba. V úvodu kapitoly opakujeme větu jednoduchou a žáci se seznámí s jednotlivými vztahy mezi slovy ve větě.

Jedná se tedy o souřadnost, podřadnost, shodu, řízenost, přimykání a přiřadování, přísuzování, určování a vztah přístavkový. V souvislosti s těmito vztahy se probírá také učivo základních větných členů a rozvíjejících větných členů. Všechny tyto jevy jsou procvičovány v mnoha cvičeních ve formě doplňování, vyhledávání a určování. Předložky, spojky, částice, příslovce a citoslovce jsou zopakovány jako výrazy, které nejsou větnými členy, ale jsou jejich součástí.

V rámci skladby si žáci zopakují učivo o rozvitých, nerozvitých a několikanásobných větných členech, včetně toho, zda se oddělují čárkami či nikoliv. Tím zopakujeme syntaktický pravopis.

Jednu z nejdůležitějších látek v českém jazyce si žáci zopakují v následujícím opakování a tím je shoda přísudku s několikanásobným podmínkem. Po přečtení si několika pouček od autorů žáci tuto látku procvičí v doplňovacím cvičení k tomu určeném.

Zcela novou látkou je vztah přístavkový, ve kterém je nejdůležitější správné vkládání čárek.

Věty s podmínkem, tedy věty dvojčlenné, bez podmínky, tedy věty jednočlenné a větné ekvivalenty jsou dalšími tématy. Jedná se částečně o opakování a částečně o novou látku. Pro snazší pochopení větných ekvivalentů vypsali autoři slovní druhy, které tvoří jejich základ. Jsou jimi podstatná a přídavná jména, příslovce, částice, slovesné infinitivy a citoslovce. Pro zjištění, zda žáci látku pochopili, je tu jedno cvičení, ve kterém mají žáci rozlišit věty s podmínkem, bez podmínky a větné ekvivalenty. Úplnou novinkou je také učivo o funkcích větných ekvivalentů, elipse a samotných či osamocených větných členech.

K látce již probrané a nyní opakované patří též téma věty a souvětí, v níž si žáci procvičí rozlišování mezi větou jednoduchou a souvětím. Samozřejmě zopakují i vkládání čárek do vět.

Souvětí podřadné, hlavní věty, vedlejší věty a druhy vět vedlejších jsou také opakováním. Nově se žáci naučí pracovat se souvětími podřadnými, které budou mít více než jednu větu vedlejší. S tím souvisí fakt, že se žáci naučí také vkládání čárek do tohoto typu souvětí.

Další kapitolou je tvoření vět, kde je stěžejní záležitostí, jakými pravidly se musí věta řídit, jak se vyjádřit stručněji, jak dosáhnout změny významu pomocí slovesa a podobně. Na toto téma navazují zásady českého slovosledu, otázka výpovědi, mluvnický činitel a zvukový činitel.

O souvětí souřadném žáci již také slyšeli, proto si zopakují jednotlivé poměry mezi hlavními větami, zkusí si je v řadě cvičení určit a stejně jako u souvětí podřadného i v tomto případě se naučí pracovat s více než dvěma větami souvětí souřadného. Následně se dozvědí, co znamená vsuvka, jaký význam plní ve větě a jaké máme v češtině prostředky návaznosti v jazykových projevech.

Tímto je veškeré učivo jazykové oblasti základní školy odučeno a učebnice pokračuje částí slohovou a komunikační.

Z 9. ročníku z oblasti lexikálního a syntaktického pravopisu je pro žáky nejdůležitější správně psát slova přejatá, správně užívat interpunkci ve větě jednoduché, aplikovat pravidla týkající se vsuvky, rozvitého větného členu volně nebo těsně připojeného, přístavku, oslovení, citoslovce a samostatného větného členu. Správné užívání interpunkce v souvětí je učivem, které by žáci měli rovněž umět.⁶⁸

Dokument RVP se ke druhému stupni základní školy z hlediska jazykové výchovy vyjadřuje tak, že by žák měl z hlediska pravopisu lexikálního, morfologického a syntaktického umět tvořit česká slova a správně třídit slovní druhy. Bez pochyb je též nutné umět určovat veškeré mluvnické kategorie a tvořit spisovně a pravopisně správně tvary slov.⁶⁹

---

⁶⁸ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

⁶⁹ RVP PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ. *nuv.cz* [online]. ©2011-2014 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/133>.

4 OBECNÁ TYPOLOGIE JAZYKOVÝCH CVIČENÍ

V této diplomové práci jsme se ještě nezmínili o typologii jazykových cvičení, tedy o typech testů, kterými prověřujeme znalosti žáků. Jednou z možností je například psaní slohového cvičení. V tomto případě u žáků prověříme, jak vědomosti z oblasti pravopisu lexikálního, tak i z oblasti morfologického a syntaktického. Vděčným testováním jejich poznatků je také psaní diktátů, doplňovacích cvičení či přepisování textů.

Diktáty slouží jako hromadný diagnostický nástroj, který učiteli ukáže, kdo kolik a jakých chyb v gramatických jevech dělá. V případě, že se vyskytnou nějaké chyby častěji, je to pro učitele signál, aby se této látce věnoval déle. Pokud se chyb v probírané látce dopouští již jen pár žáků, pokračuje se většinou v učivu českého jazyka dále. U žáků, kteří gramatický jev nezvládli, se dá předpokládat, že tuto neznalost jen tak nedohoní a tudíž ještě několikrát udělají v jevu chybu, než se ho donutí naučit. Diktáty poskytují učiteli "průkazný materiál" pro klasifikaci a žákům důkaz o tom, že v některé již probrané látce neustále tápají.⁷⁰

Výhodou diktátu je fakt, že v několika větách si žáci zopakují mnoho pravopisných jevů, ať už z pravopisu lexikálního, morfologického či syntaktického.

Doplňovací cvičení je taktéž hojně využívaná metoda pro zjištění znalostí žáků. Takový typ cvičení můžeme mít připravený formou tištěnou, tedy na papírech, které žákům rozdáme nebo napsané na obyčejné tabuli, popřípadě na interaktivní tabuli. Zkoušet tímto způsobem můžeme buď společně, tedy vyvoláváním žáků a psaním na tabuli nebo samostatným vypracováním na papír. Tímto způsobem můžeme prověřit vědomosti žáků z jakéhokoliv druhu pravopisu. Za nejtypičtější považujeme pravopis lexikální a morfologický. Syntaktický pouze ve spojení se shodou přísudku s podmětem.

Učitel může žákovy znalosti prověřit také tím, že mu předloží text a v něm bude chtít vyhledat jistá slova, slovní spojení, opravit pravopisné chyby či text nějakým způsobem přetransformovat. V tomto případě se meze fantazii nekladou.

Ze svých vlastních zkušeností coby žákyně, studentky a nyní již téměř paní učitelky se domnívám, že čím více je úkol pro žáky kreativní, tím více je vypracovávání baví a nemají takový strach z možné špatné známky. Každé pravopisné cvičení by mělo mít také určitou délku, která se mění podle toho, ve které třídě právě učíme.

---

⁷⁰ CHYBAMI SE UČÍME ANEB DIKTÁTY Z POHLEDU TEORIE UČENÍ. *Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání Jablko.cz* [online]. ©2014, č. 1 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://www.jablko.cz/pro_rodice/pro_rodice/rodic_7.htm.

4.1 TYPY PRAVOPISNÝCH CVIČENÍ

Následující kapitola diplomové práce se bude zabývat konkrétními typy pravopisných cvičení. V této praktické části si představíme některá cvičení, kterých můžeme využít nejen v běžné výuce českého jazyka, ale také při kreativní práci s interaktivní tabulí. K jednotlivým typům cvičení poté připojíme krátký komentář o procvičovaných jevech.

„V minulosti chápali metodikové pravopisného vyučování pravopisný proces příliš zjednodušeně, jednostranně a nepřihlíželi k obecně vzdělavatelné hodnotě, kterou pravopisný výcvik může a má mít. Přeceňovala se, příliš se zdůrazňovala mechanická složka pravopisného výcviku. V poslední době byla právem zdůrazněna složitost pravopisného výkonu. Uplatňuje se při něm rozumová úvaha, zraková i verbální a někdy také motorická paměť. Pravopisný výcvik byl spojen s mluvnickým a za předpoklad lepších výsledků v pravopisném vyučování se pokládá zlepšení vyučování mluvnického, je však také vytčena nezbytnost automatizace pravopisu i spojení výcviku v pravopisu s výcvikem ve správné výslovnosti.“⁷¹

O zautomatizování pravopisu mluvíme tehdy, pokud je píšící schopen správně pravopisně psát, aniž by musel o pravopise neustále soustředěně uvažovat, v případě potřeby se ovšem nad pravopisem hlouběji zamyslí. Této dovednosti je možno dosáhnout pouze cvičením, tedy neustálým opakováním prováděným určitým způsobem.⁷²

4.2 PRAVOPISNÉ JEVY A JEJICH DRUHY

Rozlišování pravopisných jevů je nezbytným předpokladem chápání českého pravopisu i jeho účinného nácviku. Úkolem pravopisu je postihnout nejen zvukovou stránku řeči, ale i lexikální význam a mluvnickou funkci tvaru. Z toho vyplývá, že pravopisný způsob psaní je buď vlastností kmene (pravopis lexikální), tvaru slova (pravopis morfologický) nebo vyjadřuje větný vztah slova (pravopis syntaktický).⁷³

Nyní provedeme krátkou charakteristiku těchto tří typů pravopisu a uvedeme si některé pravopisné jevy, patřící do jednotlivých skupin. Jako první skupinu uvedme příklady lexikálního pravopisu. Tento druh pravopisu ovládáme jednak pamětně, čímž máme na mysli kupříkladu pravopis skupin hlásek (*či, ši, ži*), které se v českém jazyce píšou pouze jedním způsobem, dále pravopis slovních základů, popřípadě kořenů, které se mohou psát také jen jedním způsobem (*lidé, zkusit*). Tento pravopis ovládáme jistě díky úvaze o složení slova a o jeho souvislosti se slovy jinými (např. *sběh – zběh, osamění – uzemnění*). Důležitou poučkou je rovněž fakt, že český pravopis zachovává v různých

---

⁷¹ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 174.

⁷² Tamtéž, s. 174.

⁷³ Tamtéž, s. 174.

tvarech a většinou i v odvozených slovech týž základ slova. Výjimku tohoto pravidla tvoří slova *dětský-děcko*. Pro tento typ pravopisu je též charakteristické psaní velkých a malých písmen nebo některé kořeny přejaté z cizích jazyků (*politika, archiv*), u kterých se píše *i/í*. Je tedy zcela patrné, že si tyto pravopisné jevy osvojujeme pamětně či podle větší nebo menší míry našeho uvážení.⁷⁴

Druhým typem pravopisu je pravopis morfologický, zde uvedený jako pravopis syntakticko-morfologický. V tomto případě se jedná o uvědomění si pádu jména a jeho příslušnosti k určitému deklinačnímu vzoru, nebo o pravopis některých sloves (např. *hřmí, spí* apod.), jde tedy o tvary přítomného času 4. třídy slovesné.⁷⁵

A posledním typem je pravopis syntaktický, tedy pravopis přičestí přísudkového slovesa v minulém čase, kondicionálu a opisného pasiva. Důležité je v tomto případě naučit žáky bezpečně poznat podmět ve větě.⁷⁶

---

⁷⁴ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 174-175.

⁷⁵ Tamtéž, s. 175.

⁷⁶ Tamtéž, s. 175.

5 KATEGORIE PRAVOPISNÝCH CVIČENÍ

Karel Svoboda ve své publikaci *Didaktika českého jazyka a slohu*⁷⁷ člení pravopisná cvičení na opisování, pravopisný rozbor, cvičení doplňovací, cvičení obměňovací a diktáty. A právě na základě tohoto členění si ukážeme, jaké pravopisné jevy můžeme těmito způsoby procvičit.

5.1 DIKTÁTY

Prvním typem pravopisných cvičení, o kterém si nyní více řekneme, a důležitou součástí pravopisného výcviku jsou diktáty. Diktátům můžeme přiřknout dvě funkce ve výuce českého jazyka. Jedná se o funkci opakovací a hodnotící, tedy o diktáty cvičné nebo kontrolní. Při cvičných diktátech se žáci snaží samostatně řešit příslušný problém, učí se soustředit pozornost a zdokonalit se v dané problematice. Naopak diktáty kontrolní jsou zkušební a prověřují znalosti a dovednosti žáků.⁷⁸

Diktát můžeme s žáky psát buď v hodině, ve které se zopakoval jistý druh pravopisného učiva, nebo toto opakování můžeme provést později v následujících hodinách. V prvním případě mluvíme o takzvaném diktátu s přípravou, v druhém o diktátu psaném bez přípravy. Diktátu s přípravou využíváme především tehdy, pokud učivo nebylo ještě dostatečně procvičeno. Před psaním tohoto typu diktátu by měl učitel žákům sdělit, že právě učivo, které před chvílí procvičovali, bude předmětem následujícího diktátu. Zásadní je, aby tento diktát byl jakýmsi druhem opakování právě slov nebo jevů, které v hodině zazněly. Žáci by měli dostat méně času než u diktátu bez přípravy, ovšem v tomto případě získají i slabší žáci větší příležitost zajistit si hezkou známku. Stinnou stránkou tohoto typu je fakt, že se žáci mnohdy opírají o povrchní mechanické zapamatování, proto je důležité střídat oba typy diktátů.⁷⁹

Z hlediska obsahu dělíme diktáty na speciální a souhrnné. Speciální diktáty jsou většinou krátké, složené z jednoduchých vět a nacvičujeme jimi pouze určitý pravopisný jev. Naopak souhrnnými diktáty procvičujeme různé pravopisné jevy, jsou delší a tvořené spíše souvislými texty.⁸⁰

Mezi další typy diktátů patří zejména diktát volný, tvůrčí, výběrový a takzvaný autodiktát. Při volném diktátu žáci po přečtení věty provádějí různé obměny. Jde nejen o výcvik v pohotovosti vyjadřování, ale také o nácvik zapamatovat si delší celky. Volný diktát má také kladný význam pro psaní slohu, stejně jako tvůrčí diktát. Oba druhy totiž

---

⁷⁷ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977.

⁷⁸ BRABCOVÁ, Radoslava a kolektiv. *Didaktika českého jazyka*. Praha: SPN, 1990, s. 106. ISBN 80-04-24251-0.

⁷⁹ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 186.

⁸⁰ BRABCOVÁ, Radoslava a kolektiv. *Didaktika českého jazyka*. Praha: SPN, 1990, s. 106. ISBN 80-04-24251-0.

rozvíjejí schopnost samostatného tvoření vět na diktovaná slova. Oproti tomu výběrový diktát spočívá ve výběru slov nebo slovních spojení s určitým pravopisným jevem. A posledním typem diktátu je autodiktát, neboli diktát psaný na základě vlastní paměti. Co se výsledků týče, má na ně vliv především výběr textu, který by měl být přiměřený vzhledem k výkonu a věku žáků. V žádném případě by však neměl být přesycený pravopisnými jevy.⁸¹

Při použití diktátu ve výuce je rovněž důležité správně diktovat, proto bychom měli dbát na spisovnou výslovnost a tempo přizpůsobit vyspělosti žáků. V případě, že zvolíme souvislý text, přečteme nejprve text celý, poté celou větu a na závěr větné úseky. Každý větný úsek bychom měli diktovat jen jednou. Po skončení diktátu žákům celý text přečteme ještě jednou, aby se žáci ještě sami mohli zamyslet nad pravopisem a popřípadě i nad interpunkcí.⁸²

„Jestliže se diktát skládá z jednotlivých vět, které spolu věcně nesouvisí, nemusí učitel předčítat žákům diktát celý, nýbrž jen po větách a větných úsecích. Při diktátu obsahového celku přečte učitel nejprve celý text, pak jej však čte opět po větách a větných úsecích tempem, které odpovídá průměrným, popř. mírně podprůměrným žákům, aniž slova bez zvláštního důvodu opakuje.“⁸³

5.1.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ V DIKTÁTECH

Pokud diktát zaměříme na lexikální pravopis, mluvíme o pravopisu psaní malých a velkých písmen, o správném pravopisu *ů/ú*, a *i/y*, *í/ý* po tvrdých a měkkých souhláskách, nebo o skupinách *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě*. Týká se také správného psaní velkých písmen na počátku vět a vlastních jmen osob a zvířat. V diktátu zaměřeném na lexikální pravopis můžeme procvičovat rovněž správné psaní vlastních jmen vybraných států, ulic a zeměpisných názvů, dále psaní *i/y* ve vyjmenovaných slovech a slovech s nimi příbuzných.⁸⁴

Za pomoci diktátu můžeme zopakovat také pravopis hláskových skupin se znělostní spodobou v českých slovech, či psaní slov přejatých.⁸⁵

---

⁸¹ BRABCOVÁ, Radoslava a kolektiv. *Didaktika českého jazyka*. Praha: SPN, 1990, s. 106. ISBN 80-04-24251-0.

⁸² HANZOVÁ, M., K. KAMIŠ a O. PŘÍBORSKÁ. *Diktáty od šestky do devítky*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996, s. 2. ISBN 80-7200-061-6.

⁸³ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 185-186.

⁸⁴ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

⁸⁵ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Diktáty jsou specifické tím, že kromě jevu, který chceme s žáky zopakovat, testujeme zároveň s ním všechny ostatní, i přesto, že jiné jevy nebudeme hodnotit.

Diktát

Otec vlasti a jeho univerzita

Karel IV. byl velmi vzdělaný člověk. Mluvil několika cizími jazyky. Rozuměl stavitelství, astronomii, výtvarnému umění. Proto si přál, aby jeho město Praha bylo i střediskem kultury a vzdělanosti. Své přání uskutečnil.

Jako první ve střední Evropě byla roku 1348 založena pražská univerzita. Měla poskytovat nejvyšší možné vzdělání. Král získával v cizině nejváženější učitele. Ze studií pak vycházeli kněží, lékaři, právníci, učitelé a úředníci. Pražské univerzitě daroval král statky s poddanými, městské domy a knihy.

Řada moudrých lidí studovala na této vysoké škole. Ti všichni vděčí králi za své vzdělání. A není proto divu, že jej jeden z univerzitních profesorů nazval v řeči nad královskou rakví otcem vlasti. Který jiný panovník by si takové pojmenování zasloužil?

(z čítanky Martiny Drijverové *Naše vlast – můj domov*)

Obrázek 1 - Lexikální pravopis v diktátech

(HANZOVÁ, M., K. KAMIŠ a O. PŘÍBORSKÁ. *Diktáty od šestky do devítky*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996, s. 22. ISBN 80-7200-061-6.)

5.1.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ V DIKTÁTECH

Prvním pravopisným jevem morfologického pravopisu, který můžeme užít v diktátech, je správná ortografie koncovek podstatných a přídavných jmen měkkých a tvrdých. Můžeme procvičit také správné psaní předložek *s/z*, tvoření tvarů zájmen a číslovek, nebo vzory přídavných jmen (tvrdý, měkký, přivlastňovací).⁸⁶

5. *Napište podle diktátu.*

Neplýtvěj zbytečně slovy. Cizinec obdivoval náměstí s podloubím. Po nebi pomalu plynou obláčky. Rád se procházím po poli. Lev je králem mezi zviřatý. Bydlíme v přízemí. Závodní loďka byla poháněna vesly. Umyl jsem všechno nádobí. Koupil jsem vozík se dvěma koly. Rád vypomáhá při sklizni obilí. Letadlo se vznášelo nad údolími. Loďka byla poháněna dvěma vesly. Chtěl bych malou místnost v podkroví. Divadlo bylo vybaveno plyšovými křesly.

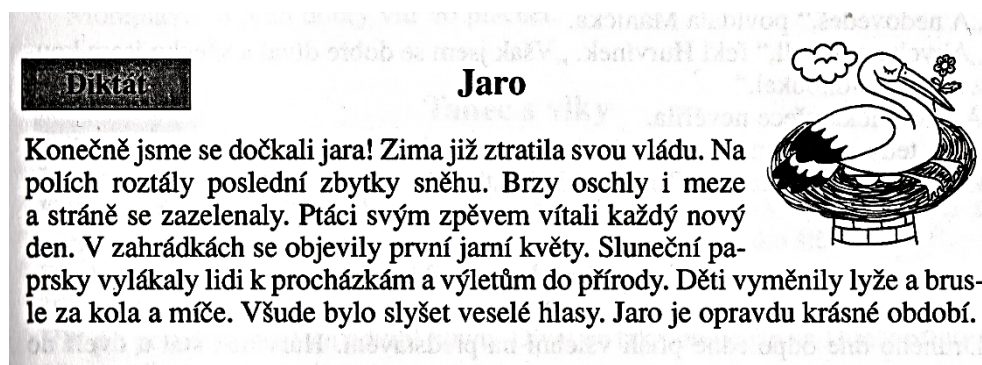
Obrázek 2 - Morfologický pravopis v diktátech

(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. *Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku*. Brno: Nová škola, 1998, s. 19. ISBN 80-85607-69-7.)

⁸⁶ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. MŠMT.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporučene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

5.1.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ V DIKTÁTECH

Pravopisným jevem syntaktického pravopisu často používaným v diktátech je pravopis *i/y*, *í/ý* v koncovkách příčestí minulého (činného) ve shodě přísudku s podmětem. Dále také správné psaní *i/y*, *í/ý* ve shodě přísudku s podmětem několikanásobným, vkládání čárky do souvětí podřadného, či vkládání interpunkce do souvětí a do vět jednoduchých. K tomuto typu pravopisu řadíme i přívlastek postupně rozvíjející, rozvité větné členy a interpunkci s nimi spojenou. Správné užívání interpunkce ve větě jednoduché a v souvětí, pravidla týkající se vsuvky, rozvitého větného členu volně nebo těsně připojeného, přístavku či oslovení, i tyto jevy syntaktického pravopisu jsou často zastoupeny v diktátech.⁸⁷

Obrázek 3 - Syntaktický pravopis v diktátech

(HANZOVÁ, M., K. KAMIŠ a O. PŘÍBORSKÁ. *Diktáty od šestky do devítky*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996, s. 39. ISBN 80-7200-061-6.)

5.2 OPISOVÁNÍ

Při opisování se žák učí pozorovat slova, nejprve psaná, později tištěná a následně se tato slova učí rozkládat v písmena a hlásky, jednoduše srovnává to, co napsal, s tím, co je v předloze. Opakování je na základní škole vhodným prostředkem, který rozvíjí zrakovou paměť a napomáhá k pamětnému osvojování grafických obrazů určitých slov. Učitel během tohoto pravopisného cvičení nabádá žáky k tomu, aby se při opisování z tabule na slovo zadívali, aby se snažili pravopis tohoto slova si zapamatovat a do sešitu ho již zapsali z paměti. Zapamatování grafického obrazu slova posiluje učitel tím, že slovo, jehož pravopis nyní nacvičuje, napíše na tabuli výrazně (většími písmeny nebo barevnou křídou), zejména tu část slova, na kterou se má žák soustředit. Opisování je účinnou metodou pravopisného výcviku tehdy, pokud žák jeví o danou problematiku zájem a má snahu dosáhnout co nejlepších výsledků. Pro žáky nižších ročníků je opisování rovněž

⁸⁷ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

výcvikem k většímu úsilí, ke schopnosti se soustředit, k pravopisné kázni a prokázání pevné vůle. Velice důležité je při této metodě také výrazné písmo učitele při psaní na tabuli.⁸⁸

Metoda opisování je určena spíše pro žáky nižších ročníků, tedy prvního stupně základní školy. Jsou ale tací, kteří tuto metodu běžně používají i na druhém stupni základní školy, ovšem ne v tak hojné míře jako u žáků menších.

5.2.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ PŘI OPISOVÁNÍ

Pro tuto kategorii je z tabule možné opisovat téměř všechno. Každý typ pravopisného jevu, který spadá do tohoto pravopisu, může učitel žákům vysvětlit za pomoci grafického znázornění tak, aby si daný jev společně popsali a objasnili. Mluvíme tedy o správném psaní malých a velkých písmen, o pravopisu hlásek *ů/ú*, a *i/y*, *í/ý* po tvrdých a měkkých souhláskách, o *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě*. Lexikální pravopis se týká také správného pravopisu velkých písmen na počátku vět a vlastních jmen osob a zvířat. Opisováno může být správné psaní vlastních jmen vybraných států, ulic a zeměpisných názvů, dále psaní *i/y* ve vyjmenovaných slovech a slovech s nimi příbuzných, nebo pravopis velkých písmen (u slov ne zcela známých), hláskových skupin se znělostní spodobou v českých slovech, či psaní slov přejatých.⁸⁹

Jak jsme již zmínili, tohoto typu pravopisného cvičení užíváme zejména na prvním stupni základní školy, to znamená, že pravopisné jevy typické pro tento typ pravopisného výcviku jsou kupříkladu správný pravopis hlásek *ů/ú*, a *i/y*, *í/ý*, slabik *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě*, psaní vlastních jmen, osob, zvířat, zeměpisných názvů a podobně.

Za příklad opisování lexikálního pravopisu můžeme považovat také následující příklad a následný zápis žáků do sešitu. Uvedený příklad se týká tvrdých a měkkých souhlásek. Zvýrazněním a kurzívou zdůrazníme důležité informace.

---

⁸⁸ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 184.

⁸⁹ UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporučene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Souhlásky jsou tvrdé: *h, ch, k, r, d, t, n,*
nebo měkké: *ž, š, č, ř, c, j, ď, ť, ň.*
Ostatní souhlásky jsou **obojetné.**
Po souhláskách tvrdých se píše tvrdé **y** nebo **ý.**
Po souhláskách měkkých se píše měkké **i** nebo **í.**
Místo **ď, ť, ň** však píšeme **di, ti, ni.**

Obrázek 4 - Lexikální pravopis při opisování

(STYBLÍK, V., Z. DVOŘÁKOVÁ a J. VITVAROVÁ. Cvičení z pravopisu pro malé školáky. Praha: SPN, 1998, s. 77. ISBN 80-85937-02-6.)

Následující pravopisné cvičení dle mého názoru zastupuje také metodu opisování. Představme si, že jednotlivá slova učitel společně s žáky píše na tabuli a barevně označuje souhlásky tvrdé a měkké tak, aby si žáci pomocí dvou barev zopakovali řady těchto souhlásek.

4. Napište následující slova tak, aby označovala více osob, zvířat nebo věcí.

Odůvodněte, proč v nich píšeme **i/í** nebo **y/ý**.

noha, hoch, sýkora, voják, bedna, plavec, zahrada,
úlovek, lenoch, ořech, boháč, kruh, hráč, rampouch,
srnka, soused, nota, kapr, vor, ježek, půda, akrobat,
záclona, úhoř, prst, muž

Obrázek 5 - Lexikální pravopis při opisování

(STYBLÍK, V., Z. DVOŘÁKOVÁ a J. VITVAROVÁ. Cvičení z pravopisu pro malé školáky. Praha: SPN, 1998, s. 78. ISBN 80-85937-02-6.)

Podobného charakteru je také toto cvičení. Pokud se učitel rozhodne využít metody opisování, je tento příklad vhodný.

10. Opište doplněná jména.

Podtrhněte to jméno, ve kterém se píše **y**.

Frant-šek, Jiř-, Jen-k, Vojt-šek, H-nek, J-tka,
Vlast-čka, Jan-čka

Obrázek 6 - Lexikální pravopis při opisování

(STYBLÍK, V., Z. DVOŘÁKOVÁ a J. VITVAROVÁ. Cvičení z pravopisu pro malé školáky. Praha: SPN, 1998, s. 80. ISBN 80-85937-02-6.)

5.2.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ PŘI OPISOVÁNÍ

K opisování z hlediska morfologického pravopisu můžeme využít objasnění správného pravopisu koncovek podstatných a přídavných jmen měkkých a tvrdých. Dále například správný pravopis předložek *s/z*, tvoření tvarů zájmen a číslovek, nebo veškeré vzory přídavných a podstatných jmen. Jedná se tedy o to, aby si žáci uvědomili nejen vzory a jejich příslušnost k určitému deklinačnímu vzoru, ale také pravopis některých sloves (např. *ozvi se, spí*) v přítomném čase.⁹⁰

Z oblasti morfologického pravopisu jsou pro opisování z tabule nejtypičtější pravopisné jevy týkající se koncovek podstatných a přídavných jmen, či správné užití předložek *s/z*, neboť tomuto učivo podle mého názoru bývá věnováno více času, aby žáci vše správně pochopili, naučili se a procvičili.

Toto cvičení založené na zdvojených souhláskách a koncovkách přídavných jmen můžeme rovněž zařadit do skupiny pravopisného výcviku k metodě opisování.

8. Vyhledejte a запиšte vhodné dvojice slov.

Obrázek 7 - Morfologický pravopis při opisování
(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. *Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku*. Brno: Nová škola, 1998, s. 36. ISBN 80-85607-69-7.)

---

⁹⁰ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Zde vidíme ukázkou poznámek k problematice předpony vz-. Pokud učitel na tabuli vypisuje problematická slovesa, jistě u nich zvýrazňuje také předponu pro lepší pochopení žáků. Díky tomu si žáci lépe slova zapamatují a následně je vypíší.

Předponu vz- píšeme u sloves, která znamenají směr vzhůru (vždy s písmenem z). Př.: vzlétnout, vznést se, vzpřímit se, vzchopit se

Obrázek 8 - Morfologický pravopis při opisování – ukázka poznámek (ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. *Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku*. Brno: Nová škola, 1998, s. 39. ISBN 80-85607-69-7.)

Poslední ukázkou jsou dvě cvičení na předložky a předpony s/z, které se dají zcela jistě užít při této formě opakování pravopisných jevů.

Cvičení

1. Se 7. pádem
Sešel jsem se s přáteli. Jdu do kina s Petrem. Nejsem spokojena s vašimi výsledky. Eva šla na procházku se psem. Musíš vzít tu prohru s humorem. Vezmi mě s sebou na výstavu dětských knih. Mysleli to s námi upřímně.

2. S 2. pádem
Děti vyběhly ze školy. Motýl poletoval z květu na květ. Silný vítr zvedl ze země spadané listy. Pošlu ti pozdrav z dovolené. Včera jsme se vrátili z hor. Sundej si z hlavy čepici. Z hřiště se ozývalo mohutné povzbuzování.

Obrázek 9 - Morfologický pravopis při opisování (HANZOVÁ, M., K. KAMIŠ a O. PŘÍBORSKÁ. *Diktáty od šestky do devítky*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996, s. 27. ISBN 80-7200-061-6.)

5.2.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ PŘI OPISOVÁNÍ

K opisování syntaktického pravopisu můžeme využít nejen pravopisu *i/y, í/ý* v koncovkách přičestí minulého (činného) ve shodě přísudku s podmětem, ale také správného psaní *i/y, í/ý* ve shodě přísudku s podmětem několikanásobným, dále vkládání čárky do souvětí podřadného, či vkládání interpunkce do souvětí a do vět jednoduchých. Opisovat ze syntaktického pravopisu smíme rovněž přívlastek postupně rozvíjející, rozvité větné členy a interpunkci s nimi spojenou. Správné užívání interpunkce ve větě jednoduché a v souvětí, pravidla týkající se vsuvky, rozvitého větného členu volně nebo těsně připojeného, přístavku či oslovení, i tyto jevy syntaktického pravopisu musí učitel osvětlit svým žákům. A právě tomuto objasnění dané problematiky syntaktického pravopisu napomáhá, pokud si žáci společně

s učitelem vše barevně graficky znázorní na tabuli a poté přepíšou pokud možno z paměti do sešitu.⁹¹

Co se pravopisu syntaktického týče, první stupeň základních škol se mu příliš nevěnuje. Nicméně se naučí učivo o shodě přísudku s podmětem a základní pravidla pro vkládání čárek do souvětí. Domnívám se, že též problematika interpunkce je vhodným příkladem pro metodu opisování, kdy pomocí barevných kříd může učitel svým žákům znázornit například podmět, přísudek, koncovky nebo veškerou interpunkci.

Zde vidíme pět vět typických pro učivo několikanásobného podmětu, konkrétně se jedná o věty, které mají více podmětů různých rodů.

Muži a ženy šli do divadla.
Prodavači a prodavačky nabízeli ovoce.
Učitelky a učitelé vyprávěli dětem zajímavé příběhy.
Slepice a kohouti pobíhali po dvoře.
Zajíci a srnky byli uloveni.

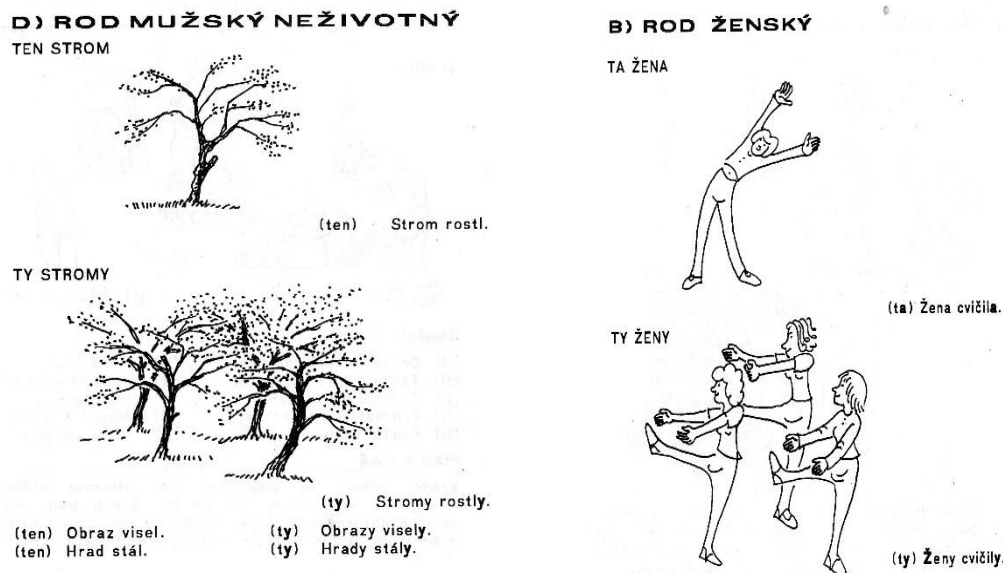
*Obrázek 10 - Syntaktický pravopis při opisování
(POLNICKÁ, Marie. Shoda přísudku s podmětem. Brno: Nová škola, 1998, s. 22. ISBN 80-900599-9-6.)*

---

⁹¹ UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. MŠMT.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

Na těchto obrázcích vidíme příklady vět syntaktického pravopisu, které jsou graficky upravené. Problematiku psaní *i/y*, *í/ý* u přísudků máme zvýrazněnou pro lepší pochopení.

Obrázek 11- Syntaktický pravopis při opisování

(POLNICKÁ, Marie. *Shoda přísudku s podmětem*. Brno: Nová škola, 1998, s. 17, 20. ISBN 80-900599-9-6.)

5.3 PRAVOPISNÝ ROZBOR

„Zatímco opisování jako metody pravopisného výcviku lze užívat především v nižších ročnících, pravopisný rozbor se oproti tomu uplatňuje v rámci všestranných jazykových rozborů po celou dobu školní docházky. Nejprve se pravopisný rozbor zaměřuje na pravopisný jev nově procvičovaný, např. na psaní jen *mně – mě*, jen *ů – ú*. Za ním následuje rozbor souhrnný, který si všímá několika pravopisných jevů. Souhrnná cvičení brání tomu, aby žáci nezačali odůvodňovat mechanicky, vedou ho k náležitému uvažování.“⁹²

Pravopis tvarů ohebných slov a ovládnání základních gramatických znalostí, tedy umět bezpečně rozeznat slovní druhy a rozlišovat pády, je hlavní náplní tvaroslovného rozboru.⁹³

„Pro pravopis je důležité poznat hranici mezi základem slova a příponou, či předponou. Slova v češtině tvoříme nejčastěji obměňováním základu slov již existujících,

⁹² SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 184.

⁹³ CHUDKOVÁ, Jiřina. *Zdokonalujeme se v pravopisu*. Praha: SPN, 1970, s. 5.

připojováním předpon, přípon (nebo koncovek). Např. slovo *řidičský* označuje něco, co má vztah k řidiči (třeba řidičský průkaz). Dokud neexistoval pojem *řidič*, nemohlo být utvořeno ani přídavné jméno *řidičský*, i když už bylo známo sloveso *řít*. Slovo, o kterém se odvozené slovo svým vznikem opírá, nazýváme základové slovo.⁹⁴ Tyto pojmy jsou základem pro rozbor, kterému říkáme slovotvorný.

Cvičením typickým pro tvaroslovný rozbor je kupříkladu následující úkol, který je zároveň typickým i pro opakování lexikálního pravopisu u pravopisných rozborů.

20. *Doplňte krátké nebo dlouhé i do tvarů zájmena ona.*

Poslal jsem na rychtáře veverčí mátohu, která se učí u mých lític slabikáři. Zmínil jsem se j... o rychtářově holčičce. Panečku, jen to břínklo a mátoha mi j... přinesla. Prosím Vás, zabalte j... pěkně do šátku a doneste j... mamince zpátky. Že j... pozdravuji, ale tomu starému řekněte, aby si se mnou nehrál. (Podle VI. Vančury)

Teď už muchomůrka plakat nemohla. Zavalila j... taková vlna štěstí, že zčervenala ještě víc. Kateřina od n... odcházela spokojená.

„Musím k n... každý den zajít a vypravovat j... něco veselého.“ A tak Kateřina j... vypravovala všelijaké malé pohádečky a muchomůrka j... poslouchala. (Podle D. Mrázkové)

Pravda, o mé růži by obyčejný chodec myslel, že se vám podobá. Ale ona jediná je důležitější než vy všechny, protože právě j... jsem zaléval. Protože j... jsem dával pod poklop. Protože j... jsem chránil zástěnou. Protože j... jsem pozabíjel housenky. Protože právě j... jsem poslouchal, jak naříkala nebo se chlubila. „Lidé zapomněli na tuto pravdu,“ řekla liška. „Ale ty na n... nesmíš zapomenout.“ (Podle A. de Saint-Exupéryho)

Obrázek 12 - Pravopisný rozbor

(CHUDKOVÁ, Jiřina. Zdokonalujeme se v pravopisu. Praha: SPN, 1970, s. 14.)

---

⁹⁴ CHUDKOVÁ, Jiřina. *Zdokonalujeme se v pravopisu*. Praha: SPN, 1970, s. 21.

A nyní si uvedeme cvičení, které zastupuje oblast rozboru slovotvorného.

33. Napište základová slova k těmto odvozeným slovům.

Vzor: polní — pole

jednatel

lístek

rychlost

knihař

dobrota

žákyně

školák

pustina

pávice

Obrázek 13 - Pravopisný rozbor

(CHUDKOVÁ, Jiřina. Zdokonalujeme se v pravopisu. Praha: SPN, 1970, s. 21.)

5.3.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ V PRAVOPISNÝCH ROZBORECH

Jak již bylo zmíněno, lexikální pravopis se zabývá psaním jednotlivých slov. Pravopisné rozborů nejčastěji procvičují správné psaní *ú* a *ů*, správný pravopis předpon *s*, *z*, *vz* ve slovech jako *zpěv*, *shromáždění* nebo *vzchopit se*. Dostatek pozornosti se v českých slovech lexikálního pravopisu věnuje zejména psaní *y*, *ý* nebo *i*, *í* po souhláskách *b*, *f*, *l*, *m*, *p*, *s*, *v*, *z*. Důraz se klade také na řádné objasnění problematických slov, souvisejících s vyjmenovanými slovy. Těmito slovy jsou například dvojice *být - bit*, *býlí - bílí - bílý* nebo *mýt - mít*.

Vedle slov vyjmenovaných je častým jevem v pravopisných rozbořech rovněž bezchybné psaní slov příbuzných nebo slov s předponami *vy-*, *vý-*, u kterých je důležité nezaměňovat je se slovy bez předpon (např. *visutý* nebo *vikýř*). Častým pravopisným jevem testovaným metodou pravopisných rozborů je také rozdíl *ě* a *je*, *mě* a *mně*.

Problémem lexikálního pravopisu je taktéž pravopis velkých písmen, který neznačí pouze začátek věty, ale rovněž vlastní jména osob, názvů obcí, měst, států, jmen institucí nebo uměleckých děl. Učivo o velkých písmenech také činí žákům mnohdy potíže, stejně tak jako učivo týkající se skupin *dě*, *tě*, *ně*, *bě/bje*, *pě*, *vě/vje* nebo *mě/mně*.

2. Vyberte vhodné výrazy k uvedeným slovesným dvojicím.

svrhnout	zvrhnout .....
skreslit	zkreslit .....
stlouci	ztlouci .....
shlédnout	zhlédnout .....

vláda, vůz, událost, výkresy, kámen, židle, koně, dvůr, film, bedýnka, pes, podezření, saně, výsledek, odpovědnost, máslo, zahrada, výstava

Obrázek 14 - Lexikální pravopis v pravopisných rozbořech

(ZIMOVÁ, Ludmila a kolektiv. Učíme se pravopisu. Praha: Fortuna, 1992, s. 15. ISBN 80-85298-77-5.)

5.3.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ V PRAVOPISNÝCH ROZBORECH

O pravopisných jevech, které řadíme do této skupiny pravopisu, jsme se již zmínili mnohokrát. Proto nyní zmíníme případy, které jsou nejčastěji metodou pravopisných rozborů testovány. Víme, že pravopis morfológický se týká například psaní koncovek ohebných slovních druhů, proto k častým jevům patří vzory podstatných nebo přídavných jmen. Pravopisné potíže vznikají v momentě, kdy u skloňování substantiv není jednoznačná příslušnost ke vzoru. To znamená, že jedno podstatné jméno může mít dva vzory.

4. *Z podstatných jmen v závorkách utvořte přídavná jména a věty napište.*
Kolem staveniště byla (prkno) ohrada. Postavili si (rodina) domek.
K budově vede (kámen) schodiště. Ozvalo se (havran) zakrákání. Svůj
(den) úkol jsem si splnil. Získal jsem (cena) zkušenosti. Váleční bojovníci
byli vyznamenáni za své (hrdina) činy. Přezvýkavci se živí jen (bylina)
potravou. Odjeli jsme na (týden) dovolenou k moři. Na táboře jsme se
pravidelně účastnily (ráno) rozcvičky. Bylo objeveno nové (jeskyně)
sídliště. Obdivoval jsem (jelen) paroží visící na stěně. Používáte častěji
(rostlina) nebo (živočich) tuky? Na schůzi přednesl (plamen) řeč.

*Obrázek 15 - Morfológický pravopis v pravopisných rozborech
(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku. Brno: Nová škola,
1998, s. 38. ISBN 80-85607-69-7.)*

5.3.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ V PRAVOPISNÝCH ROZBORECH

Shoda přísudku s podmětem, koncovky příčestí, větná interpunkce a vztahy mezi větnými členy jsou souhrnem, jenž odráží větné vztahy syntaktického pravopisu. Pro pravopisné rozborů jsou typické věty na doplňování koncovek u slovesných příčestí a vkládání interpunkčních znamének.

10. Vyhledejte základní skladební dvojice a rozlište věty jednoduché a souvětí.

Kamzičímu stádu se ohlásilo jaro

Jaro se ohlásilo teplými, skoro letními dny. Sněhová pole se zmenšovala a kolem nich rozkvetly drobné fialové květy prvosenek. Sníh rychle tál a zůstával ležet jen ve stržích, v roklích a při úpatí stěn, kam slunce neproniklo od rána do večera. Hukot vodopádu zesílil a padající voda bouřila dnem i nocí. Stádo mělo ze zvuku padající vody zpočátku strach, ale brzy si zvyklo.

V mokřadisku pod pramenem se objevily zelené podušky silenky a žluté pryskyřníky. Ve spárách a skalních puklinách se bělala něžná kvítka huseníku, dole v kosodřevině rozkvetly velké terče žlutých kamzičníků. Stádo přecházelo podle počasí z jedné doliny do druhé. V horkých dnech bývalo ve své chladné a studenější dolině, ale zelené chomáče trav a vyrážející drobné lístky přiléhavých keříků na opačné straně širokého sedla lákaly vyhublá zvířata znovu a znovu.

(Podle V. Cibuly)

Obrázek 16 - Syntaktický pravopis v pravopisných rozborech
(STYBLÍK, Vlastimil. *Mluvnická a pravopisná cvičení*. Praha: Fortuna, 1992, s. 58. ISBN 80-85298-64-3.)

5.4 CVIČENÍ DOPLŇOVACÍ

Výhodou těchto cvičení je, že umožňují soustředění se na procvičovaný pravopisný jev a že jsou časově nenáročné, ovšem v případě, že se pouze doplňují vynechané části slov. Toto doplňování může mít formu ústní nebo písemnou. Vynechávat by se mělo pouze tak, aby nedocházelo k nesrozumitelnosti textu.⁹⁵

5.4.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ V DOPLŇOVACÍCH CVIČENÍCH

Pro doplňovací cvičení je procvičování lexikálního pravopisu typické. Touto metodou procvičujeme tento typ pravopisu nejčastěji. Můžeme zopakovat psaní malých a velkých písmen, pravopis hlásek *ů/ú*, a *i/y*, *í/ý* po tvrdých a měkkých souhláskách, pravopis vyjmenovaných a příbuzných slov, skupin *dě, tě, ně, bě/bje, pě, vě/vje, mě/mně*. Lexikální pravopis se týká samozřejmě také správného pravopisu velkých písmen na počátku vět a vlastních jmen osob, zvířat nebo psaní vlastních jmen států, ulic a zeměpisných názvů. Dále sem řadíme psaní *i/y* ve vyjmenovaných slovech a slovech s nimi příbuznými nebo pravopis velkých písmen u cizích, či zřídka se objevujících slov. Procvičovat za pomoci doplňovacích cvičení můžeme taktéž hláskové skupiny se znělostní spodobou v českých slovech, či psaní slov přejatých.

---

⁹⁵ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 185.

Doplňovacích cvičení je možné využívat jak na prvním stupni základní školy, tak i na druhém stupni. Tato cvičení, jak jsme již uvedli, nezaberou příliš času ve vyučovací hodině, jejich koncepci je možné zaměřit pouze na jeden pravopisný jev, či na jevů více potřebných k procvičování.

3. *Doplňte neúplná slova.*

Honza v zakletém zámku

Honza v_šel schod_, otv_rá v_soké b_lé dveře a oc_tá se v tmavé m_stnosti. Ro_sv_til a uv_děl třp_tivou nádheru. Na stěnách v_sely koberece, na n_ch rostly stromy bez větv_ček, v l_stí seděli zelen_, žlut_, modř_, červen_ptác_s kř_vými zobák_. U šp_čatého okna v_čnivala š_roká postel, v_stlaná hedvá_nými peř_nami. Všude přep_chový náb_tek, skř_ně, stolk_, židl_čky, vše ze zlata a hedvábí. Honza brz_usnul. Hod_ny na v_ži odb_jely p_lnoc, kd_ž na cho_bě cosi zaharaš_lo, jako když hází nádobí. B_l to du_hradu.

Obrázek 17 - Lexikální pravopis v doplňovacích cvičeních

(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. *Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku*. Brno: Nová škola, 1998, s. 16. ISBN 80-85607-69-7.)

5.4.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ V DOPLŇOVACÍCH CVIČENÍCH

Do doplňovacích cvičení smíme zařadit například jevy morfologického pravopisu, kterými jsou pravopis jmen podstatných, tedy správné doplňování jejich koncovek podle vzorů, a jmen přídavných měkkých, tvrdých a přivlastňovacích rovněž podle vzorů. K základům tohoto pravopisu dále přepisujeme správný pravopis předložek a předpon s/z/vz, nebo tvoření tvarů zájmen a číslovek.

Z oblasti morfologického pravopisu se doplňovací cvičení zaměřují především na koncovky substantiv, adjektiv a správné doplňování předložek a předpon s/z/vz.

18. *Doplňte i/y v koncovkách podstatných jmen rodu středního.*

a) Přišel s těžkými zavazadl-. Sklep byl plný uhl- a dřív-. Na pol- rostla kukuřice. Na neb- se objevily mraky. Dorostenky cvičily se šviha-dl-. Všichni si přáli vítězstv-. V rákos- byly připraveny loďky s pádl- a vesl-. Strýček se zabýval včelařstv-m. Na stolech byly mísy s různý-mi jídl-. Horskými údol-m- protékají bystřiny.

b) Nad obil-m zpíval skřivan. V údol-ch byla mlha. V táboře byla místnost s umývadl-. Je tam mírné podneb-. Nad celým územ-m se přehnal bouře. V pol-ch pracovali lidé. Děti se seznámily s počítadl-. Sestra dostala krabici s mýdl-. Bezpráv- všichni odmítáme. Úrodným pol-m je nutno věnovat péči. V Domažlicích jsou podloub-. Na neb- se rozzářilo slunce. S počas-m jsme nebyli spokojeni. Několik pol- zůstalo ladem. Malíři se pochlubili svými díl-.

Obrázek 18 - Morfologický pravopis v doplňovacích cvičeních

(STYBLÍK, Vlastimil. *Mluvnická a pravopisná cvičení*. Praha: Fortuna, 1992, s. 28. ISBN 80-85298-64-3.)

5.4.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ V DOPLŇOVACÍCH CVIČENÍCH

Nejvíce procvičovaným jevem syntaktického pravopisu často opakovaným v doplňovacích cvičeních je shoda přísudku s podmětem, tedy pravopis *i/y, í/ý* v koncovkách přičestí minulého nebo činného. Správné psaní *i/y, í/ý* ve shodě přísudku s podmětem několikanásobným, interpunkce v souvětí podřadném, či vkládání čárek a jiných interpunkčních znamének do souvětí a do vět jednoduchých jsou dalším typickým učivem procvičovaným velice často formou doplňujících cvičení. K tomuto typu pravopisu řadíme stejně tak přívlastek postupně rozvíjející, rozvité větné členy a interpunkci, která s nimi souvisí. Pravidla týkající se vsuvky, rozvitého větného členu volně nebo těsně připojeného, přístavku či oslovení, patří také k často procvičovaným jevům touto metodou.

12. Štědrovečerní tradice

Babička vzpomínala na štědrovečerní obyčeje. Mnohá léta už uplynul_ od dob, kdy u nás vládli_ staré zvyky. Na Štědrý den se těšival_ nejvíce dívky. Po večeři házel_ střevícem, třásl_ bezem a poslouchal_ psí štěkot, který měl prozradit, na kterou stranu se dívka vdá. Skořápky ořechů napovídal_, která z dívek zůstane doma. Hospodáři donesl_ zbytky večeře stromům, aby nesl_ ovoce. Hospodyně zase podaroval_ drůbež a dobytek. Tajemné býval_ štědrovečerní chvíle.

*Obrázek 19 - Syntaktický pravopis v doplňovacích cvičeních
(POLNICKÁ, Marie. Shoda přísudku s podmětem. Brno: Nová škola, 1998, s. 12. ISBN 80-900599-9-6.)*

5.5 CVIČENÍ OBMĚŇOVACÍ

Tento typ pravopisného cvičení spočívá v převádění jmen a sloves z jedné kategorie do druhé. Příkladem tohoto pravopisného výcviku je kupříkladu převod jmen z jednotného čísla do čísla množného, nebo sloveso z přítomného času převedeme do minulého či budoucího, popřípadě verba z činného rodu přetransformujeme do roku trpného. Cvičením obměňovacím formujeme také jména ze 4. pádu do 1. pádu a z 1. pádu do 7. pádu. Tato metoda procvičující různé jevy se soustřeďuje na jeden druh pravopisného jevu a spojuje pravopisný výcvik s výcvikem tvaroslovným.⁹⁶

5.5.1 PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ V OBMĚŇOVACÍCH CVIČENÍCH

Jako v předešlých typech pravopisných cvičení i nyní si uvedeme nejčastěji procvičované jevy lexikálního pravopisu, typické pro obměňovací úkoly. Touto metodou

---

⁹⁶ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977, s. 185.

procvičujeme psaní malých a velkých písmen, pravopis hlásek ů/ú, a i, í/y, ý nebo skupiny dě, tě, ně, bě/bje, pě, vě/vje, mě/mně.

Takovýchto typů cvičení se podle mého názoru užívá při hodinách českého jazyka méně, například v porovnání s pravopisnými rozbory nebo doplňovacími cvičeními. Důvodem je možná fakt, že obměňováním procvičíme jen některé druhy pravopisných jevů.

Napište do sešitu v množném čísle.

Mám holuba. Četli jsme o významném spisovateli. Zajíc byl vyplašen. Výstup se zdařil. Páv je pyšný. Hledejte podobný výraz. Viděli jste tetřeva? Datel kloval do stromů. Vynález byl vyzkoušen. Vůl táhl těžký náklad. Takový jev se nám nelíbí. Mám doma holuba. Plním váš příkaz. Učitel odpovídal na dotaz. Žáci jeli na výlet s učitelem. Konala se sbírka na dobročinný účel. Líbí se nám hlavně šimpanz. Podej mi ubrus.

*Obrázek 20 - Lexikální pravopis v obměňovacích cvičeních
(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku. Brno: Nová škola, 1998, s. 23. ISBN 80-85607-69-7.)*

5.5.2 PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ V OBMĚŇOVACÍCH CVIČENÍCH

Obměňovací cvičení postavená na pravopisu morfologickém se týkají především substantiv a adjektiv, konkrétně jejich koncovek určených podle vzorů. Důraz je tedy kladen na jejich správné psaní. Za základy tohoto pravopisu dále považujeme správnou ortografii předložek a předpon s/z/vz, nebo určování správných tvarů zájmen a číslovek.

Tohoto typu pravopisu se pro obměňovací cvičení používá zejména při transformaci vět, ve kterých procvičujeme zmíněné pravopisné jevy.

8. *Nahradte zájmena v závorkách správnými tvary a napište. (Pomůcka: tu naši, tu vaši, tu moji, té naši, té vaši, té moji, těm našim, těm vašim, tím našim, tím vašim).*

z (naše) škola, do (vaše) třída, pro (naše) vlast, pod (naše) střecha, pro (vaše) nedbalost, za (naše) zahradou, pro (moje) sestra, z (moje) knihovny, v (naše) přísloví, o (moje) knížce, pro (vaše) nepozornost, pojedeme (vaše) auto, projdeme (náš) sklepem, pojed' (naše) auto, souhlasím s (váš) názorem, půjde s (náš) učitel, nevěřím (vaše) sliby, na (moje) rada

*Obrázek 21 - Morfologický pravopis v obměňovacích cvičeních
(ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku. Brno: Nová škola, 1998, s. 54. ISBN 80-85607-69-7.)*

5.5.3 PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ V OBMĚŇOVACÍCH CVIČENÍCH

U pravopisu syntaktického je metoda obměňovacích cvičení pravděpodobně nejméně užívaným typem procvičování. Základní problematikou pravopisu je totiž shoda přísudku s podmětem a jejich pravopis *i/y*, *í/ý* v koncovkách přičestí minulého, nebo činného. Obdobné je to rovněž u shody přísudku s podmětem několikanásobným. Interpunkce v souvětí podřadném a souřadném je také učivem syntaktického pravopisu. K tomuto pravopisu řadíme mimo jiné i vkládání vsuvek, rozvitého větného členu a přístavku, či oslovení do vět.

92. Změňte koncovky podmětu (z životné na neživotnou a naopak) a přísudek napište v příslušném tvaru.

Vzor: Slanečky byly zlevněny. — Slanečci byli zlevněni.

Torpédoborci byli potopeni. — .....
Mikroby se rozmnožily. — .....
Dělitelé byli sečteni. — .....
Ukazatele byly sledovány. — .....
Bacili byli přemoženi. — .....
Byli vypěstováni noví kříženci. — .....

Obrázek 22 - Syntaktický pravopis v obměňovacích cvičeních
(CHUDKOVÁ, Jiřina. *Zdokonalujeme se v pravopisu*. Praha: SPN, 1970, s. 46.)

5.6 DALŠÍ TYPY PRAVOPISNÝCH CVIČENÍ

V předešlé části diplomové práce jsme se zaměřili na nejčastěji užívané typy cvičení ve výuce českého jazyka na základních školách.

Tím, že jsme se zaměřili na diktáty, opisovací cvičení, doplňovací cvičení, obměňovací cvičení, rozборы a diktáty, jsme si představili nejčastěji se vyskytující metody v jazykové výuce. Zjistili jsme, že tato cvičení mají svou dlouhou tradici ve výuce českého jazyka. Tato cvičení jsou zastoupena téměř v každé učebnici, pracovním sešitě nebo cvičebnici, často se vyskytují ve formě textů převzatých z různých knih nebo literatury, či v podobě vymyšlených vět, zaměřených na cílené pravopisné jevy.

Na základě provedené analýzy jsme zjistili, že tyto prověřené metody nemají téměř žádné rezervy, ovšem pokud bychom vzali v potaz textovou stránku těchto cvičení, je pravdou, že vznikají stále nové texty, ze kterých se mohou tvořit neustále nová pravopisná cvičení.

Existují, ale také typy cvičení, které nejsou tolik známé a užívané. Diplomová práce „Znalosti tvaroslovného pravopisu podstatných a přídavných jmen u žáků 1.

stupně základní školy⁹⁷, která se zabývá druhy pravopisných cvičení na 1. stupni základní školy, uvádí, že pro výklad, osvojování, upevňování a procvičování pravopisu využíváme různá pravopisná cvičení. Těmito typy jsou například přepisovací, vysvětlovací, konstrukční a vyhledávací cvičení a korektury textu. Přičemž přepisovací cvičení má za cíl převést text z tištěné formy do psané, vysvětlovací cvičení se týká pouze ústního projevu a cílem je pravopisný jev objasnit. Konstrukční cvičení si klade za cíl použít správně pravopisný jev (např. umět vysvětlit rozdíl v psaní slov *lvi* – *lvy* a slova užít ve větách). Vyhledávací cvičení jsou založena na hledání a zdůvodňování určitého pravopisného jevu. Stejně jako vysvětlovací cvičení i tato se provádějí pouze ústně. Posledním typem jsou takzvané korektury textu, pro žáky jedno z nejobtížnějších a nejnáročnějších cvičení vůbec. Cílem je vyhledat v textu chyby, opravit je a zdůvodnit.⁹⁸

I přesto, že tato cvičení jsou nejpřínosnější a nejvyužívanější na prvním stupni základních škol a cvičení přepisovací postavená na podobném základu jako cvičení obměňovací, domnívám se, že na druhém stupni, kupříkladu v šestých a sedmých třídách, by bylo možné je rovněž použít.

Následující cvičení, nebo různé texty, ve kterých jsou záměrně uvedeny chyby, předkládáme žákům proto, aby tyto chyby vyhledali a správně opravili. Své opodstatnění má rovněž zdůvodňování, které žákům pomáhá pravopisné jevy osvojit a zautomatizovat si.

135. *Nahrazujte písmena v závorkách velkými nebo malými písmeny.*

- a) (p) ojd už z vody! (n) e, (n) e, já neslyším; (k) depak, (n) e-rozumím pro třískání vln; (a) zvednu-li prskající hlavu, proč bych měla poznat, co to znamená, že otec na mne hrozí a že maminka ke mně plave s rozhodností matek? (k) dyby jí nebránily vlny! (m) aminka vypadá legračně v šátku na babku; (j) ako zajíc s ušima. (v) šechno je k smíchu ve vodě. (s) lávko, ven! (v) lny si mě podávají, vlny jsou mí spojenci. (u) ž se pláží nová; (r) áda je odhaduji; (t) ahle bude neškodná.
(Podle M. Pujmanové)

Obrázek 23 - Korektura textu

(CHUDKOVÁ, Jiřina. *Zdokonalujeme se v pravopisu*. Praha: SPN, 1970, s. 78.)

---

⁹⁷ FORMANOVÁ, Jitka. *Znalosti tvaroslovného pravopisu podstatných a přídavných jmen u žáků 1. stupně základní školy*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka.

⁹⁸ FORMANOVÁ, Jitka. *Znalosti tvaroslovného pravopisu podstatných a přídavných jmen u žáků 1. stupně základní školy*. Brno, 2007, s. 8-9. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka.

5.7 CVIČENÍ A PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ

Nesmíme ovšem opomenout ani fakt, že v dnešní době, kdy už jsou téměř všechny školy vybaveny moderní technikou, například počítači, rádií, mikrofony nebo interaktivními tabulemi, se možnosti výuky rozšiřují i tímto směrem. To znamená, že samotný výklad nové látky, procvičování i různé testy, můžeme provádět za pomoci právě těchto zmíněných pomůcek.

Příprava hodin s využitím interaktivní tabule je velmi jednoduchá, i když časově poměrně náročná. Umožňuje žákům lépe zpřístupnit novou látku, využít netradiční metody učiva českého jazyka, procvičovat i opakovat.

V hodinách, ve kterých pracujeme s interaktivní tabulí, můžeme využít, jak běžný text pouze k zobrazení, tak je možné na tuto tabuli přímo psát, k tomu existuje program Smart Notebook.

S textem smíme také libovolně pohybovat, například u přiřazovacích cvičení, můžeme zvýrazňovat části textu různými barvami, dopisovat do textu vynechaná slova a podobně.

Pro výuku českého jazyka využíváme interaktivní tabuli nejčastěji k procvičování, nebo prověřování znalostí, tedy k zadávání různých testů.

Nyní si ukážeme klasické doplňování textu. Píšeme pomocí dotyku prstu nebo popisovače. Výhodou doplňovacích cvičení je, že můžeme na malém prostoru procvičit větší počet jevů. Je však důležité kombinovat je s takovými typy cvičení, ve kterých se píšou celá slova, aby se dostal obraz slova do motorické paměti. Pak je tedy vhodné použít cvičení doplňovací, ve kterém se mají doplnit celá slova.⁹⁹

---

⁹⁹ PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační). kompetentniucitel.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.

Obrázek 24 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli
 (PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační).
 kompetentniucitel.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z:
www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.)

Obrázek 25 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli
 (PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační).
 kompetentniucitel.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z:
www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.)

„Správné vkládání hlásek *i, í/ y, ý* po obojetných souhláskách, tedy u vyjmenovaných slov mimo koncovku, je jedním z nejdůležitějších poznatků českého jazyka. Téma je vhodným prostředkem k tomu, aby žák rozvinul svoje poznávací schopnosti. Při vyvozování významu vyjmenovaných slov a slov s nimi příbuzných cvičí žák smyslové vnímání, pozornost a soustředění. Rytmicky uspořádané řady vyjmenovaných slov si musí pamětně osvojit, tím získává dovednost zapamatování i učení.“¹⁰⁰

Příklad pro osvojování si vyjmenovaných slov a slov jim příbuzných můžeme vidět na následujícím obrázku.

Jistě jsi velmi chytrý a umíš vyjmenovaná slova. Medvěd Smíšek je někdy velký nešika. Jednou ráno se probudil, a jak byl rozespálý a měl chuť na med, rozsypal ve spížiřně velký pytel. Jaké to překvapení! Vypadala z něho nějaká slova. Poznáš, jaká to jsou slova, a pomůžeš mu je poskládat?

sýček   syčet
 sysel   syrový   syslík
             syrovátka   sychravý
 usychat   sypátko   sypat
 sýkora   syn   sytý
 sýr   synovec

Obrázek 26 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli
 (PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační).
 kompetentniucitel.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z:
 www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.)

¹⁰⁰ PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační).
 kompetentniucitel.cz [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z:
 www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.

6 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo provést analýzu pravopisných cvičení na základě učiva 2. stupně základní školy. Ukázali jsme si, že pravopis a pravopisná cvičení s ním spojená jsou nedílnou součástí výuky na základní škole. Toto učivo je předmětem opakování i na středních školách, ovšem základy a řádné procvičování si odneseme především ze školy základní.

Na základě provedené analýzy v této práci jsme si mohli rovněž povšimnout koncepce učebnic českého jazyka pro základní školy. Nejprve jsme se zaměřili na probírané učivo obecněji. Následně na základě analýzy jednotlivých učebnic jsme si ujasnili, jakým způsobem jsou koncipovány učebnice prvního stupně a druhého stupně základních škol. Ukázali jsme si, jak jsou učebnice sestaveny obsahově, a z hlediska formy jsme zjistili, že téměř všechny pravopisné jevy jsou často opakovány a za pomoci řady cvičení procvičovány. Tím, že se jednotlivé učební látky opakují, upozorňují autoři učebnic žáky na fakt, že pokud doposud danou problematiku neovládají, nezvládnou plynule přejít na nové navazující učivo.

Na základě přehledu jednotlivých učebnic jsme si ujasnili, v jakém ročníku probíráme, který pravopisný jev a zároveň, zda se jedná o typ lexikální, morfologický nebo syntaktický. K těmto třem druhům pravopisu jsme si následně přiřadili jednotlivé pravopisné jevy, které se skrývají za těmito typy pravopisu.

V další části naší práce jsme nadále těmto ortografickým jevům věnovali pozornost, neboť jsme vybrali nejčastější typy cvičení, ve kterých bývají procvičovány.

Za nejvíce zastoupené typy cvičení v učebnicích považujeme opisování, pravopisný rozbor, cvičení doplňovací, obměňovací a diktáty. K těmto typům jsme si nejprve uvedli krátkou definici a popis, poté do tří oddílů podle typu pravopisu (lexikální, morfologický, syntaktický) vypsali jevy, které na základě onoho cvičení nejčastěji trénujeme. Každé toto pravopisné cvičení je doplněno o praktické příklady dané oblasti ortografie.

V praktické části jsme podrobněji popsali běžná pravopisná cvičení (opis, rozbor, doplňovací a obměňovací cvičení a diktát). Zaměřili jsme se na tuto frekventovanou oblast jazykové výuky a zjistili jsme, že tato cvičení mají dlouhou tradici ve výuce českého jazyka. Cvičení jsou zastoupena v každé učebnici, pracovním sešitě i cvičebnici, často se vyskytují ve formě textů převzatých kupříkladu z dětských knih, či jiné literatury. Mohou se vyskytovat též v podobě vymyšlených vět, zaměřených na cílené pravopisné jevy.

Na základě našeho zkoumání jsme zjistili, že tyto léty prověřené metody nemají téměř žádné rezervy, ovšem pokud bychom vzali v potaz textovou stránku těchto cvičení, je pravdou, že vznikají stále nové texty, ze kterých se mohou tvořit neustále nová pravopisná cvičení. Zmínili jsme také jiná cvičení, která sice nejsou tolik využívána, ale v některých učebnicích, pracovních sešitech či cvičebnicích je najdeme.

Takovýmto pravopisným cvičením máme na mysli například korektury textu, které představují pro žáky jedno z nejobtížnějších a nejnáročnějších cvičení vůbec.

I přes to, že ve většině učebnic převládají pravopisná cvičení obohacená o výtvarnou nápaditost, která na nás působí veseleji a moderním dojmem, spadají veškerá cvičení, mimo zmíněných korektur textu do obvyklých kategorií (opis, rozbor, doplňovací cvičení, obměňovací cvičení a diktát).

V samotném závěru této práce jsme si uvedli některá cvičení, kterých je možné využít při práci s moderní technikou, konkrétně interaktivní tabulí. Taková cvičení jsou nejen pro žáky zábavnější, ale jsou rovněž výtvarně nápaditější a celkově více žáky zaujmou. V souvislosti s tím docílíme také toho, že žáci během hodiny českého jazyka nebudou pouze sedět v lavicích a pracovat klasicky pouze s učebnicí a sešitem, nýbrž si společně s učitelem vyzkouší ovládat interaktivní tabuli, která pro něj znamená nejen práci s technikou, ale také lepší zapamatování a mnoho zážitků z vyučovací hodiny.

POUŽITÁ LITERATURA

Literární zdroje

BRABCOVÁ, Radoslava a kolektiv. *Didaktika českého jazyka*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-24251-0.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 2010. ISBN 80-85937-47-6.

ČECHOVÁ, Marie a kolektiv. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 47. ISBN 80-85866-57-9.

ČOMEJOVÁ, Michaela a kolektiv. *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Praha: Host - vydavatelství, 2010. ISBN 978-80-7294-508-5.

DVOŘÁKOVÁ, Zdeňka a kolektiv. *Český jazyk pro 4. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-68-9.

GREPL, Miroslav a kolektiv. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5.

HANZOVÁ, M., K. KAMIŠ a O. PŘÍBORSKÁ. *Diktáty od šestky do devítky*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996. ISBN 80-7200-061-6.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 2. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2006. ISBN 80-7235-329-2.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 3. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-390-3.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 6. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2006. ISBN 80-7235-331-4.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2008. ISBN 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 8. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2009. ISBN 978-80-7235-425-2.

HOŠNOVÁ, Eva a kolektiv. *Český jazyk pro 9. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2010. ISBN 978-80-7235-481-8.

- CHUDKOVÁ, Jiřina. *Zdokonalujeme se v pravopisu*. Praha: SPN, 1970.
- KARLÍK, Petr a kolektiv. *Encyklopedický slovník češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.
- KRAUS, Jiří a kolektiv. *Nový akademický slovník cizích slov A – Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1351-4.
- KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-320-5.
- POLNICKÁ, Marie. *Shoda přísudku s podmětem*. Brno: Nová škola, 1998. ISBN 80-900599-9-6.
- STARÝ, Zdeněk. *Psací soustavy a český pravopis*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1992. ISSN 0567-8269.
- STYBLÍK, Vlastimil a kolektiv. *Český jazyk pro 5. ročník ZŠ*. Praha: SPN, 2003. ISBN 80-7235-156-7.
- STYBLÍK, V., Z. DVOŘÁKOVÁ a J. VITVAROVÁ. *Cvičení z pravopisu pro malé školáky*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-02-6.
- STYBLÍK, Vlastimil. *Mluvnická a pravopisná cvičení*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-64-3.
- SVOBODA, Karel a kolektiv. *Český jazyk pro III. ročník gymnázií*. Praha: SPN, 1981.
- SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN, 1977.
- ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005. ISBN 80-7360-288-1.
- ŠPULÁKOVÁ, Ivana a Zita JANÁČKOVÁ. *Opakujeme češtinu ve 3. – 5. ročníku*. Brno: Nová škola, 1998. ISBN 80-85607-69-7.
- ZIMOVÁ, Ludmila a kolektiv. *Učíme se pravopis*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-77-5.

Internetové zdroje

CHYBAMI SE UČÍME ANEB DIKTÁTY Z POHLEDU TEORIE UČENÍ. *Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání Jablko.cz* [online]. ©2014, č. 1 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://www.jablko.cz/pro_rodice/pro_rodice/rodic_7.htm.

INTERNETOVÁ A JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA. *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.* [online]. ©2008-2014 [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about.

PRÁCE S INTERAKTIVNÍ TABULÍ SMART Board. Užití tabule ve fázi procvičovací (fixační). *kompetentniucitel.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: www.kompetentniucitel.cz/cms/get/file.php?id=307.

RVP PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ. *nuv.cz* [online]. ©2011-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/133>.

SPN. Profil nakladatelství a info pro školy. *SPN.cz* [online]. ©2014 [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.spn.cz/stranky/kontakty.php>.

UČEBNÍ PLÁN PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

UČEBNÍ PLÁN PRO 2. STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY. Doporučené učební osnovy předmětů ČJL, AJ a M pro základní školu. *MŠMT.cz* [online]. ©2013-2014 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/03/Doporucene-ucebni-osnovy-predmetu-CJL-AJ-a-M-pro-zakladni-skolu.pdf>.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Lexikální pravopis v diktátech	57
Obrázek 2 - Morfologický pravopis v diktátech	57
Obrázek 3 - Syntaktický pravopis v diktátech	58
Obrázek 4 - Lexikální pravopis při opisování	60
Obrázek 5 - Lexikální pravopis při opisování	60
Obrázek 6 - Lexikální pravopis při opisování	60
Obrázek 7 - Morfologický pravopis při opisování	61
Obrázek 8 - Morfologický pravopis při opisování – ukázka poznámek	62
Obrázek 9 - Morfologický pravopis při opisování	62
Obrázek 10 - Syntaktický pravopis při opisování	63
Obrázek 11- Syntaktický pravopis při opisování	64
Obrázek 12 - Pravopisný rozbor	65
Obrázek 13 - Pravopisný rozbor	66
Obrázek 14 - Lexikální pravopis v pravopisných rozborech	66
Obrázek 15 - Morfologický pravopis v pravopisných rozborech	67
Obrázek 16 - Syntaktický pravopis v pravopisných rozborech	68
Obrázek 17 - Lexikální pravopis v doplňovacích cvičeních	69
Obrázek 18 - Morfologický pravopis v doplňovacích cvičeních	69
Obrázek 19 - Syntaktický pravopis v doplňovacích cvičeních	70
Obrázek 20 - Lexikální pravopis v obměňovacích cvičeních	71
Obrázek 21 - Morfologický pravopis v obměňovacích cvičeních	71
Obrázek 22 - Syntaktický pravopis v obměňovacích cvičeních	72
Obrázek 23 - Korektura textu	73
Obrázek 24 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli	75
Obrázek 25 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli	75
Obrázek 26 - Doplnovací cvičení pro interaktivní tabuli	76